

KRZYSZTOF DĄBROWSKI

CMENTARZYSKO Z OKRESU PÓZNOŁATEŃSKIEGO W ZAGORZYNIE, POW. KALISZ

WSTĘP

Zagorzyn w powiecie kaliskim znany jest w literaturze archeologicznej z powodu znalezienia w 1927 r. bogatego skarbu z okresu wędrowek ludów¹. Przy okazji poszukiwań powierzchniowych odkrywano tam również zabytki z różnych okresów pradziejów². Cmentarzysko późnołateńskie, przedmiot niniejszej publikacji, było usytuowane na południowo-zachodnim zboczu doliny rzeki Prozny, na kulminacji terenu o wysokości 118 m n.p.m. (ryc. 1). Część cmentarzyska została zalesiona, co powstrzymało postępujący proces jego dewastacji. Odcinek południowo-zachodni, stanowiący pole orne Franciszka Urbaniaka, zamieszkałego w Zagorzynie nr 54, szczególnie silnie niszczone, wytypowany został we wrześniu 1965 r. jako teren doświadczalnych badań geofizyczno-archeologicznych (z zastosowaniem magnetometru protonowego), które zrealizowano przy współpracy z Fundacją Lericci z Rzymu³. W celu zweryfikowania wykrytych anomalii magnetycznych wyeksplorowano wówczas 3 groby. W lipcu 1966 r. przebadano wspomniany odcinek stanowiska⁴, obejmujący powierzchnię 1160 m², na którym odkryto 83 groby (ryc. 2), przeważnie w znacznym stopniu zniszczone (ryc. 3).

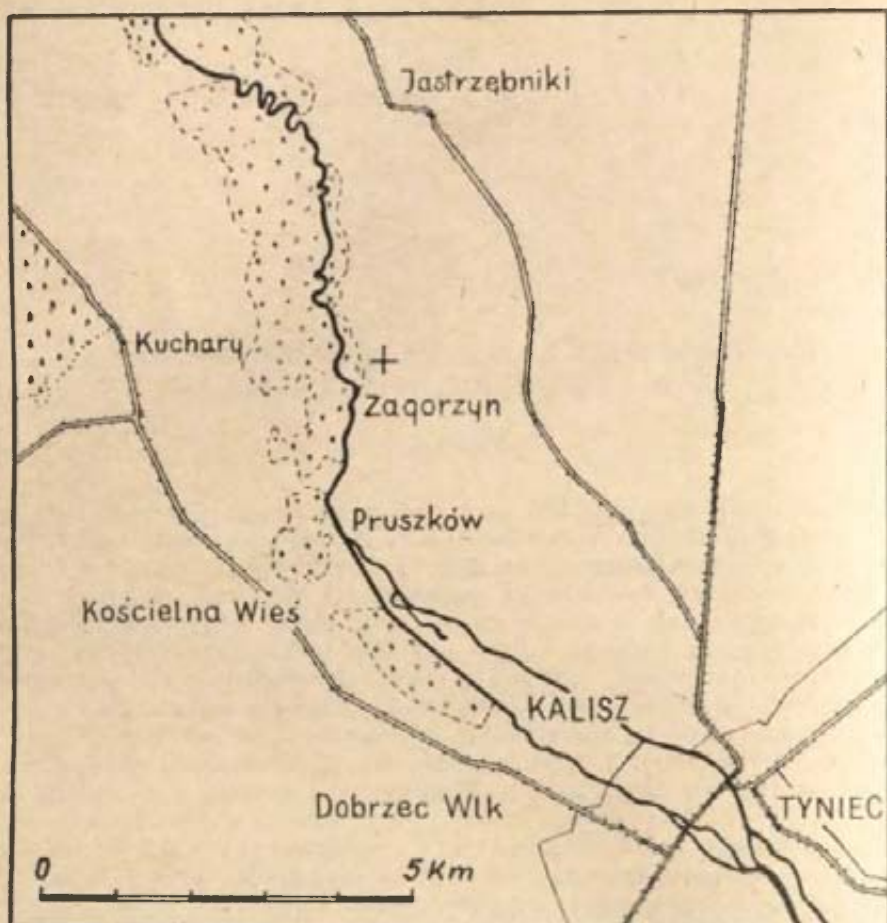
Układ warstw na cmentarzysku był następujący: a) ziemia orna o miąższości od 0,15 do 0,40 m, b) piasek calcowy. Zarysy większości grobów rejestrowano na

¹ Archiwum Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. Teczka „Zagorzyn”, zawierająca korespondencję R. Jakimowicza w sprawie skarbu złotych monet, odkrytego w 1927 r. w Zagorzynie. M. Gumowski, *Moneta rzymska w Polsce*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 10: 1958, s. 125; E. Petersen, *Ein neuer Schatzfund aus der Völkerwanderungszeit*, „IPEK”, 1930, s. 56—68.

² L. J. Łuka, E. Dąbrowski, *Nowe materiały do pradziejów pow. kaliskiego*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 8: 1948—1949, s. 9, 11, 14, 21, ryc. XIII 30; A. Gardawski, *Wyniki badań powierzchniowych osadnictwa nad rzeką Prozną na północ od Kalisza*, „Materiały Starożytne”, t. 1: 1956, s. 149, 153, 158, 163, tabl. LXIX.

³ K. Dąbrowski, R. E. Linington, *Test use of a proton magnetometer near Kalisz, Poland*, „Prospezioni Archeologiche”, t. 2: 1967, s. 34—37; R. E. Linington, K. Dąbrowski, *Doświadczalne badania magnetometrem protonowym stanowisk archeologicznych w rejonie Kalisza*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. 16: 1968, s. 83—94.

⁴ K. Dąbrowski, M. Pannenko, *Badania Archeologiczne cmentarzyska późnołateńskiego w Zagorzynie, pow. Kalisz, w 1966 roku*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 20: 1969, s. 119—123.

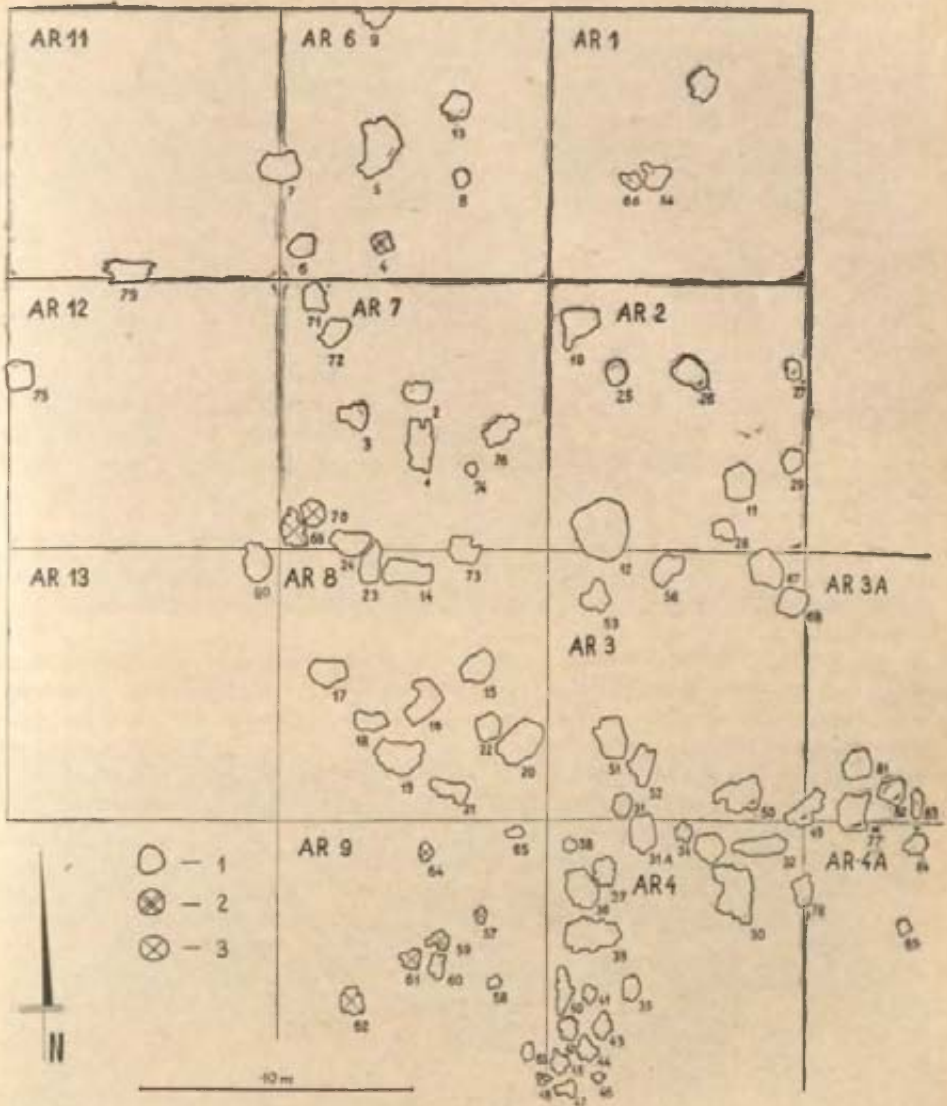
Ryc. 1. Zagorzyn, pow. Kalisz. Szkic sytuacyjny stanowiska

różnych głębokościach, przeważnie od 0,20 do 0,30 m w warstwie ziemi ornej. Charakteryzowały się one ciemnoszarym, szarobrązowym lub czarnym zabarwieniem. Jedynie kilka grobów zalegało na głębokości od 0,30 do 0,80 m. Były stosunkowo najlepiej zachowane.

Pracami wykopaliskowymi w Zagorzynie kierował autor opracowania przy udziale Małgorzaty Pannenko. Dokumentacja opisowa i rysunkowa badań prowadzona była w ten sam sposób jak podczas prac wykopaliskowych w Wesółkach, pow. Kalisz⁵.

Materiał osteologiczny uzyskany z grobów poddany został analizom specjalistycznym: antropologicznej — wykonanej przez doc. dra Andrzeja Wiercińskiego

⁵ I. K. Dąbrowscy, *Cmentarzysko z okresów późnolateńskiego i wpływów rzymskich w Wesółkach, pow. Kalisz*, Warszawa—Wrocław 1967, s. 7—10, ora recenzja tej pracy L. Gajewskiego w: „Archeologia Polski”, t. 13: 196 z. 2, s. 214—217.

Ryc. 2. Zagorzyn, pow. Kalisz. Plan cmentarzyska

z Katedry Archeologii Pradziejowej i Wczesnośredniowiecznej Uniwersytetu Warszawskiego i mgr Alinę Wiercińską z Pracowni Antropologicznej Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie, zoologicznej — wykonanej przez doc. dra Krzysztofa Świeżyńskiego i dra Stanisława Serwatkę z Zakładu Anatomii Prawidłowej Zwierząt Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie oraz histologicznej — wykonanej przez dra kpt. Andrzeja Kossakowskiego z Zakładu Kryminalistyki Komendy Głównej Milicji Obywatelskiej w Warszawie. Wszystkie materiały z opublikowanego cmentarzyska znajdują się w magazynie Pracowni

Archeologicznej w Kaliszu, przy ul. Młynarskiej 33, a dokumentacja polowa i analizy specjalistyczne — w archiwum placówki⁶.

Publikacja niniejsza otrzymała układ całkowicie odmienny od dotychczasowych ujęć tradycyjnych. Wprowadzono w miejsce szczegółowych opisów ceramiki symbole cyfrowe i literowe jako próbę unowocześnienia sposobów publikacji źródłowych, wynikającą ze zrozumienia względów oszczędnościowych. Wydaje się, że publikacja materiału w proponowanym ujęciu gwarantuje odczytanie wszystkich interesujących cech fragmentów naczyń ręcznie lepionych, wyrażonych przy pomocy symboli.

Zastosowałem następujące zasady w posługiwaniu się tymi symbolami: Surowiec garncarski, z którego wykonano naczynie, glina z domieszką: drobnoziarnistego tłucznia — I; średnioziarnistego tłucznia — II; gruboziarnistego tłucznia — III.

Powierzchnie naczyń: zewnętrzna — z; wewnętrzna — w.

Faktura: gładkie, lśniące — 1; gładkie — 2; szorstkie — 3; schropowane — 4. Barwa: czarne — A; szare — B; brązowe — C; ceglaste — D⁷. W przypadkach niejednorodnego zabarwienia powierzchni stosuję odpowiednie zestawienie symboli. Drobne, silnie złuszczone fragmenty naczyń określiłem literą N, zaś fragmenty naczyń wtórnie przepalonych symbolem WP.

A oto przykład opisu materiału: siedem fragmentów naczyń typu I, z 2 B, w 3, CB = siedem fragmentów naczyń wykonanych z gliny schudzonej domieszką drobnoziarnistego tłucznia, zewnątrz gładkich, szarych, wewnątrz szorstkich, brązowozarych.

W sposób tradycyjny opisano jedynie naczynia całe lub zrekonstruowane. W opisach zabytków uwzględniono przynajmniej jeden z podstawowych wymiarów, celem ułatwienia weryfikacji ewentualnych usterek, jakie mogły zaistnieć przy sporządzaniu i pomniejszaniu rysunków.

Całkowicie zrezygnowano z opisów grobów, publikując plany i profile wszystkich przebadanych obiektów, w przekonaniu, iż dokumentacja podstawowa daje pełniejszy obraz od skrótowego opisu.

Cmentarzysko z Zagorzyna reprezentuje materiał jednolity i typowy. Chronologię poszczególnych grobów oraz przebadanej części cmentarzyska opracowano kierując się ustaleniami głównie R. Hachmanna⁸, przy szerokim wyzyskaniu starszej literatury.

Podobnie jak w monografii cmentarzyska w Wesółkach, operować będziemy następującymi określeniami (symbolami): PL — okres późnolateński (ogólnie); PL I — lata 100/90 do 55/50 przed n.e.; PL II — 55/50 do 25/20 p.n.e.; PL III — 25/20 p.n.e. do 15/20 n.e.

Publikacja niniejsza zamyka pierwszy etap badań cmentarzyska w Zagorzynie, podyktowany względami ratowniczymi, a także doświadczalnymi pracami archeologiczno-geofizycznymi. Ponieważ dalsze prace wykopaliskowe nie są tam przewidziane w najbliższych latach, przeto celowym wydawało się opracowanie i udostępnienie materiałów dotychczas uzyskanych.

⁶ Rysunki zabytków sporządziła Ewa Krakowska, zaś przerisy planów i profili grobów mgr Stefan Nyka. Fotografie niektórych grobów wykonał autor opracowania. Konserwację zabytków żelaznych i rekonstrukcję ceramiki wykonała Anna Pacewiczowa z Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie.

⁷ Próbę skrótowego opisywania fragmentów naczyń w ujęciach tabelarycznych przedstawia praca: I. K. Dąbrowscy, *Osada lateńsko-rzymska we wsi Piwonice, pow. Kalisz*, „Materiały Starożytne”, t. 11: 1968, s. 423—505.

⁸ R. Hachmann, *Die Chronologie der jüngeren vorrömischen Eisenzeit*, „41. Bericht-Deutscher Kommission”, 1960, Berlin 1961.

Ryc. 3. Zagorzyn, pow. Kalisz. Odsłanianie grobów na arze 8

Fot. K. Dąbrowski

Ryc. 4. Zagorzyn, pow. Kalisz. Grób 1 podczas eksploracji

Fot. K. Dąbrowski

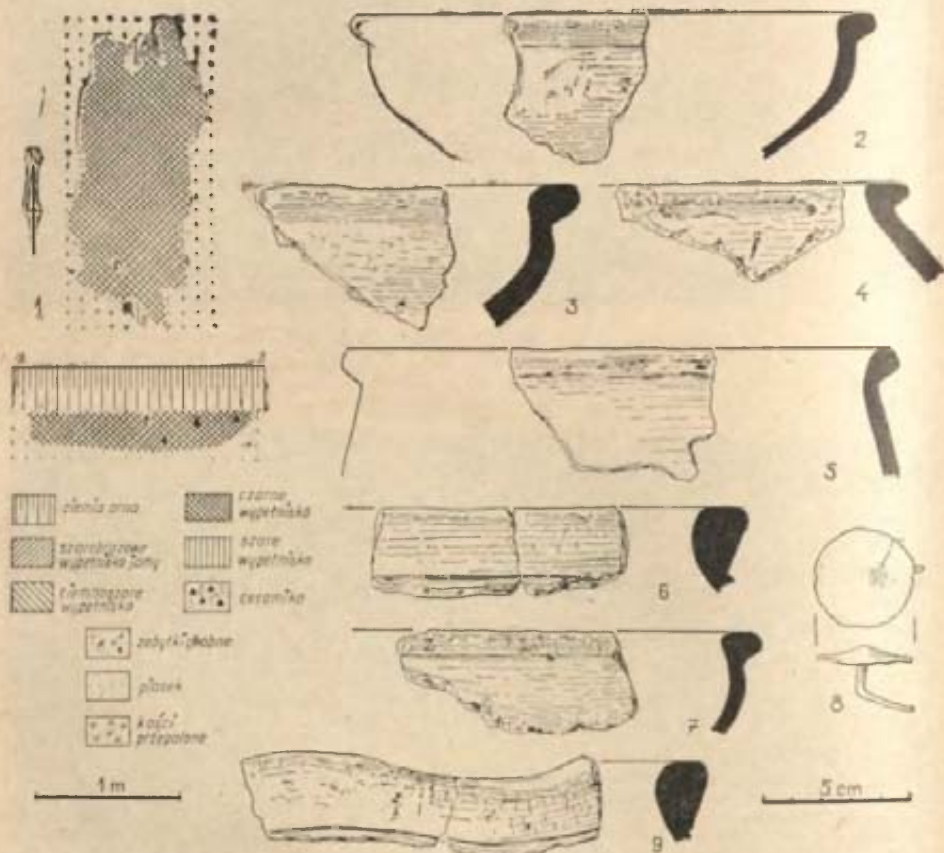
Za koleżeńskie uwagi krytyczne i życzliwe rady udzielone w trakcie pisania tej pracy serdecznie dziękuję dr dr T. Dąbrowskiej, T. Lianie i J. Okuli zowi. Za aktywny udział w badaniach terenowych cmentarzyska w Zagorzynie serdeczne podziękowania należą się mgr M. Pannenko-Woydowej.

MATERIAŁY

Grób 1 — jamowy (ryc. 4; 5: 1)

Zawartość: Dwadzieścia trzy fragmenty naczyń typu I, zw 2, BC, w tym 2 krawędzie (ryc. 5: 2, 5, 7). Dwadzieścia cztery fragmenty naczyń typu I, zw 2, BA, w tym 1 krawędź i 1 dno (ryc. 4: 6). Czterdzieści dziewięć fragmentów naczyń typu I, zw 3, BC, w tym 14 krawędzi (ryc. 5: 3, 9). Nit żelazny od umba, średn. 3,4 cm; wys. 3,7 cm (ryc. 5: 8). Nieliczne, bardzo drobne fragmenty silnie przepalonych kości; określenie niemożliwe.

Chronologia: PL III.

Ryc. 5. Zagorzyn, pow. Kalisz. Grób 1, rzut poziomy, profil i zabytki

Grób 2 — jamowy (ryc. 8: 1)

Zawartość: Fragment naczynia gładkiego typu I, zw 2, BC (ryc. 8: 2). Sześćdziesiąt jeden fragmentów naczyń typu I, zw 2, BC, w tym 8 krawędzi i 4 dna (ryc. 8: 7, 8). Sześćdziesiąt fragmentów naczyń typu I, z 4, w 2, BC, w tym 4 krawędzie i 2 dna (ryc. 8: 3, 9). Szesnaście fragmentów naczyń typu I, zw 2, B. Osiemdziesiąt fragmentów naczyń WP, I, zw 3, B, w tym 19 krawędzi i 1 dno (ryc. 8: 4, 5, 6). Frag-

Ryc. 6. Zagorzyn, pow. Kalisz. Grób 2 podczas eksploracji

Fot. K. Dąbrowski

Ryc. 7. Zagorzyn, pow. Kalisz. Profil grobu 2

Fot. K. Dąbrowski

ment żelaznego trzewika pochwy miecza, dł. 4 cm, szer. 4,2 cm (ryc. 8: 15). Jeden żelazny fragment okucia pochwy miecza, dł. 3,3 cm (ryc. 8: 14). Jeden żelazny fragment okucia tarczy (?), dł. 3,1 cm (ryc. 8: 13). Żelazny tok, dł. 5,5 cm, średn. otworu 1,9 cm (ryc. 8: 16). Trzy kółka żelazne: a) o średn. 2,8 cm (ryc. 8: 10), b) o średn. 3,1 cm (ryc. 8: 11), c) o średn. 3 cm (ryc. 8: 12). Spora ilość dużych fragmentów przepalonych kości ludzkich, należących do mężczyzny w wieku od 30 do 60 lat. Zidentyfikowano również ułamek żebra małego przeżuwacza (owca, koza, być może sarna).
Chronologia: PL II/III.

Grób 3 — jamowy (ryc. 10: 1)

Zawartość: Dziewiętnaście fragmentów naczyń typu I, zw 1, A, w tym 1 dno (ryc. 10: 2, 3). Dziesięć fragmentów naczyń typu I, zw 3, CB, w tym 2 krawędzie (ryc. 10: 5, 7). Czterdzieści trzy fragmenty naczyń WP, I, zw 3, B, w tym 6 krawędzi i 1 dno (ryc. 10: 4, 6). Minimalna ilość drobnych fragmentów przepalonych kości ludzkich, należących do kobiety w wieku od 20 do 30 lat.
Chronologia: PL II.

Grób 4 — jamowy (uszkodzony — ryc. 11: 1)

Zawartość: Pięć drobnych fragmentów naczyń typu N. Minimalna ilość drobnych, przepalonych fragmentów kości ludzkich, należących do kobiety w wieku od 30 do 60 lat.
Chronologia: PL?

Grób 5 — jamowy (ryc. 10: 8)

Zawartość: Trzydzieści trzy fragmenty naczyń typu I, zw 2, BD, w tym 1 dno, 4 krawędzie (ryc. 10: 9). Dwadzieścia osiem fragmentów naczyń typu I, z 2, w 3, BC, w tym 3 krawędzie i 1 dno (ryc. 10: 12). Dwadzieścia pięć fragmentów naczyń typu I, zw. 2, B. Pięćdziesiąt fragmentów naczyń WP, I, zw 3, B, w tym 15 krawędzi i 1 dno (ryc. 10: 10, 11). Sto czternaście fragmentów naczyń typu I zw 3, BC, w tym 3 krawędzie i 2 dna. Mała ilość drobnych, przepalonych fragmentów kości ludzkich, należących do kobiety w wieku od 30 do 60 lat.
Chronologia: PL.

Grób 6 — jamowy (ryc. 11: 2)

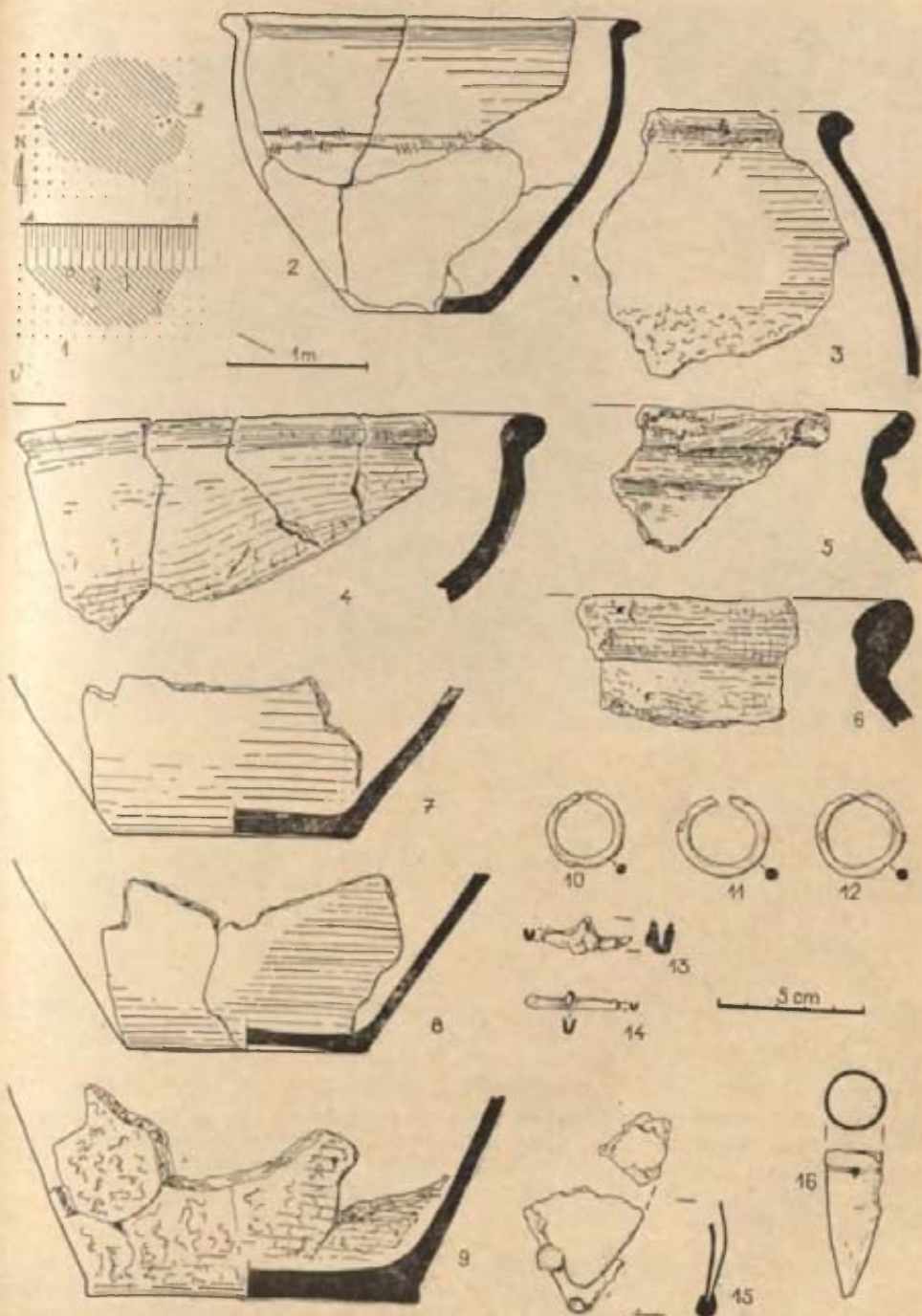
Zawartość: Fragment krawędzi naczynia typu I, zw 3, BD. Dwa fragmenty naczynia gładkiego typu I, zw 2, B. Minimalna ilość drobnych, silnie przepalonych fragmentów kości ludzkich, należących do osobnika o nieokreślonej płci, w wieku od 7 do 14 lat.

Grób 7 — jamowy (ryc. 11: 4)

Zawartość: Dziesięć fragmentów naczyń typu I, zw 2, B. Osiem fragmentów naczyń typu I, zw 2, D, w tym 2 dna. Dwa fragmenty naczynia typu I z 4, w 3, BD. Osiem fragmentów naczyń typu I, z 2, w 3, BD. Dwanaście fragmentów naczyń typu I, zw 3 BD, w tym 3 krawędzie (ryc. 11: 5, 6, 7). Minimalna ilość fragmentów przepalonych kości ludzkich, należących do osobnika o nieokreślonej płci, w wieku powyżej 7 lat.
Chronologia: PL.

Grób 8 — jamowy (ryc. 11: 3)

Zawartość: Trzydzieści pięć fragmentów naczyń typu I z 4, w 3, DB, w tym 1 dno i 1 krawędź. Trzydzieści fragmentów naczyń typu I, zw 2, BD, w tym 1 dno i 1 krawędź. Trzy fragmenty naczyń typu I, z 2, w 3, DB, w tym 1 dno. Jedenaście frag-

Ryc. 8. Zagorzyn, pow. Kalisz. Grób 2, rzut poziomy, profil i zabytki

Ryc. 9. Zagorzyn, pow. Kalisz. Grób 3 podczas eksploracji

Fot. K. Dąbrowski

mentów naczyń typu I, zw 3, DB, w tym 1 krawędź. Duża ilość fragmentów przepalonych kości ludzkich, należących do mężczyzny i kobiety w wieku od 20 do 30 lat oraz dziecka w wieku od 0 do 7 lat.

Chronologia: PL.

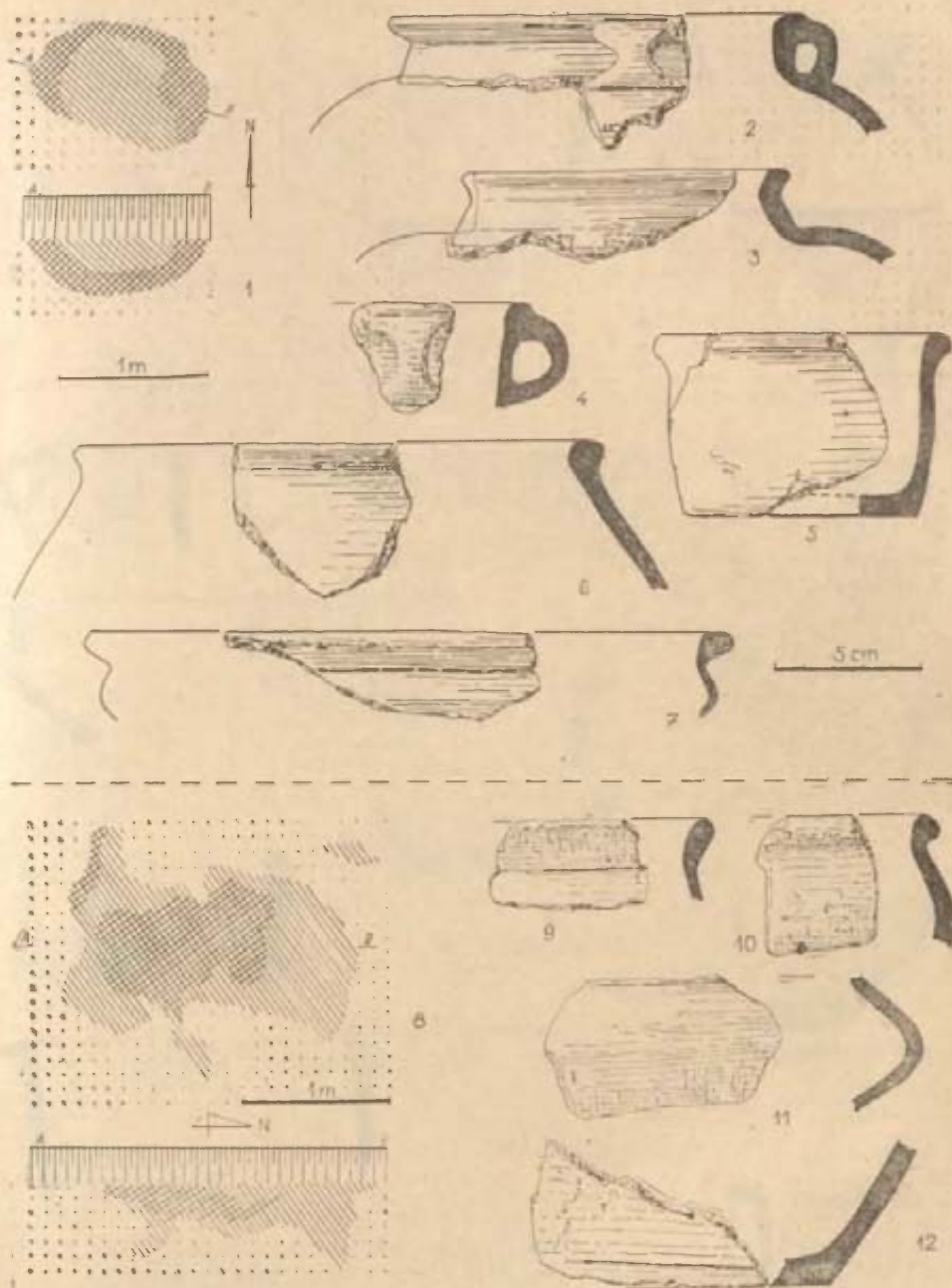
Grób 9 — jamowy (ryc. 11: 8)

Zawartość: Trzydzieści fragmentów naczyń typu I, zw 2, D, w tym 3 krawędzie i 1 dno (ryc. 11: 9). Czterdzieści sześć fragmentów naczyń typu I, zw 3, BD, w tym 2 krawędzie (ryc. 11: 12, 14). Osiemnaście fragmentów naczyń typu I, zw 3, DB. Sześćdziesiąt dwa fragmenty naczyń typu I, zw 3, BD, w tym 7 krawędzi (ryc. 11: 11). Fragment żelaznego trzewika pochwy miecza, dł. 4,3 cm, szer. 3,5 cm (ryc. 11: 10). Fragment ostrza wykonanego z krzemienia barwy brązowej, dł. 22 cm, szer. 1,1 (ryc. 11: 13). Nieliczne, drobne fragmenty przepalonych kości ludzkich, należących do osobnika o nieokreślonej płci w wieku 7—14 lat.

Chronologia: PL III.

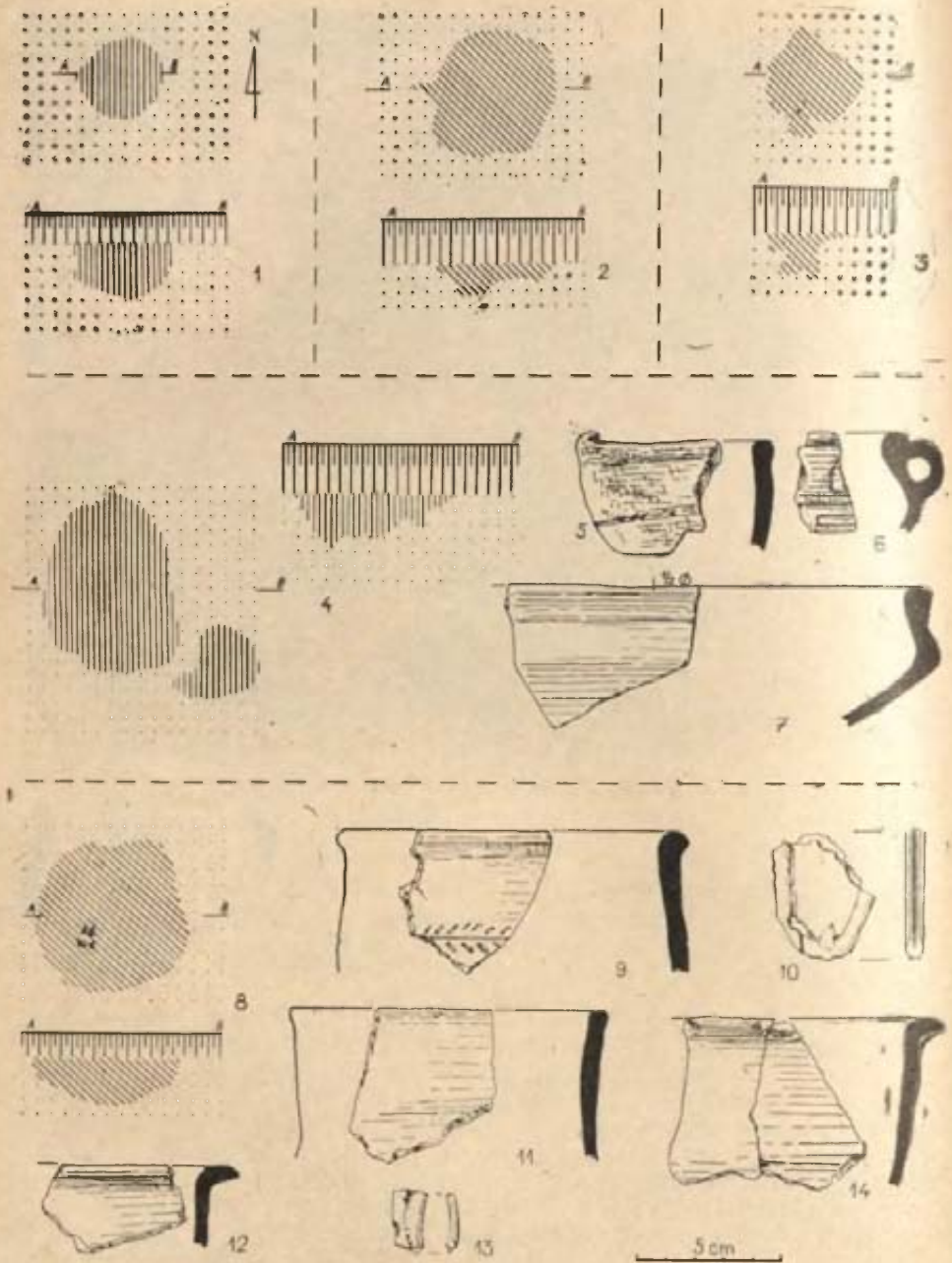
Grób 10 — jamowy (ryc. 12: 1)

Zawartość: Trzydzieści jeden fragmentów typu I, z 4, w 2, BD, w tym 3 krawędzie (ryc. 12: 2, 3). Dziesięć fragmentów naczyń typu I, zw 2, B. Duża ilość różnej wielkości fragmentów przepalonych kości ludzkich, należących do mężczyzny

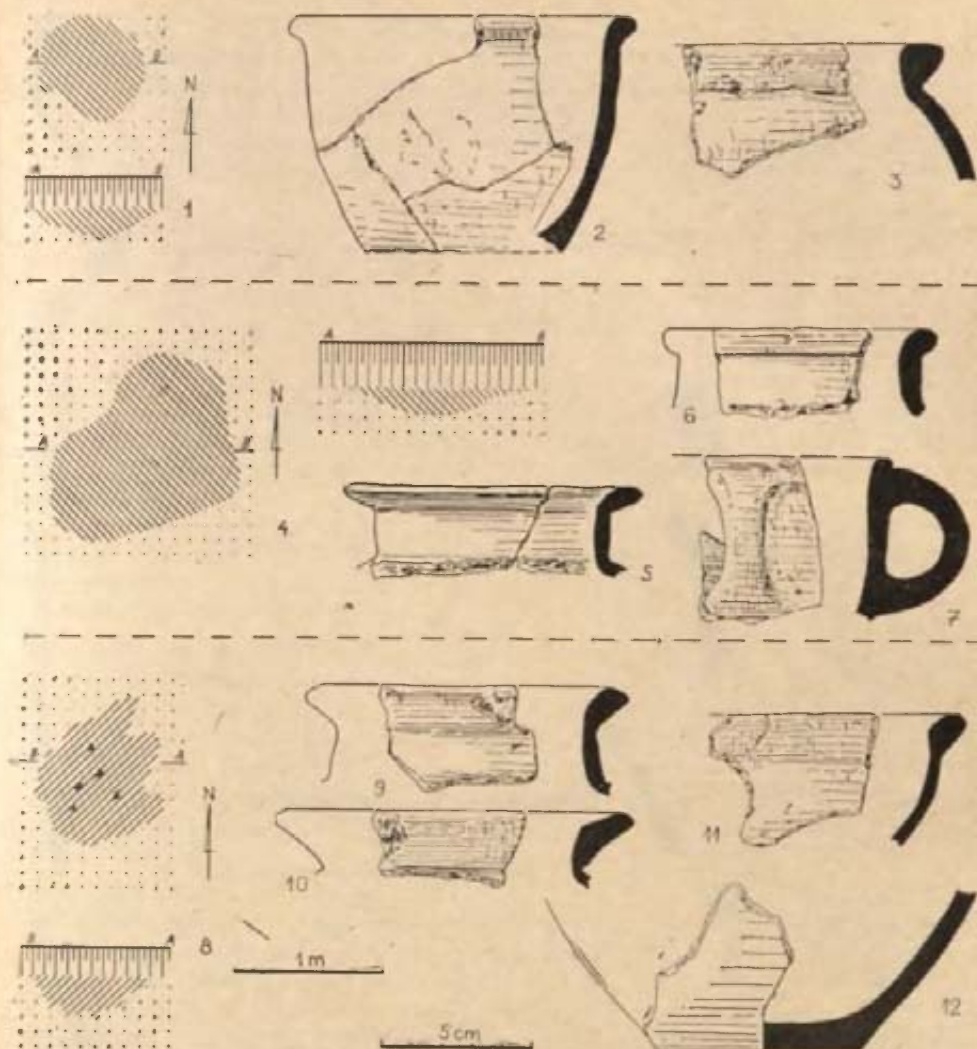
Ryc. 10. Zagorzyn, pow. Kalisz. Plany i profile oraz ceramika:

1-7 — grób 3; 8-12 grób 5

Ryc. 11. Zagorzyn, pow. Kalisz. Plany i profile oraz ceramika:

1 — grób 4; 2 — grób 6; 3 — grób 11; 4—7 — grób 7; 8—14 — grób 9

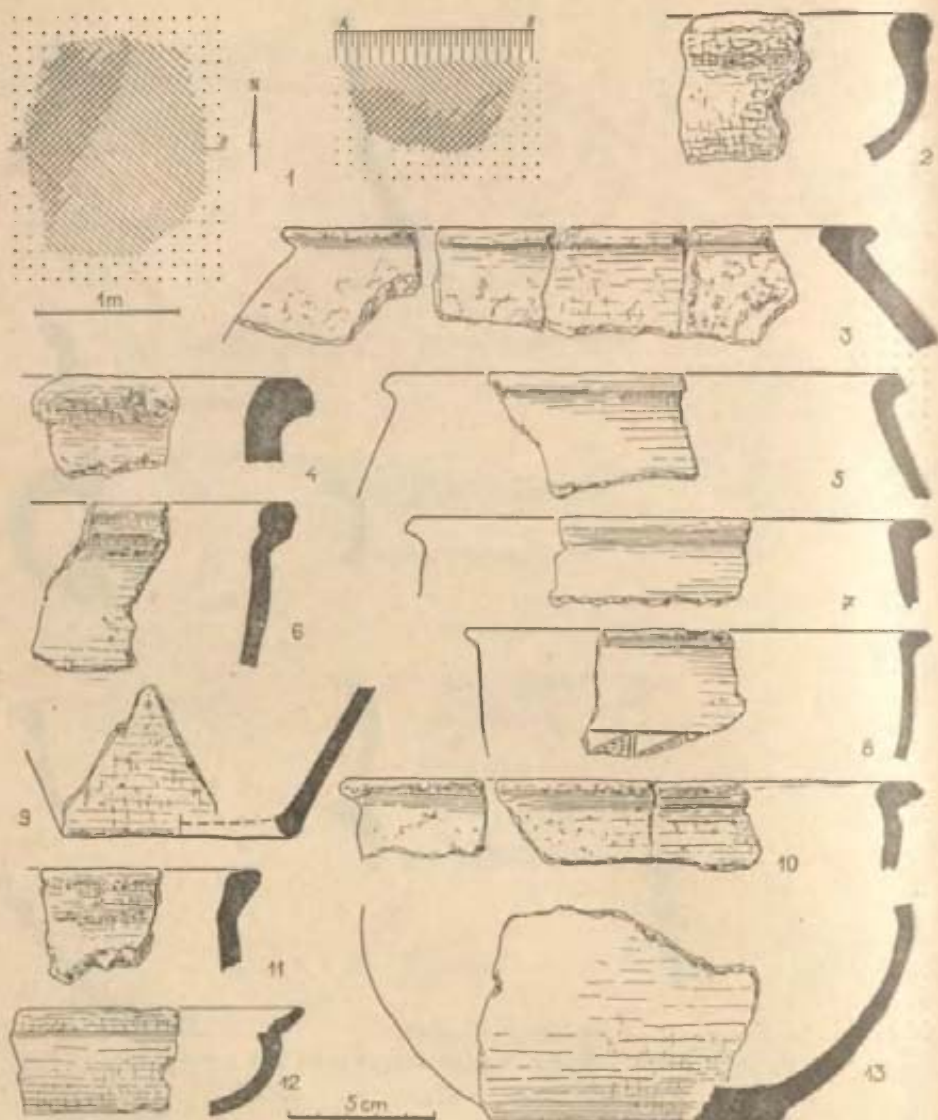
Ryc. 12. Zagorzyn, pow. Kalisz. Plany grobów i ceramika:

1-3 — grób 10; 4-7 — grób 11; 8-12 — grób 13

w wieku od 30 do 60 lat i dziecka w wieku od 0 do 7 lat.
Chronologia: PL III.

Grób 11 — jamowy (ryc. 12: 4)

Zawartość: Piętnaście fragmentów naczyń typu I, z 2, w 3, BC. Dwadzieścia siedem fragmentów naczyń typu I, zw 2, BD, w tym 2 krawędzie (ryc. 12: 5). Trzydzieści jeden fragmentów naczyń typu I, zw 3, BD, w tym 3 krawędzie i 1 dno (ryc. 12: 7). Siedemnaście fragmentów naczyń typu I, zw 3, BA, w tym 3 krawędzie i 2 dna (ryc. 12: 6). Spora ilość dużych fragmentów przepalonych kości ludzkich, należących do kobiety w wieku od 30 do 60 lat.
Chronologia: PL II?

Ryc. 13. Zagorzyn, pow. Kalisz. Plan i profil grobu 12 oraz ceramika

Grób 12 — jamowy (ryc. 13: 1)

Zawartość: Siedemdziesiąt sześć fragmentów naczyń typu I, zw 3, B, w tym 13 krawędzi (ryc. 13: 6, 7, 11). Czterdzieści dwa fragmenty naczyń typu I, zw 2, BA, w tym 10 krawędzi i 2 dna (ryc. 13: 9, 13). Sto sześćdziesiąt cztery fragmenty naczyń typu I, zw 3, BD, w tym 15 krawędzi (ryc. 15: 3, 5, 8, 10). Czterdzieści trzy fragmenty naczyń typu I, z 2, w 3, BD, w tym 8 krawędzi i 2 dna. Trzy fragmenty krawędzi naczyń WP, I, zw 3, B (ryc. 13: 2, 4, 12). Mała ilość drobnych fragmentów kości ludzkich, należących do kobiety w wieku od 20 do 30 lat.

Chronologia: PL II/III?

Grób 13 — jamowy (ryc. 12: 8)

Zawartość: Pięćdziesiąt dziewięć fragmentów naczyń typu I, zw 2, BD, w tym 6 den i 2 krawędzie (ryc. 12: 9,10—12). Pięć fragmentów naczyń WP, I, zw 3, B, w tym 2 krawędzie. Ośiem fragmentów naczyń typu I, z 4, w 3, BD, w tym 1 krawędź. Czterdzieści fragmentów naczyń typu I, zw 3, BD, w tym 1 krawędź. Spora ilość dużych fragmentów przepalonych kości ludzkich, należących do kobiety w wieku od 20 do 30 lat, oraz skok koguta.

Chronologia: PL II?

Grób 14 — jamowy (ryc. 14: 1)

Zawartość: Naczynie gładkie, przepalone, czarne, średn. otworu 17,5 cm, dna 8,6 cm, wys. 15 cm, zrekonstruowane (ryc. 14: 2). Siedem fragmentów naczyń typu I, zw 3, DB, w tym 1 krawędź (ryc. 14: 3). Dwadzieścia siedem fragmentów naczyń typu I, zw 3, DB, w tym 8 krawędzi. Trzydzieści fragmentów naczyń WP, I, zw 3, B. Siedemnaście fragmentów naczyń typu I, zw 2, DB, w tym 6 den (ryc. 14: 4). Siedemdziesiąt dwa fragmenty naczyń typu I, zw 2, BA, w tym 1 dno i 1 krawędź. Trzydzieści pięć fragmentów naczyń typu I, zw 3, DB, w tym 6 krawędzi. Umożliwienie żelazne z tępym ściętym kolcem, z sześcioma nitami, średn. 14,5 cm, wys. 9 cm (ryc. 14: 5). Zapinka żelazna, ornamentowana, dł. 7,3 cm (ryc. 14: 6). Minimalna ilość drobnych przepalonych kości ludzkich, należących prawdopodobnie do osobnika w wieku 7—14 lat.

Chronologia: PL II/III.

Grób 15 — jamowy (ryc. 15: 1)

Zawartość: Dwadzieścia jeden fragmentów naczyń WP, I, zw 3, B, w tym 3 krawędzie (ryc. 15: 2). Trzydzieści cztery fragmenty naczyń typu I, zw 3, BD, w tym 2 dna. Trzydzieści osiem fragmentów naczyń typu I, zw 2, BD, w tym 2 krawędzie i 2 dna. Dwa fragmenty żelazne pochwy miecza (?), dł.: 6 i 5,5 cm (ryc. 15: 3). Minimalna ilość drobnych, przepalonych kości ludzkich, należących do osobnika w wieku od 0 do 14 lat.

Chronologia: PL.

Grób 16 — jamowy (ryc. 15: 4)

Zawartość: Szesnaście fragmentów naczyń typu II, z 4, w 3, DB, w tym 1 dno. Pięćdziesiąt dwa fragmenty naczyń typu I, zw 2, BD, w tym 3 krawędzie i 3 dna (ryc. 15: 5—7,12,13). Trzydzieści osiem fragmentów naczyń typu I, zw 3, B, w tym 4 krawędzie i 2 ucha (ryc. 15: 10). Dziewięć fragmentów naczyń typu I, z 4, w 3, B, w tym 2 krawędzie i 1 dno (ryc. 15: 9). Dziewięćdziesiąt siedem fragmentów naczyń typu I, zw 2, DB, w tym 5 krawędzi, 1 dno i 1 fragment ucha (ryc. 15: 8,11). Pięćdziesiąt pięć fragmentów naczyń typu I, zw 3, BD, w tym 11 krawędzi, 4 dna i 1 ucho. Minimalna ilość drobnych fragmentów przepalonych kości; określenie niemożliwe.

Chronologia: PL III.

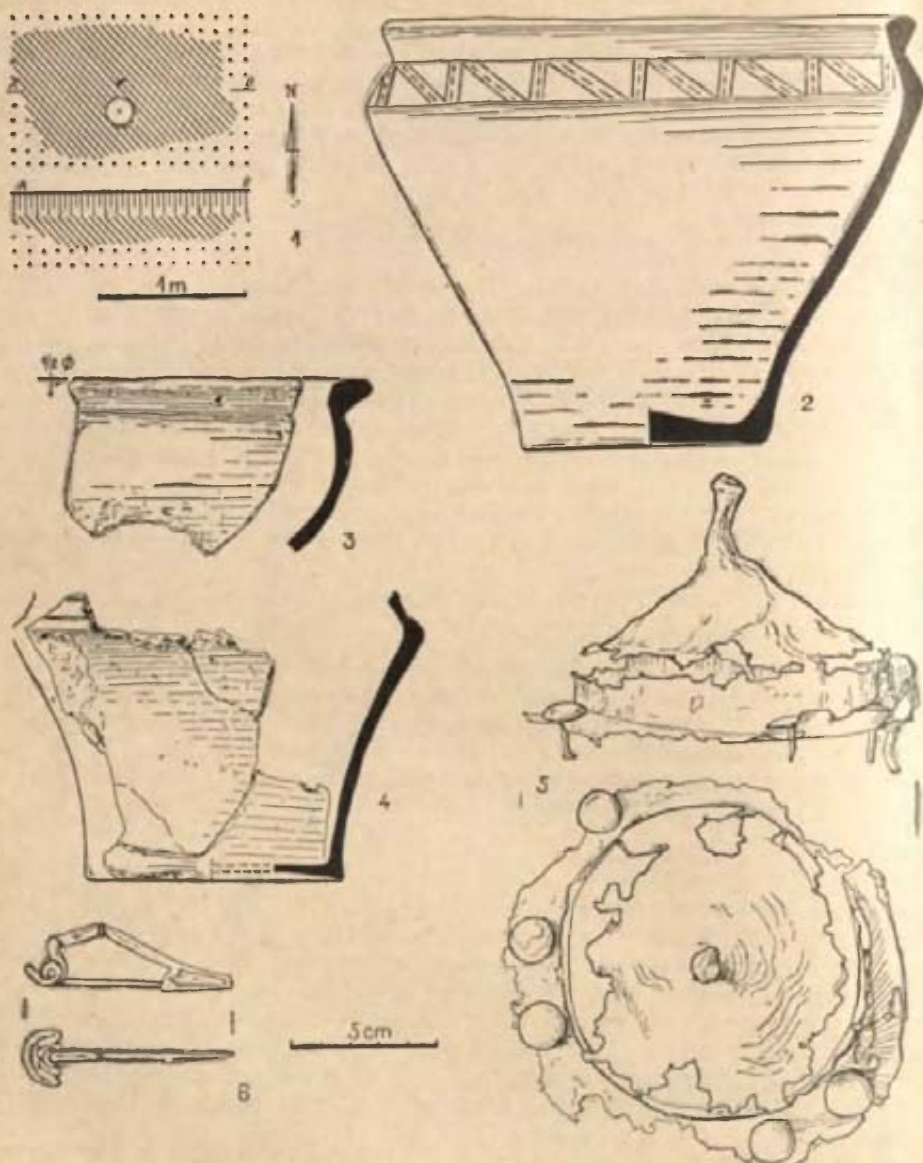
Grób 17 — jamowy (ryc. 16: 1)

Zawartość: fragment przepalonej kości ludzkiej, należący do osobnika w wieku 7—14 lat.

Chronologia: PL?

Grób 18 — jamowy (ryc. 17: 1)

Zawartość: Dwadzieścia osiem fragmentów naczyń typu I, zw 3, DB, w tym 2 krawędzie i 1 dno. Dwadzieścia fragmentów naczyń typu I, zw 2, BD, w tym 2 dna i 6 krawędzi (ryc. 17: 2—5). Pięć fragmentów naczyń typu I, zw 2, BD, w tym

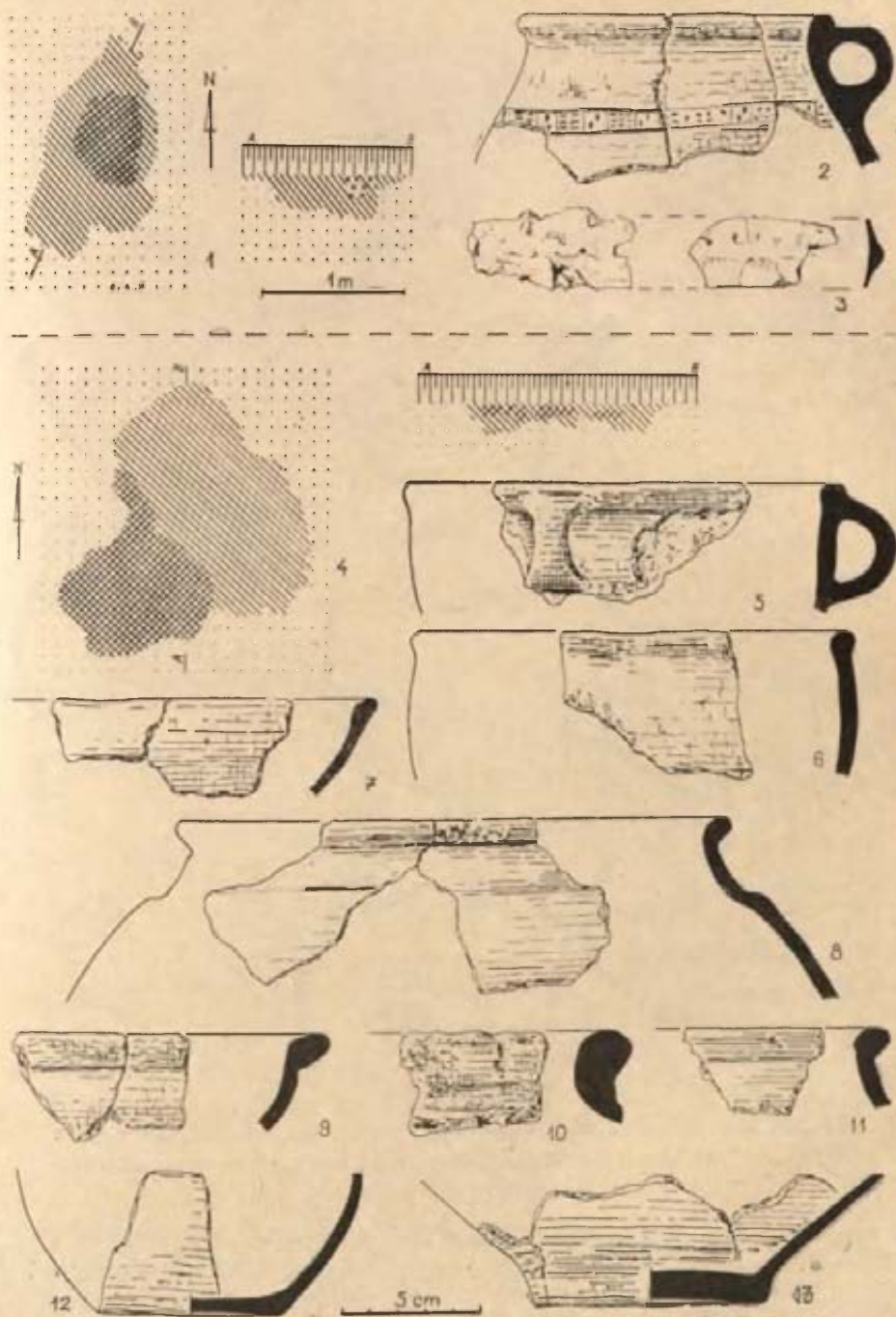
Ryc. 14. Zagorzyn, pow. Kalisz. Plan i profil grobu 14 oraz zabytki

1 krawędź. Minimalna ilość drobnych, przepalonych kości; oznaczenie niemożliwe.

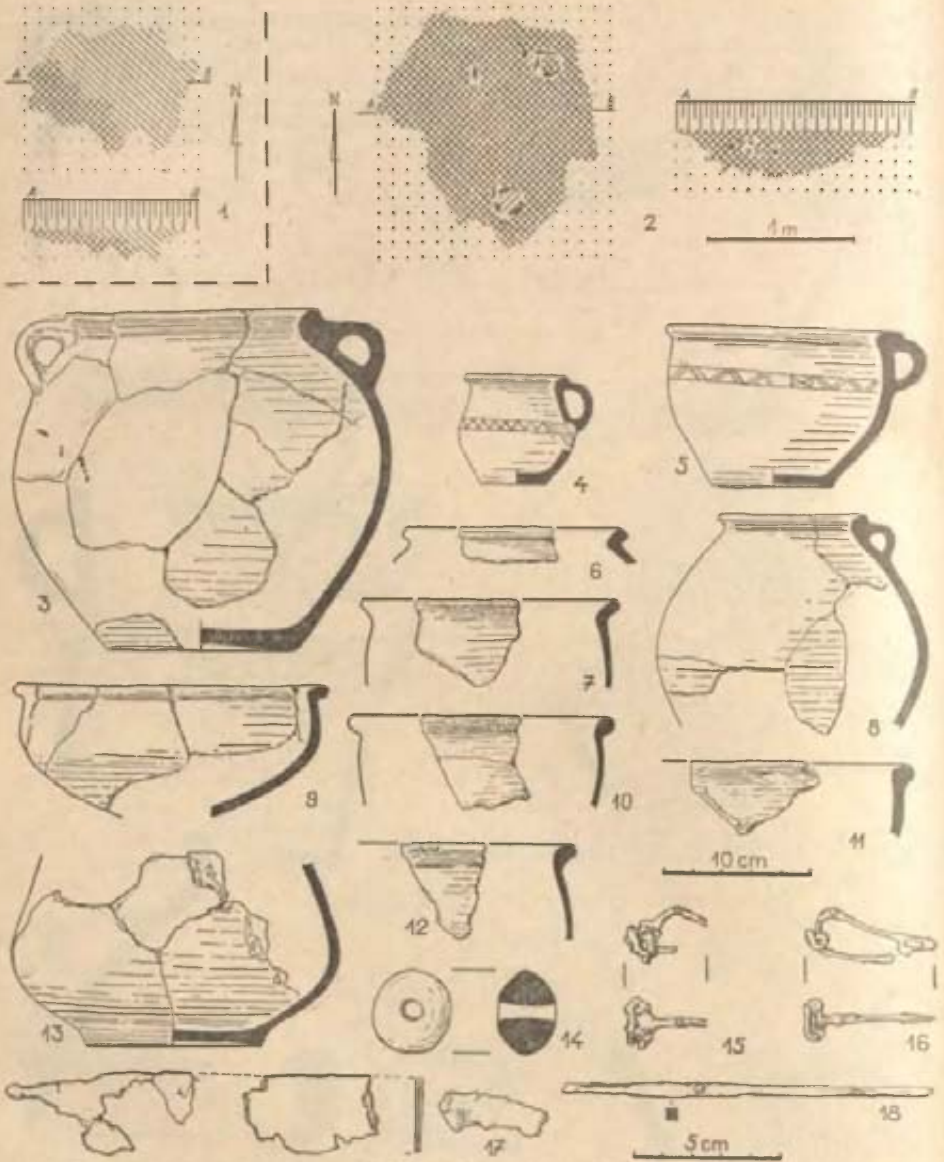
Chronologia: PL.

Grób 19 — jamowy (ryc. 16: 2)

Zawartość: Naczynie szorstkie, ceglastoszare, przepalone, średn. otworu 17,5 cm, dna 13,4 cm, wysokość 22 cm, zrekonstruowane (ryc. 16: 3). Naczynie gładkie,

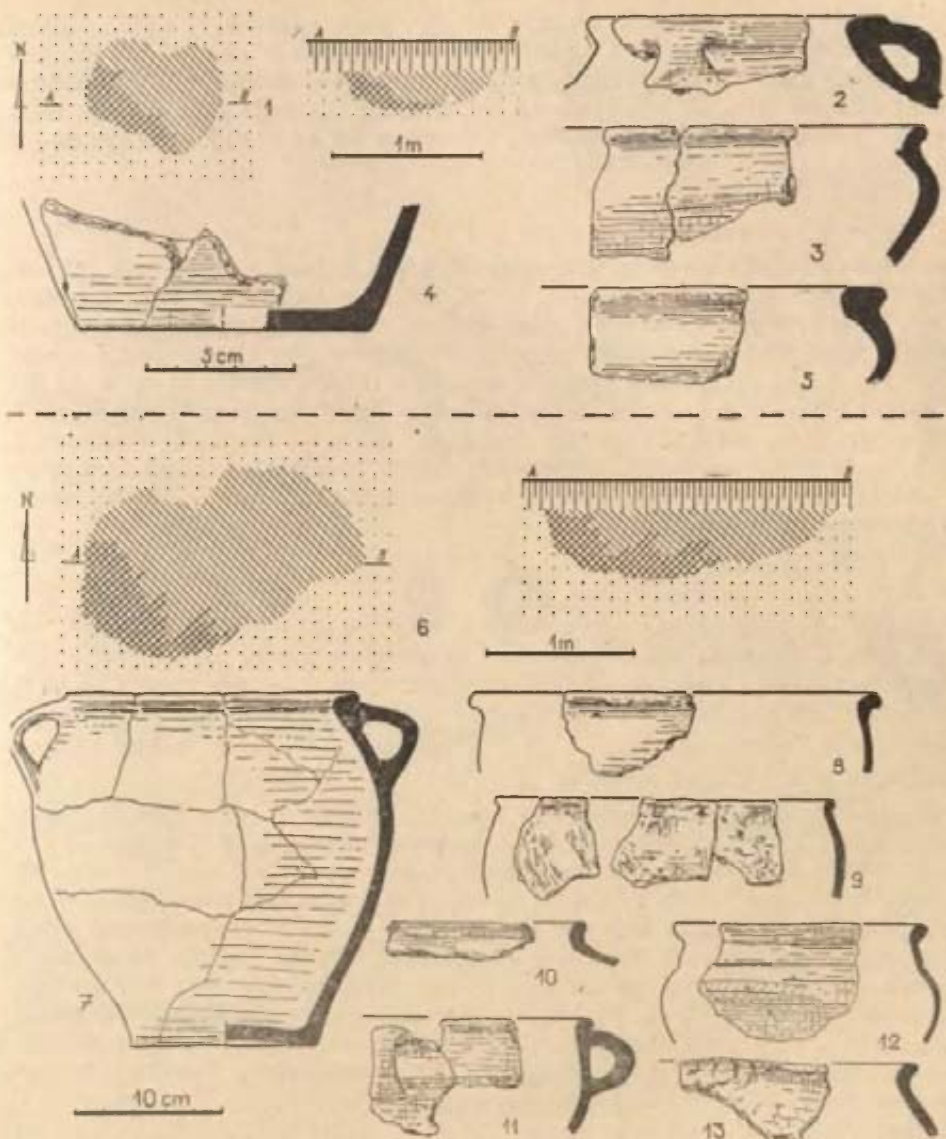
Ryc. 15. Zagorzyn, pow. Kalisz. Plany i profile oraz ceramika:
1-3 — grób 15; 4-13 — grób 16

Ryc. 16. Zagorzyn, pow. Kalisz. Plany i profile grobów oraz zabytki:

1 — grób 17; 2—18 — grób 19

przeżalone, czarnobrazowe, średn. otworu 16,5 cm, dna 8,8 cm, wys. 10,5 cm, zrekonstruowane (ryc. 16: 5). Naczynie szorstkie, czarnobrazowe, przeżalone, średn. otworu 6,5 cm, dna 4,7 cm, wys. 6,5 cm, zrekonstruowane (ryc. 16: 4). Fragment naczynia typu I zw 3, AC (ryc. 16: 8). Fragment naczynia typu I, zw 3, DB (ryc. 16: 9). Fragment naczynia typu I, zw 2, A (ryc. 16: 13). Dziewięćdziesiąt siedem fragmentów naczyń typu I, zw 2, A, w tym 1 krawędź i 4 dna. Siedemdziesiąt

Ryc. 17. Zagorzyn, pow. Kalisz. Plany i profile grobów oraz ceramika:

1-5 - grób 18; 6-13 - grób 20

fragmentów naczyń typu I, zw 2, DB, w tym 4 krawędzie i 4 dna. Dwadzieścia dwa fragmenty naczyń typu II, zw 3, D w tym 3 krawędzie (ryc. 16: 6, 7). Osiemdziesiąt pięć fragmentów naczyń typu I, zw 3, B, w tym 31 krawędzi, 4 dna, 1 ucho i 2 fragmenty ucha (ryc. 16: 10, 11). Siedemdziesiąt cztery fragmenty naczyń typu I, zw 3, DB, w tym 8 krawędzi i 3 dna (ryc. 16: 12). Trzy fragmenty naczyń typu II, z 4, w 2, CB. Prześlik gliniany, gładki, szarobrazowy, średn. 2,9 cm,

średn. otworu 0,5 cm, wys. 2 cm (ryc. 16: 14). Trzy fragmenty noża żelaznego w pochwie, dł. 6,5 cm, 4,5 cm, 3,7 cm (ryc. 16: 17). Sztyk żelazny, dł. 12,8 cm, grubości 0,4 cm (ryc. 16: 18). Fragmenty dwóch zapinek żelaznych: a) ornamentowanej dł. 3 cm (ryc. 16: 15); b) dł. 4,5 cm. (ryc. 16: 16). Duża ilość sporych fragmentów przepalonych kości ludzkich, należących do kobiety w wieku 30—40 lat i osobnika w wieku 7—14 lat.

Chronologia: PL II/III.

Grób 20 — jamowy (ryc. 17: 6)

Zawartość: Naczynie szorstkie, szarobrazowe, średn. otworu 19,5 cm, dna 12,3 cm, wys. 22,5 cm, zrekonstruowane (ryc. 17: 7). Dziewięć fragmentów naczyń typu I, zw 3, B, w tym 2 krawędzie i 1 ucho wtórnie przepalone (ryc. 17: 10, 11). Pięćdziesiąt jeden fragmentów naczyń typu I, zw 3, B, w tym 11 krawędzi i 1 ucho (ryc. 17: 8, 12). Pięćdziesiąt jeden fragmentów naczyń typu I, z 4, w 3, BD, w tym 1 krawędź (ryc. 17: 9). Dwadzieścia trzy fragmenty naczyń typu I, zw 3, DB, w tym 5 krawędzi (ryc. 17: 13). Trzydzieści jeden fragmentów naczyń typu I, zw 2, A, w tym 4 krawędzie. Dwadzieścia siedem fragmentów naczyń typu I, zw 2, BC, w tym 4 krawędzie. Drobnny fragment kości ludzkiej należącej do młodocianego osobnika.

Chronologia: PL III.

Grób 21 — jamowy (ryc. 18: 1)

Zawartość: Trzy fragmenty naczyń typu I, zw 2, A. Jedenaście fragmentów naczyń typu I, zw 2, D. Dwadzieścia sześć fragmentów naczyń typu I, zw 3, BD, w tym 8 krawędzi i 1 dno. Nit żelazny od umba, średn. 2 cm, wys. 2 cm (ryc. 18: 2). Nieliczne i drobne fragmenty przepalonych kości; oznaczenie niemożliwe.

Chronologia: PL.

Grób 22 — jamowy (ryc. 18: 3)

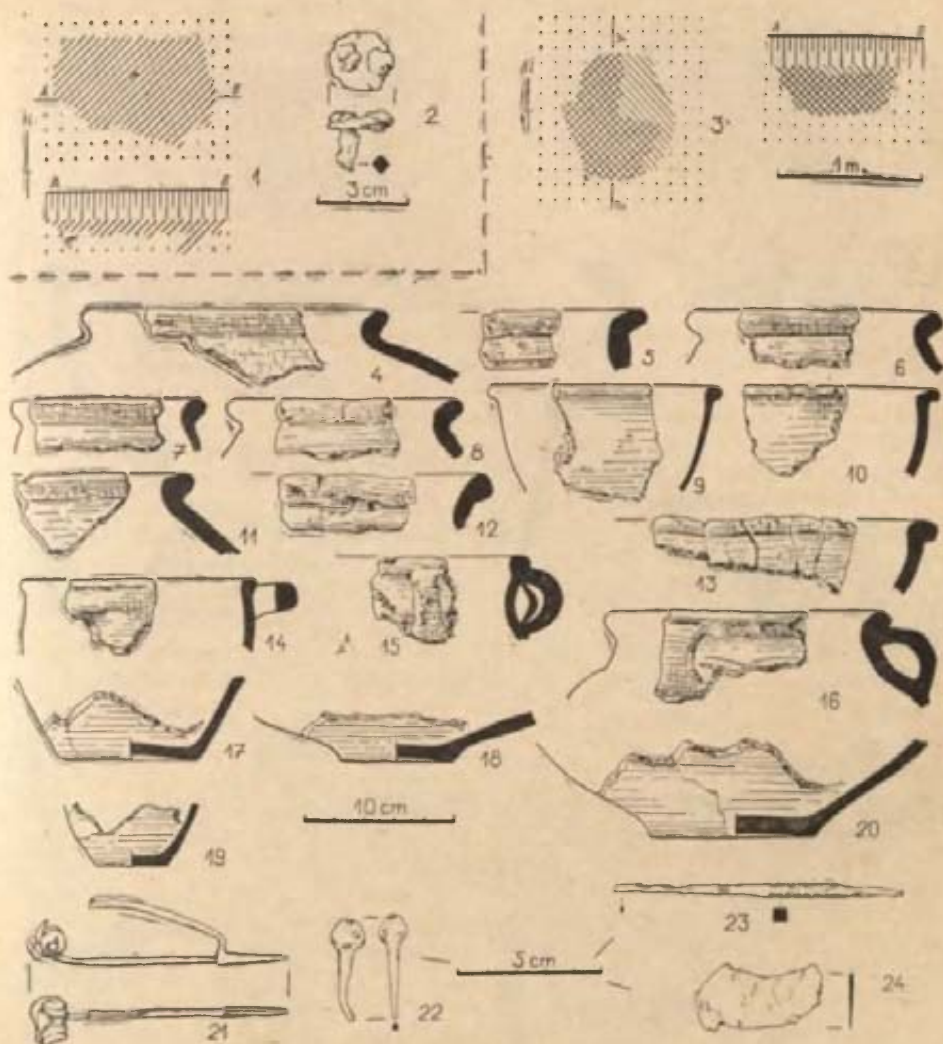
Zawartość: Sto czternaście fragmentów naczyń typu I, zw 3, BD, w tym 11 krawędzi, 2 dna i 2 ucha. Trzydzieści pięć fragmentów naczyń typu I, z 2, w 3, DB, w tym 4 dna (ryc. 18: 17—20). Sto dziesięć fragmentów naczyń typu I, zw 2, BD, w tym 3 krawędzie i 3 dna (ryc. 18: 14, 16). Dziewięćdziesiąt fragmentów naczyń WP, I zw 3, B, w tym 16 krawędzi (ryc. 18: 4—8, 10—13, 15). Osiemdziesiąt cztery fragmenty typu I, zw 3, B, w tym 18 krawędzi i 1 dno (ryc. 18: 6). Sztyk żelazny, dł. 10,2 cm, grub. 0,4 cm (ryc. 18: 23). Fragment żelaznego noża sierpiakowatego, dł. 4,5 cm, szer. 2,2 cm (ryc. 18: 24). Zapinka żelazna dł. 8,5 cm (ryc. 18: 21). Szpila brązowa, dł. 3,5 cm, zakończona łebkiem (ryc. 18: 22). Mała ilość silnie przepalonych kości ludzkich, należących do osobnika w wieku od 7 do 14 lat, oraz kości zwierzęce.

Chronologia: PL II.

Grób 23 — jamowy (ryc. 19: 1)

Zawartość: Dwadzieścia dwa fragmenty naczyń typu I, zw 3, AD, w tym 5 den. Pięćdziesiąt fragmentów naczyń typu I, zw 3, D, w tym 7 krawędzi, 2 dna i 1 ucho (ryc. 19: 4). Osiemnaście fragmentów naczyń typu I, z 2, w 3, D, w tym 1 krawędź i 4 dna. Pięćdziesiąt siedem fragmentów naczyń typu I, zw 3, B, w tym 5 krawędzi. Dziesięć fragmentów naczyń WP, II, zw 4, B, w tym 4 krawędzie. Trzydzieści pięć fragmentów naczyń typu I, zw 2, B, w tym 5 krawędzi (ryc. 19: 2, 3). Duża ilość silnie przepalonych fragmentów kości ludzkich, należących do kobiety w wieku 20—30 lat.

Chronologia: PL.

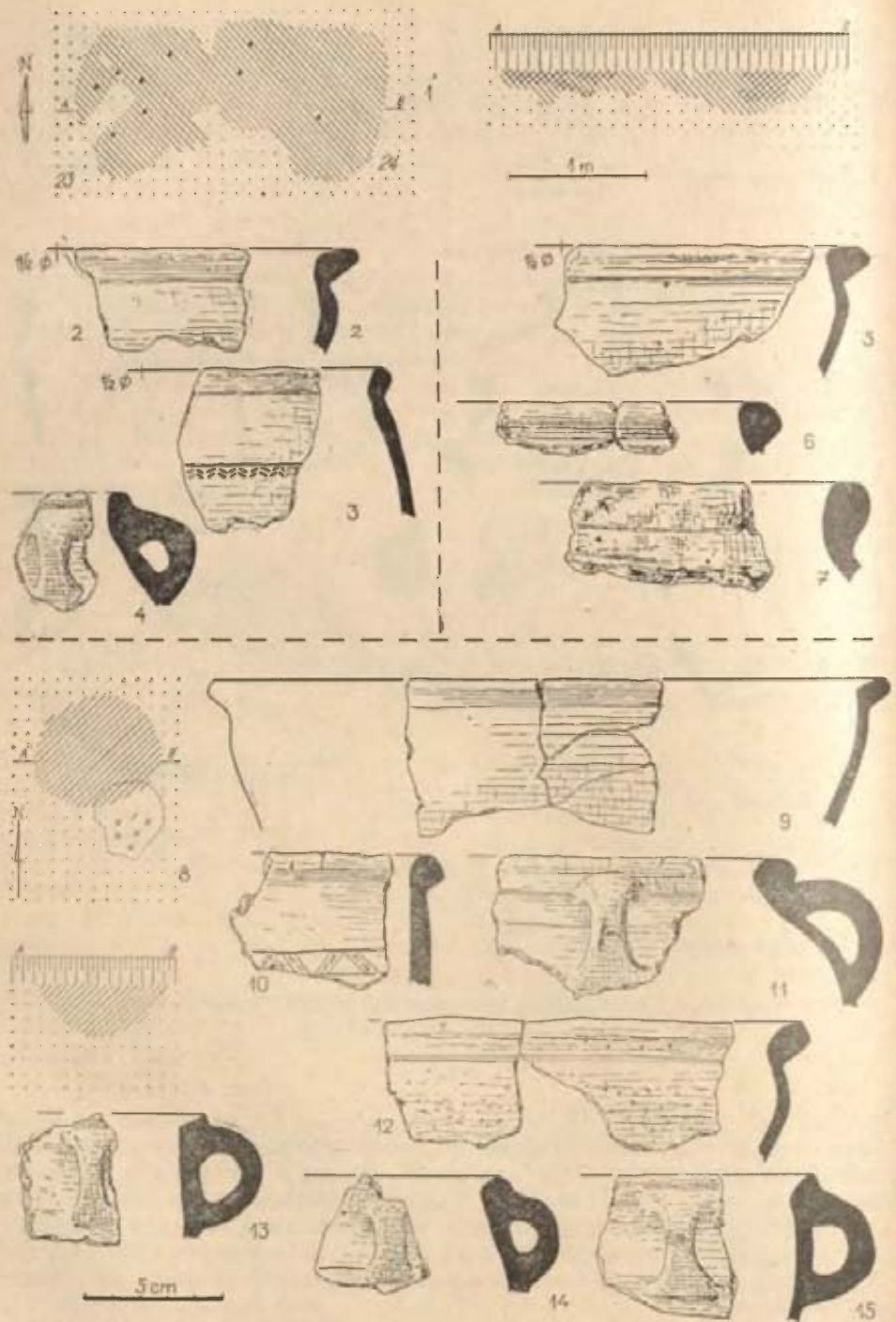
Ryc. 18. Zagorzyn, pow. Kalisz. Plany i profile oraz zabytki:

1-2 — grób 21; 3-24 — grób 22

Grób 24 — jamowy (19: 1)

Zawartość: Czterdzieści jeden fragmentów naczyń typu I, zw 2, A, w tym 2 dna. Sześć fragmentów naczyń typu I, zw 2, DB, w tym 1 krawędź. Dziewiętnaście fragmentów naczyń typu I, zw 3, DB, w tym 3 krawędzie i 3 dna (ryc. 19: 5, 6). Czterdzieści dwa fragmenty naczyń WP, I, zw 3, B, w tym 4 krawędzie (ryc. 19: 7). Dwanaście fragmentów naczyń typu I, zw 3, B, w tym 1 krawędź. Mała ilość silnie przepalonych kości ludzkich, należących prawdopodobnie do kobiety w wieku 30—40 lat.

Chronologia: PL.

Ryc. 19. Zagorzyn, pcw. Kalisz. Plany i profile grobów oraz zabytki:

1-4 — grób 23; 1, 5-7 — grób 24; 8-15 — grób 25

Grób 25 — jamowy (ryc. 19: 8)

Zawartość: Piętnaście fragmentów naczyń typu III, zw 3, BD. Trzydzieści fragmentów naczyń typu I, zw 2, DB, w tym 2 krawędzie i 4 dna (ryc. 19: 9). Osiemnaście fragmentów naczyń typu I, zw 3, D, w tym 2 krawędzie i 2 ucha (ryc. 19: 12, 13, 15). Czterdzieści fragmentów typu I, z 2, w 3, AD, w tym 4 dna. Sześćdziesiąt fragmentów naczyń typu I, zw 3, B, w tym 12 krawędzi, 4 dna i 2 ucha (ryc. 19: 10, 11, 13). Drobnny fragment płaskiej kości ludzkiej czaszki, należąca do osobnika w wieku od 0 do 7 lat.

Chronologia: PL.

Grób 26 — jamowy (ryc. 20: 1)

Zawartość: Naczynie szorstkie, szarocglaste, średn. otworu 16,8 cm, dna 10,5 cm, wys. 22,5 cm, zrekonstruowane (ryc. 20: 2). Naczynie szorstkie, szarobrazowe, przepalone, średn. otworu 6,3 cm, dna 4,8 cm, wys. 5,7 cm, zrekonstruowane (ryc. 20: 4). Naczynie gładkie, szare, średn. otworu 17 cm, dna 6,8 cm, wys. 11,0 cm, zrekonstruowane (ryc. 20: 3). Pięćdziesiąt fragmentów naczyń typu I, zw 3, B, w tym 2 krawędzie i 2 dna. Trzydzieści fragmentów naczyń typu I, zw 2, BA, w tym 2 krawędzie i 1 dno. Sześć fragmentów naczyń typu I, z 4, w 2, D. Trzydzieści fragmentów naczyń typu I, z 2, w 3, DB, w tym 3 krawędzie i 1 dno (ryc. 20: 5). Sto piętnaście fragmentów naczyń typu I, zw 3, BD, w tym 14 krawędzi i 6 den. Sześćdziesiąt fragmentów naczyń typu I, zw 2, D, w tym 2 dna. Szydło żelazne dł. 9 cm, zakończona główką (ryc. 20: 8). Fragmenty dwóch zapinek żelaznych: a) dł. 3 cm (ryc. 20: 6); b) dł. 6 cm (ryc. 20: 7). Mała ilość silnie przepalonych kości ludzkich należących do kobiety w wieku od 20 do 30 lat oraz kości zwierzęce — krowy i ptaka.

Chronologia: PL II.

Grób 27 — jamowy (ryc. 20: 9)

Zawartość: Trzynaście fragmentów naczyń typu II, zw 3, B, w tym 4 krawędzie. Dwanaście fragmentów naczyń typu II, z 3, w 2, D. Sześćdziesiąt fragmentów naczyń typu II, zw 3, DB, w tym 4 krawędzie i 4 dna oraz 1 ucho (ryc. 20: 12—15). Osiem fragmentów naczyń typu I, z 3, w 2, DB, w tym 1 krawędź. Dziewięć fragmentów naczyń typu I, z 2, w 3, BD, w tym 1 dno. Czterdzieści osiem fragmentów typu I, zw 3, B, w tym 5 krawędzi, 1 dno i 1 ucho (ryc. 20: 10, 14). Trzy fragmenty noża żelaznego, dł. 7,3 cm; 1,8 cm; 3,4 cm (ryc. 20: 16). Fragment zapinki żelaznej, dł. 3 cm (ryc. 20: 17). Minimalna ilość silnie przepalonych kości ludzkich, należących do osobnika prawdopodobnie w wieku 7—14 lat, oraz kości zwierzęce małego przeżuwacza.

Chronologia: PL.

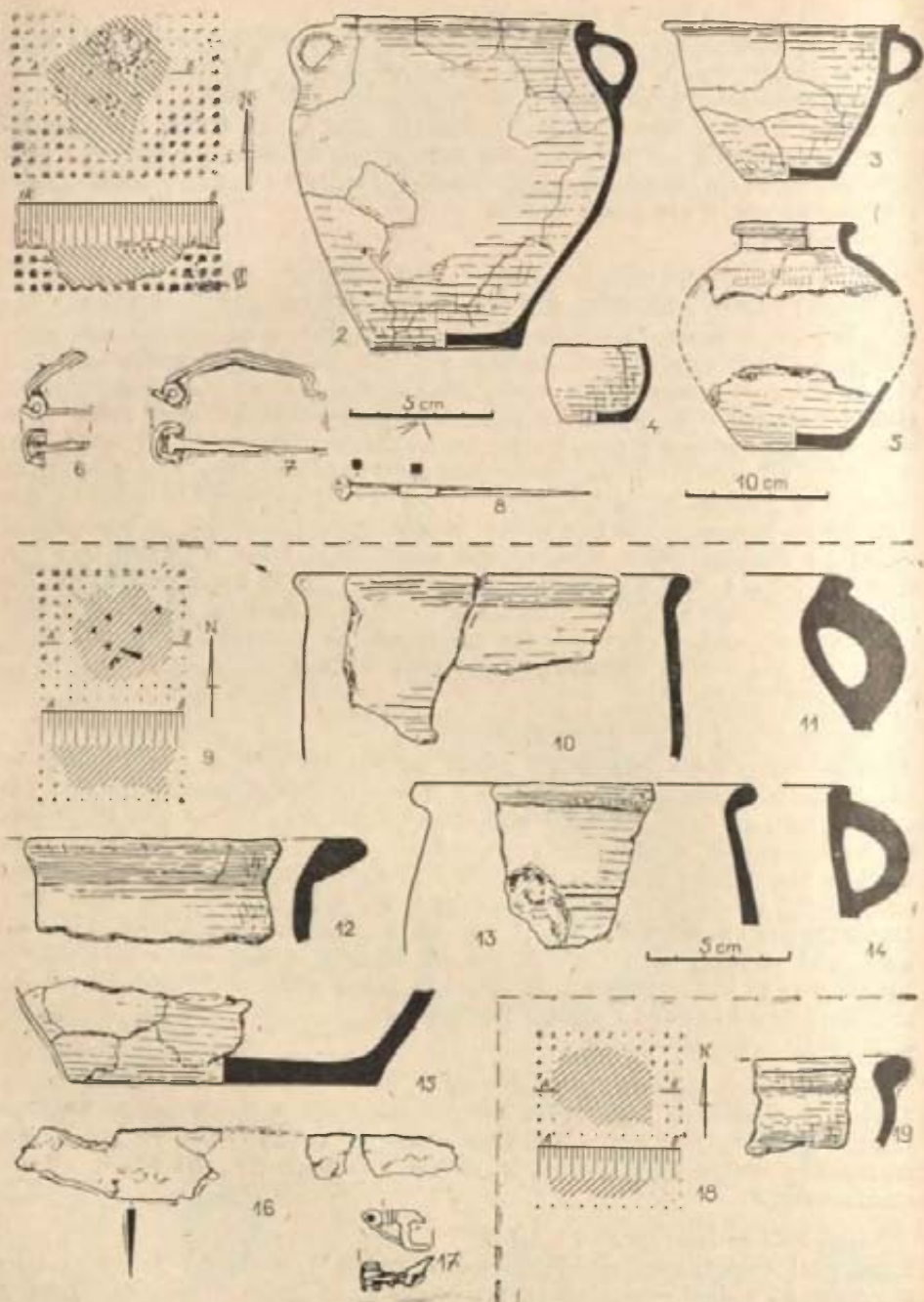
Grób 28 — jamowy (ryc. 20: 18)

Zawartość: Dwanaście fragmentów naczyń typu I, zw 3, B. Dwanaście fragmentów naczyń typu III, z 4, w 3, DB. Dwa fragmenty naczyń typu I, zw 2, A. Osiem fragmentów naczyń typu I, zw 2, B, w tym 1 krawędź (ryc. 20: 19).

Chronologia: PL.

Grób 29 — jamowy (ryc. 21: 1)

Zawartość: Sześćdziesiąt cztery fragmenty naczyń typu I, zw 2, DB, w tym 5 krawędzi i 4 dna (ryc. 21: 3—5). Trzydzieści fragmentów naczyń typu II, zw 3, DB. Trzydzieści cztery fragmenty naczyń typu I, zw 2, A, w tym 2 krawędzie i 4 dna. Czterdzieści jeden fragmentów naczyń typu I, zw 2, D, w tym 4 krawędzie (ryc. 21: 2). Sześćdziesiąt sześć fragmentów naczyń typu I, z 2, w 3, DB.

Ryc. 20. Zagorzyn, pow. Kalisz. Plany i profile grobów oraz zabytki:

1-8 — grób 26; 9-17 — grób 27; 18, 19 — grób 28

Ryc. 21. Zagorzyn, pow. Kalisz. Plany i profile czaj zabytki:

1-5 — grób 29; 6-13 — grób 30

Dwieście trzydzieści fragmentów naczyń typu I, zw 3, DB, w tym 20 krawędzi. Trzydzieści sześć fragmentów naczyń WP I, zw 3, B. Okruchy przedmiotu żelaznego. Okruchy przedmiotu brązowego.
Chronologia: PL.

Grób 30 — jamowy (ryc. 21: 6)

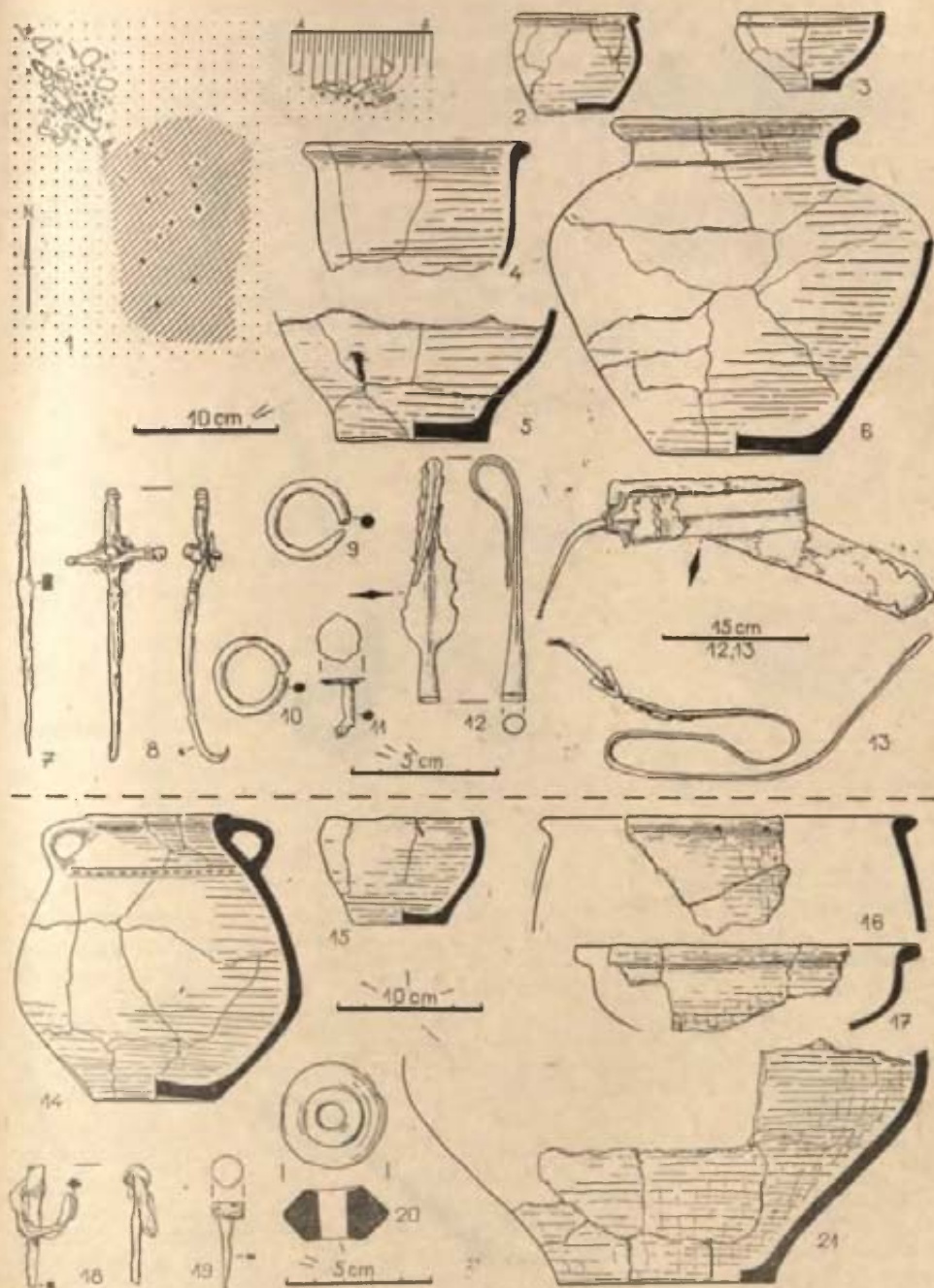
Zawartość: Fragment naczynia typu I, zw 3, B. Średn. dna 12 cm, wys. 23 cm (ryc. 21: 7). Naczynie gładkie, szarocglaste, przepalone, średn. otworu 26,5 cm, średn. dna 7,8 cm, wys. 9,5 cm, zrekonstruowane (ryc. 21: 8). Naczynie szorstkie, brązowe, średn. otworu 14 cm, średn. dna 7,0 cm, wys. 13,5 cm, zrekonstruowane (ryc. 21: 9). Fragment naczynia typu II, zw 3 CD, średn. dna 7,5 cm, wys. 12 cm (ryc. 21: 10). Fragment naczynia typu I, zw 3, B (ryc. 21: 11). Dziewięćdziesiąt dwa fragmenty naczyń typu II, zw 3, B, w tym 12 krawędzi, 2 dna i 2 ucha (ryc. 21: 12). Sto fragmentów naczyń WP, I, zw 3, B, w tym 14 krawędzi, 2 fragmenty ucha, 2 ucha (ryc. 21: 13, 15). Dwadzieścia cztery fragmenty naczyń typu I, zw 2, CB, w tym 3 krawędzie i 2 dna. Dwadzieścia dziewięć fragmentów naczyń typu II, zw 3, DB. Trzydzieści jeden fragmentów naczyń typu I, zw 2, D, w tym 4 krawędzie, 2 dna i 1 fragment ucha. Sześćdziesiąt dwa fragmenty naczyń typu I, zw 2, A, w tym 2 krawędzie i 1 dno. Sześćdziesiąt pięć fragmentów naczyń typu I, zw 3, DB, w tym 8 krawędzi i fragment ucha. Dwadzieścia jeden fragmentów naczyń typu I, zw 3, BC, w tym 1 krawędź i 1 dno. Fragment krawędzi naczynia WP, I, zw 3, CD (ryc. 21: 14). Nit żelazny od umba: a) średn. 2 cm, wys. 3,9 cm (ryc. 21: 16); b) dł. 2,3 cm (ryc. 21: 17). Mała ilość silnie przepalonych kości ludzkich, należących zapewne do kobiety w wieku od 14 do 30 lat.
Chronologia: PL III.

Grób 31 — jamowy (ryc. 22: 1)

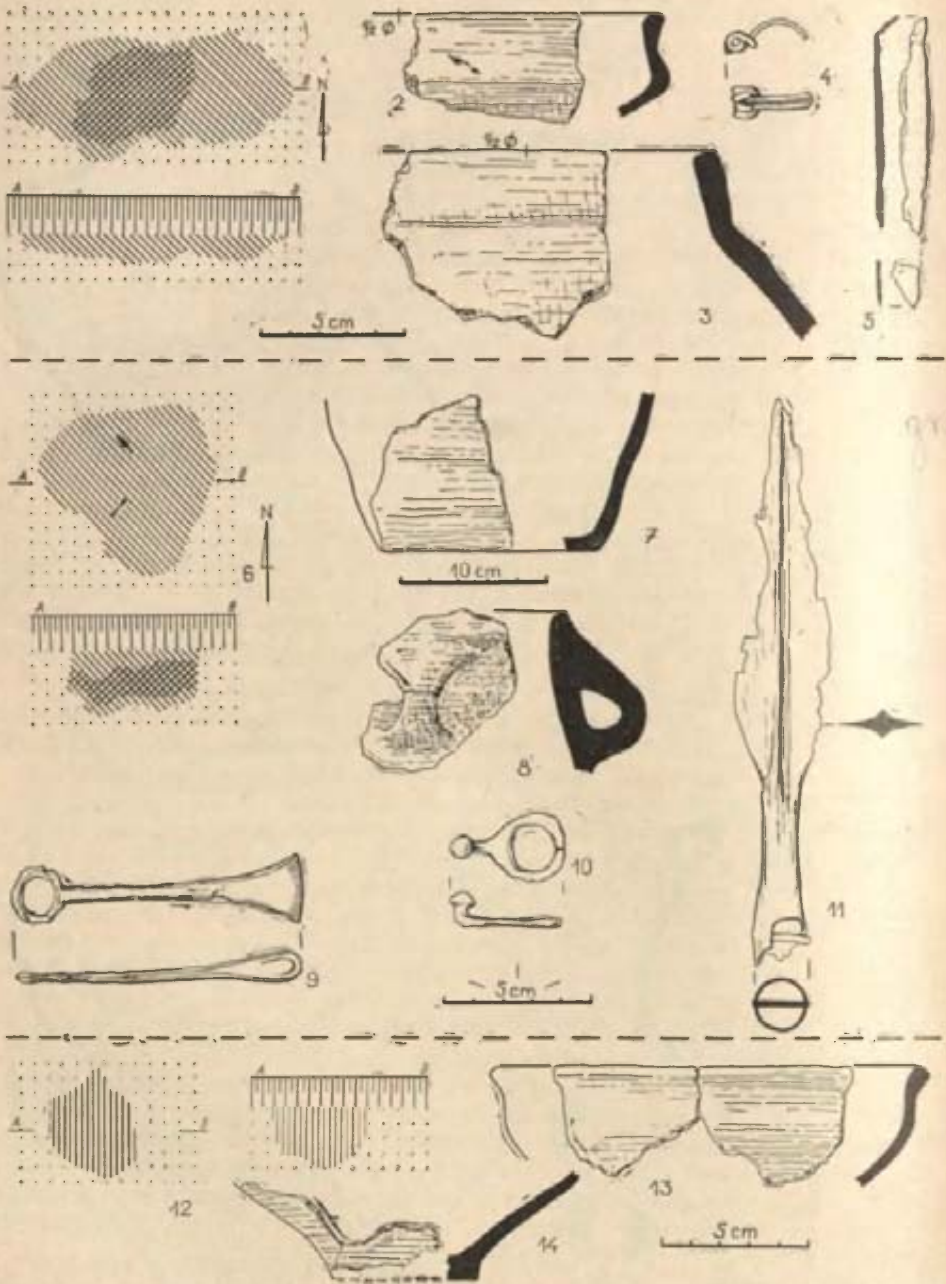
Zawartość: Fragment naczynia typu I, z 2 w 3, C, średn. dna 11 cm (ryc. 22: 6). Naczynie szorstkie, ceglaste, średn. otworu 9 cm, średn. dna 5,8 cm, wys. 7 cm, zrekonstruowane (ryc. 22: 2). Naczynie gładkie, brązowoczarne, średn. otworu 10 cm, średn. dna 4 cm, wys. 5,3 cm (ryc. 22: 3). Dwa fragmenty naczynia typu I, z 2, w 3, B (ryc. 22: 4). Cztery fragmenty naczynia typu I, z 2, w 3, DB (ryc. 22: 5). Czterdzieści fragmentów naczyń WP, I, zw 3, B, w tym 11 krawędzi i 1 ucho. Trzy fragmenty naczyń typu I, zw 2, A. Trzy fragmenty naczyń typu I, zw 3, D. Dwadzieścia dwa fragmenty naczyń typu I, zw 2, B, w tym 4 krawędzie. Sto fragmentów naczyń typu I, zw 2, BC, w tym 7 den. Trzydzieści trzy fragmenty naczyń typu II, z 4, w 2, CB. Dziewięćdziesiąt fragmentów naczyń typu I, zw 2, D, w tym 6 krawędzi i 1 dno. Szydło żelazne, dł. 9 cm, grub. 0,6 cm (ryc. 22: 7). Miecz żelazny z fragmentami pochwy, dł. 1 m, dł. trzpienia 16 cm (ryc. 22: 13). Żelazny grot włóczni z tuleją, dł. 44 cm, dł. tulei 6,5 cm, średn. otworu 2 cm (ryc. 22: 12). Nit żelazny od umba, średn. 1,7 cm, wys. 2,5 cm (ryc. 22: 11). Dwa kółka żelazne: a) średn. 3 cm (ryc. 22: 9); b) średn. 2,7 cm (ryc. 22: 10). Szpila żelazna w kształcie krzyża, ornamentowana, z tarczka przytwierdzoną nitami, dł. 9 cm (ryc. 22: 8). Mała ilość silnie przepalonych kości ludzkich, należących do mężczyzny w wieku od 30 do 60 lat, oraz ułamek żebra świnia.
Chronologia: PL II.

Grób 31 A — jamowy (ryc. 22: 1)

Zawartość: Naczynie gładkie, ceglaste, średn. otworu 11 cm, średn. dna 9 cm, wys. 21 cm, zrekonstruowane (ryc. 22: 14). Naczynie szorstkie, brązowe, średn. otworu 10,7 cm, średn. dna 6,7 cm, wys. 8 cm, zrekonstruowane (ryc. 22: 15). Fragment naczynia typu I, zw 3, DB (ryc. 22: 21). Trzydzieści dwa fragmenty

Ryc. 22. Zagorzyn, pow. Kalisz. Plan i profil grobu oraz zabytki:
1-13 — grób 31; 14-21 — grób 31 A

Ryc. 23. Zagorzyn, pow. Kalisz. Plany i profile grobów oraz zabytki:

1-5 — grób 32; 6-11 — grób 33; 12-14 — grób 34

naczyń typu I, zw 3, BD, w tym 11 krawędzi i 1 dno (ryc. 22: 16, 17). Przęślik gliniany, szorstki, szary, średn. 3,5 cm, średn. otworu 0,9 cm, wys. 1,9 cm (ryc. 22: 20). Nit żelazny (wbijany w drzewce włóczni?); średn. 1 cm, wys. 3,1 cm (ryc. 22: 19). Żelazna sprzączka do pasa, dł. kolca 4,2 cm (ryc. 22: 18). Mała ilość przepalonych kości ludzkich, należących zapewne do mężczyzny w wieku od 30 do 60 lat.

Chronologia: PL II.

Grób 32 — jamowy (ryc. 23: 1)

Zawartość: Piętnaście fragmentów naczyń typu I, zw 3, B, w tym 6 krawędzi (ryc. 23: 2, 3). Piętnaście fragmentów naczyń typu I, zw 2, DB, w tym 1 krawędź. Dwadzieścia dwa fragmenty naczyń typu I, zw 3, D, w tym 2 krawędzie. Dwadzieścia fragmentów naczyń typu I, zw 2, A. Siedemnaście fragmentów naczyń typu II, z 4, w 3, B, w tym 2 krawędzie. Dwa fragmenty noża żelaznego, dł. 7,5 cm; 1,5 cm (ryc. 23: 5). Fragment zapinki żelaznej, ornamentowanej, dł. 28 cm (ryc. 23: 4). Przepalone kości zwierzęce.

Chronologia: PL III.

Grób 33 — jamowy (ryc. 23: 6)

Zawartość: Piętnaście fragmentów naczyń typu WP, II, z 4, B, w tym 4 krawędzie i 1 ucho (ryc. 23: 8). Trzydzieści sześć fragmentów naczyń typu I, zw 2, D, w tym 1 dno i 2 krawędzie. Czterdzieści pięć fragmentów naczyń typu II, z 3, D, szaroceglanych, z domieszką średnioziarnistego tłucznia, w tym 4 krawędzie i 1 dno (ryc. 23: 7). Żelazny grot oszczepu z tuleją, dł. 19 cm, dł. tulei 5 cm, średn. 1,8 cm (ryc. 23: 11). Część żelaznej klamry do pasa, dł. 4 cm, średn. 2,9 cm (ryc. 23: 10). Szczypce żelazne, dł. 10 cm, średn. kółka 1,9 cm (ryc. 23: 9). Mała ilość przepalonych kości zwierzęcych.

Chronologia: PL III?

Grób 34 — jamowy (ryc. 23: 12)

Zawartość: Dziewięć fragmentów naczyń typu I, zw 3, DB, w tym 3 krawędzie i 1 dno (ryc. 23: 13, 14).

Chronologia: PL.

Grób 35 — jamowy (ryc. 24: 1, 2)

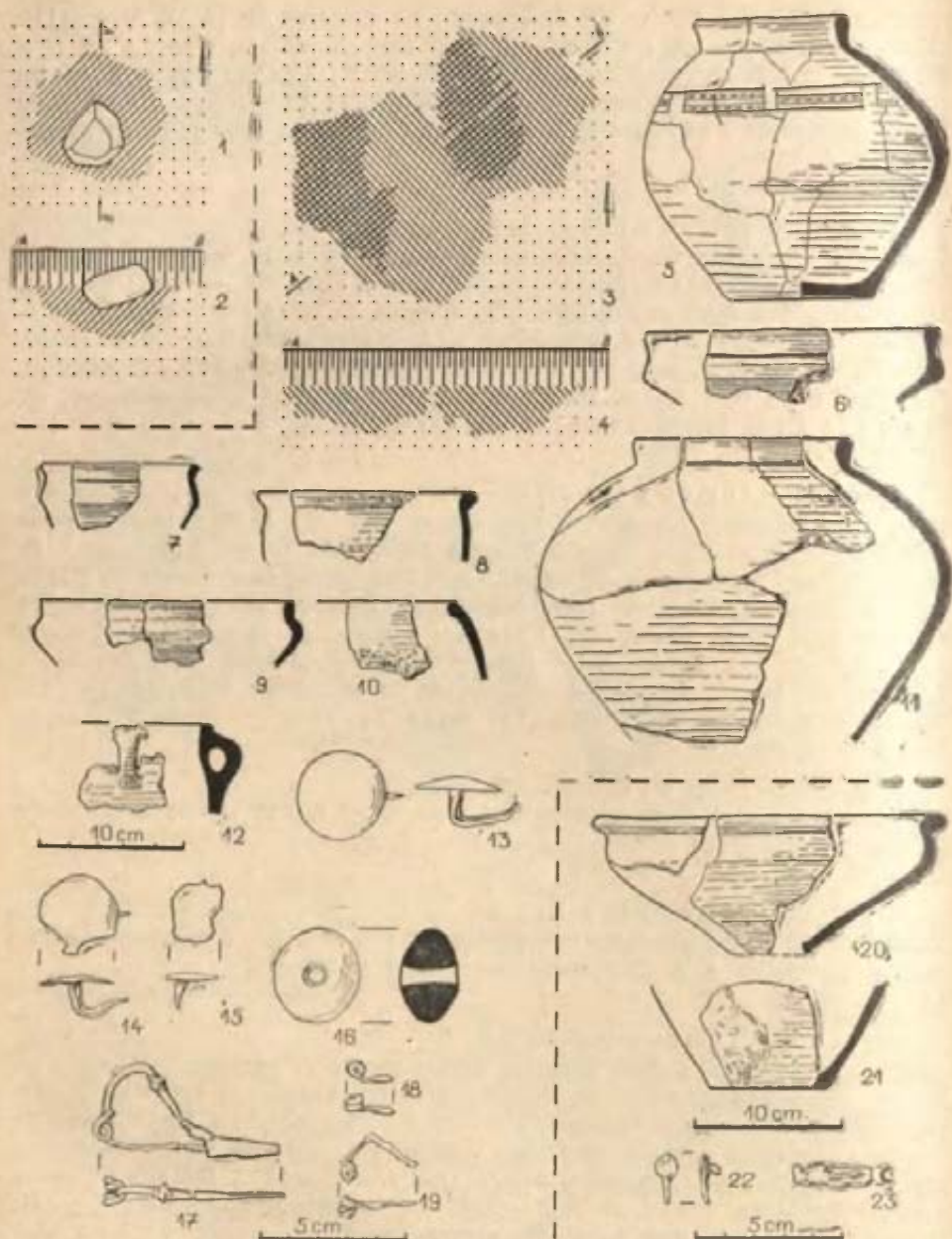
Zawartość: Dziesięć fragmentów naczyń typu I, z 4, w 2, BD. Jeden fragment naczynia typu I, zw 2, A. Okruch przedmiotu żelaznego.

Chronologia: PL.

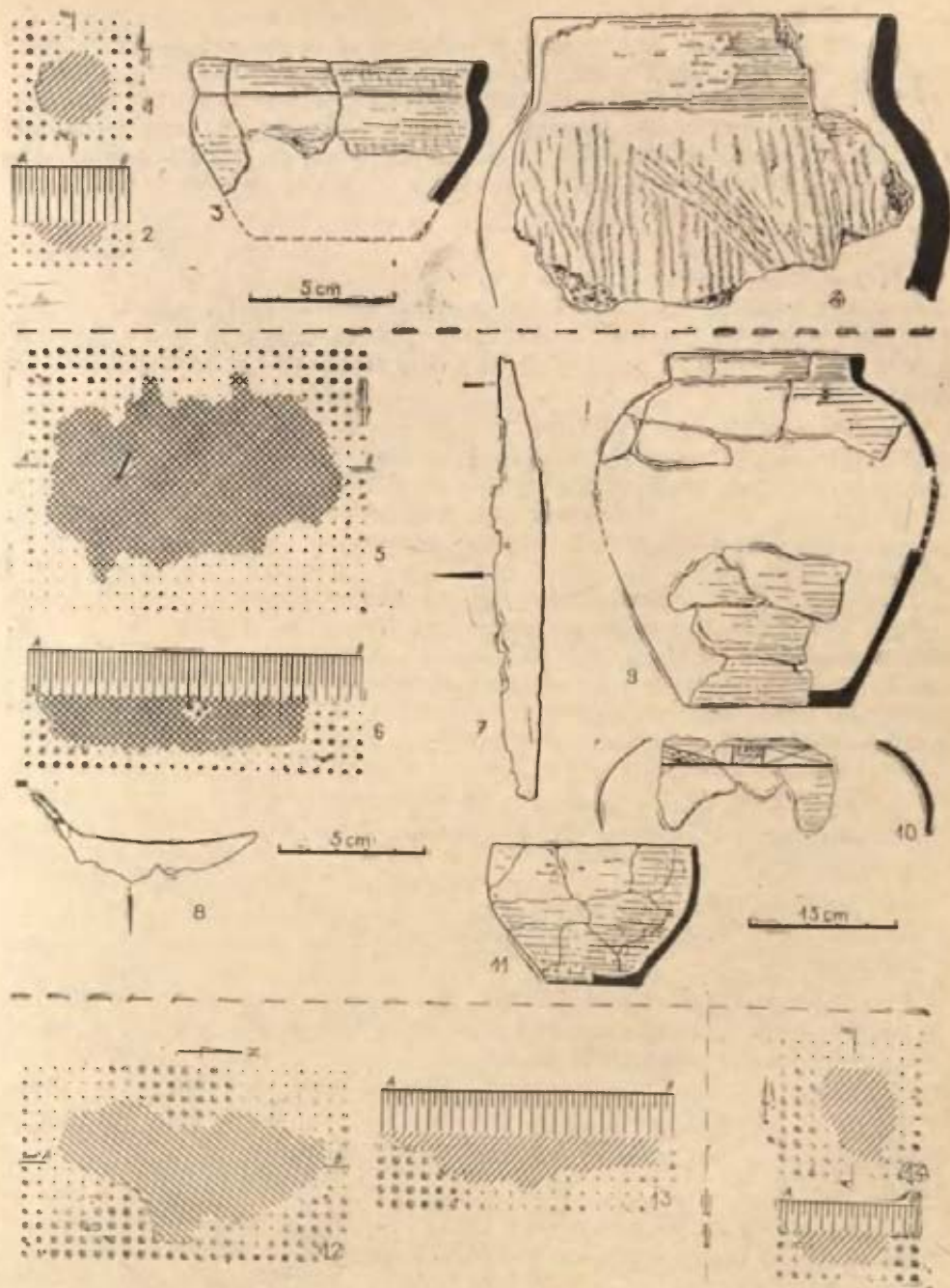
Grób 36 — jamowy (ryc. 24: 3, 4)

Zawartość: Naczynie gładkie, brązowe, średn. otworu 10 cm, dna 10,5 cm, wys. 20 cm, zrekonstruowane (ryc. 24: 5). Fragment naczynia typu I, z 2, w 3, A (ryc. 24: 11). Dwadzieścia jeden fragmentów naczyń typu I, zw 2, A, w tym 2 krawędzie i 2 dna. Jedenaście fragmentów naczyń typu II, z 4, w 3, DB, w tym 1 krawędź (ryc. 24: 10). Dziesięć fragmentów naczyń typu I, z 2, w 3, B. Dwadzieścia osiem fragmentów naczyń typu I, zw 2, D w tym 11 krawędzi (2 dna i 1 ucho) (ryc. 24: 6, 7, 9, 12). Trzydzieści dwa fragmenty naczyń typu I, zw 3, BD, w tym 2 krawędzie i 1 fragment ucha (ryc. 24: 8). Przęślik gliniany, gładki, szary, średn. 3,5 cm, średn. otworu 0,7 cm, wys. 2 cm (ryc. 24: 16). Trzy nity żelazne: a) średn. 3 cm, wys. 4 cm (ryc. 24: 13); b) średn. 2,7 cm, wys. 3,2 cm (ryc. 24: 14), c) średn. 1,8 cm, wys. 1,2 cm (ryc. 24: 15). Trzy zapinki żelazne: a) ornamentowana, dł. 6,5 cm (ryc. 24: 17); b) dł. 2,5 cm (ryc. 24: 19); c) dł. 1,8 cm (ryc. 24: 18).

Chronologia: PL III.

Ryc. 24. Zagorzyn, pow. Kalisz. Plany i profile grobów oraz zabytki:
 1, 2 — grób 35; 3—19 — grób 36; 4, 20—23 — grób 37

Ryc. 25. Zagorzyn, pow. Kalisz. Plany i profile grobów oraz zabytki:
 1-4 - grób 38; 5-11 - grób 39; 12, 13 - grób 40; 14 - grób 41

Grób 37 — jamowy

Zawartość: Dwadzieścia dwa fragmenty naczyń typu II, zw 3, B, w tym 6 krawędzi (ryc. 24: 20). Osiem fragmentów naczyń typu I, zw 3, AC, w tym 3 krawędzie i 1 dno (ryc. 24: 21). Fragment okucia żelaznego pochwy miecza (?), dł. 2,2 cm (ryc. 24: 23). Fragment okucia żelaznego z nitami, dł. 1,7 cm (ryc. 24: 22). Dwa okruchy przedmiotów żelaznych. Mała ilość przepalonych kości ludzkich, należących zapewne do kobiety w wieku od 20 do 30 lat.

Chronologia: PL.

Grób 38 — jamowy (ryc. 25: 1, 2)

Zawartość: Naczynie szorstkie, szare, zrekonstruowane, średn. otworu 10 cm, dna 6 cm, wys. 6,8 cm (ryc. 25: 3). Dwa fragmenty naczynia typu II, z 3, CB, w 3, BA, w tym 1 krawędź i 1 dno (ryc. 25: 4). Cztery fragmenty naczyń typu I, zw 2, D. Chronologia: PL ?

Grób 39 — jamowy (ryc. 25: 5, 6)

Zawartość: Naczynie szorstkie, brązowoszare, średn. otworu 20,5 cm, średn. dna 10 cm, wys. 14,5 cm, zrekonstruowane (ryc. 25: 11). Fragment naczynia typu II, z 2, w 3, BC (ryc. 25: 9). Dwadzieścia pięć fragmentów naczyń typu I, zw 3, B, w tym 6 krawędzi i dwa dna. Dwadzieścia fragmentów naczyń typu II, z 4, w 3, BC. Sto siedem fragmentów naczyń typu I, zw 2, A, w tym 13 krawędzi, 2 dna i 1 ucho (ryc. 25: 10). Sześćdziesiąt pięć fragmentów naczyń typu I, zw 2, CB, w tym 1 krawędź, 2 dna. Siedemdziesiąt pięć fragmentów naczyń typu I, zw 3, CB, w tym 4 krawędzie. Dwa noże żelazne: a) sierpikowaty, dł. 8,5 cm (ryc. 25: 8); b) dł. 15,5 cm (ryc. 25: 7). Dwa okruchy przedmiotu żelaznego. Minimalna ilość drobnych fragmentów przepalonych kości ludzkich, fragment tibiaotarsusa (ptaka wielkości gęsi).

Chronologia: PL III.

Grób 40 — jamowy (ryc. 25: 12, 13)

Zawartość: Dwa drobne fragmenty naczyń typu II, zw 3, C.

Chronologia: PL ?

Grób 41 — jamowy (ryc. 25: 14)

Zawartość: Cztery fragmenty naczyń typu II, zw 3, C.

Chronologia: PL ?

Grób 42 — jamowy (ryc. 26: 1)

Zawartość: Sześć fragmentów naczyń typu III, z 4, w 3, DB.

Jeden fragment naczynia typu II, zw 2, B.

Chronologia: PL ?

Grób 43 — jamowy (ryc. 26: 2)

Zawartość: Cztery fragmenty naczyń typu II, z 3, w 2, CB.

Chronologia: PL ?

Grób 44 — jamowy (ryc. 26: 3)

Zawartość: Trzy drobne fragmenty naczyń typu N.

Chronologia: PL ?

Grób 45 — jamowy (ryc. 26: 4)

Zawartość: Cztery fragmenty naczyń typu N.

Chronologia: PL ?

Grób 46 — jamowy (ryc. 26: 5)

Zawartość: Jeden fragment naczynia typu N.

Chronologia: PL ?

Grób 47 — jamowy (ryc. 26: 7)

Zawartość: Sześć drobnych fragmentów naczyń typu N.

Chronologia: PL ?

Grób 48 — jamowy (ryc. 26: 8)

Zawartość: brak.

Chronologia ?

Grób 49 — jamowy (ryc. 26: 9)

Zawartość: Siedemdziesiąt pięć fragmentów naczyń typu I, zw 3, B, w tym 11 krawędzi (ryc. 26: 12). Cztery fragmenty naczyń typu III, z 4, w 3, D. Czterdzieści osiem fragmentów naczyń WP, I, zw 3, B, w tym 3 krawędzie, 2 dna i 2 ucha (ryc. 26: 11,13,14). Czterdzieści fragmentów naczyń typu II, zw 2, A, w tym 2 krawędzie. Osiemnaście fragmentów naczyń typu II, zw 2, DB, w tym 1 krawędź i 2 dna (ryc. 26: 15,16). Dziewięć fragmentów naczyń typu I, z 2, w 3, DB, w tym 1 krawędź i 1 ucho. Minimalna ilość drobnych przepalonych kości ludzkich i 1 fragment kości małego przeżuwacza.

Chronologia: PL.

Grób 50 — jamowy (ryc. 27: 1,2)

Zawartość: Trzy fragmenty naczynia typu I, zw 3, DB (ryc. 27: 4). Trzynaście fragmentów naczyń typu I, zw 2, A, w tym 4 dna. Pięćdziesiąt jeden fragmentów naczyń typu I, zw 3, DB, w tym 13 krawędzi i 3 dna (ryc. 27: 3,5—7). Sześćdziesiąt siedem fragmentów naczyń typu I, zw 3, B, w tym 13 krawędzi i 1 ucho. Cztery fragmenty naczyń WP, I, zw 3, B. Siedemdziesiąt fragmentów naczyń typu I, zw 2, DB, w tym 4 krawędzie i 3 dna. Dwadzieścia jeden fragmentów naczyń typu II, z 4, w 2, D. Dwa fragmenty szydła żelaznego: a) dł. 6 cm, grub. 0,4 cm (ryc. 27: 10); b) dł. 3 cm, średn. 0,4 cm (ryc. 27: 11). Fragment kabłąka z apinki żelaznej, dł. 5 cm (ryc. 27: 8). Fragment przedmiotu żelaznego, dł. 4,2 cm (ryc. 27: 9). Dwa okruchy przedmiotów żelaznych.

Chronologia: PL.

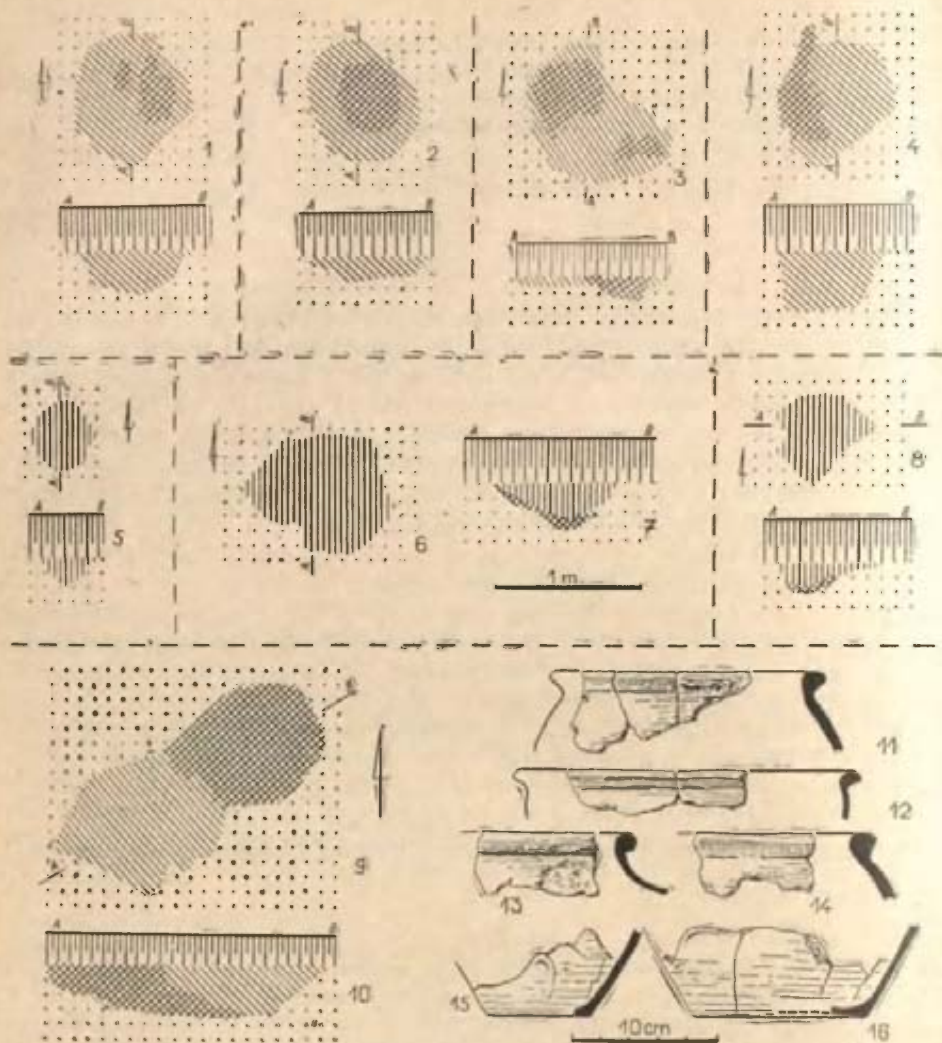
Grób 51 — jamowy (ryc. 27: 12,13)

Zawartość: Sześćdziesiąt siedem fragmentów naczyń typu II, zw 3, DB, w tym 9 krawędzi i 3 dna (ryc. 27: 17,20,21). Dwanaście fragmentów naczyń typu I, zw 2, A. Dziewięćdziesiąt fragmentów naczyń typu I, zw 3, B, w tym 20 krawędzi, 2 dna i 1 ucho (ryc. 27: 16, 18). Czterdzieści trzy fragmenty naczyń typu III, z 4, w 3, BD, w tym 1 krawędź. Pięćdziesiąt trzy fragmenty naczyń typu II, zw 2, DB, w tym 3 krawędzie i 3 dna (ryc. 27: 14,15,19). Trzy fragmenty naczyń WP, II, zw 3, B, przepalonych. Szydło żelazne, dł. 9,5 cm, grub. 0,3 cm (ryc. 27: 26). Fragmenty pochwy noża żelaznego wraz z ułamkami ostrza, tkwiącymi wewnątrz, dł. 9,5 cm (ryc. 27: 25). Fragment kabłąka z apinki żelaznej, 6,7 cm (ryc. 27: 24). Klamra (?) żelazna, szer. 4,5 cm, wys. 2,7 cm (ryc. 27: 23). Sprzączka żelazna, średn. 3 cm, dł. kolca 3,4 cm (ryc. 27: 22). Mała ilość drobnych fragmentów przepalonych kości ludzkich, należących do mężczyzny w wieku od 30 do 60 lat.

Chronologia: PL II/III.

Grób 52 — jamowy (ryc. 28: 12)

Zawartość: Dwadzieścia fragmentów naczyń typu I, zw. 2, DB. Sześć fragmentów

Ryc. 26. Zagorzyn, pow. Kalisz. Plany i profile grobów oraz ceramika:

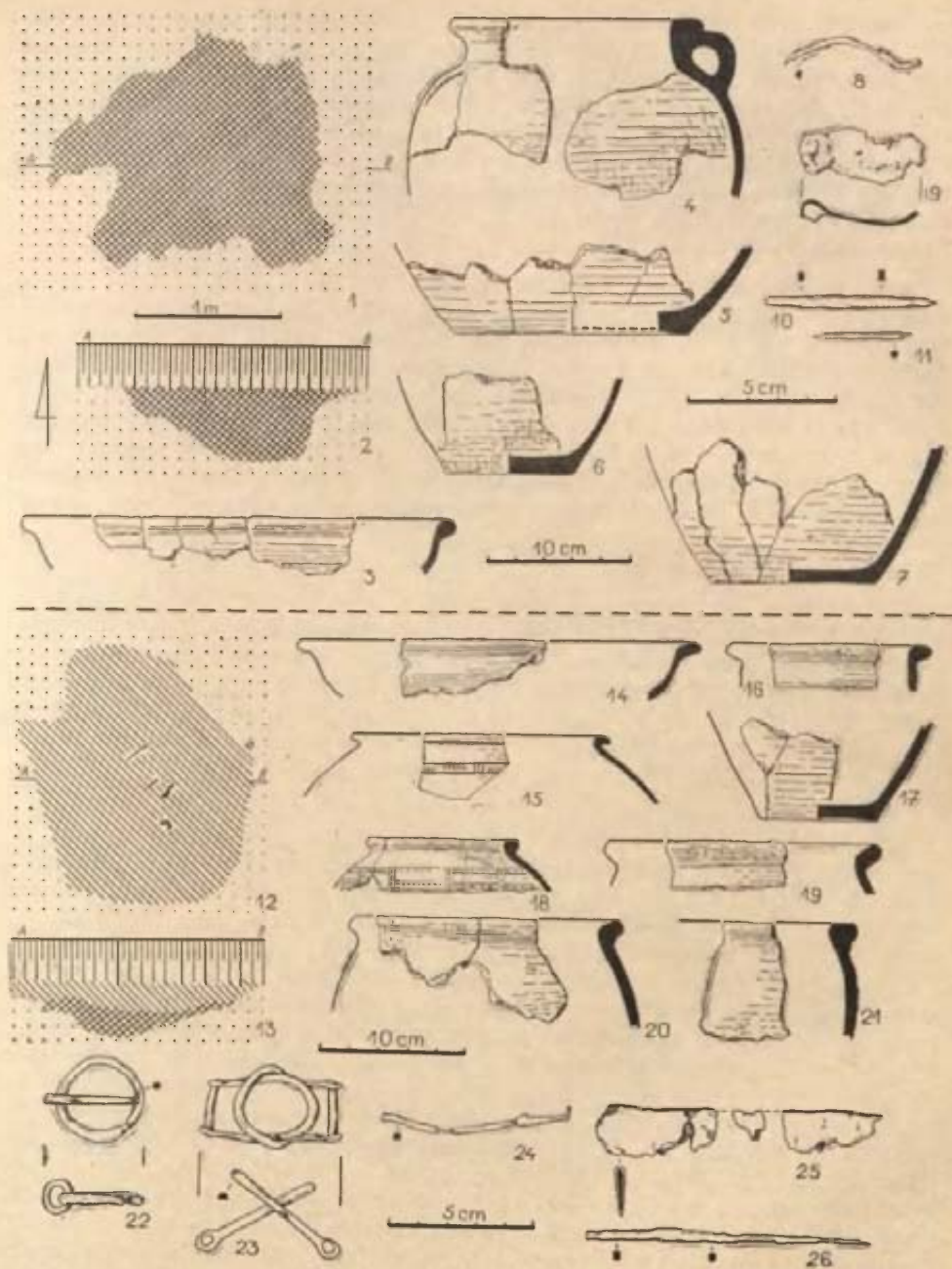
1 — grób 42; 2 — grób 43; 3 — grób 44; 4 — grób 45; 5 — grób 46; 6, 7 — grób 47; 8 — grób 48;
9—16 — grób 49

naczyń typu I, zw 2, A. Sześćdziesiąt fragmentów naczyń typu I, zw 3, DB, w tym 13 krawędzi i 1 ucho (ryc. 28: 3—5). Trzydzieści pięć fragmentów naczyń typu I, zw 3, B, w tym 7 krawędzi, 1 dno i fragment ucha (ryc. 28: 6). Duża ilość fragmentów przepalonych kości ludzkich, należących do mężczyzny w wieku od 50 do 60 lat.

Chronologia: PL II.

G r ó b 53 — j a m o w y (ryc. 28: 7, 8)

Zawartość: Naczynie gładkie, brązowe, średn. otworu 14,7 cm, średn. dna 6,5 cm,

Ryc. 27. Zagorzyn, pow. Kalisz. Plany i profile grobów oraz zabytki:
1-11 - grób 50; 12-28 - grób 51

wys. 9,7 cm, zrekonstruowane (ryc. 28: 13). Naczynie gładkie, czarne, średn. otworu 7,5 cm, średn. dna 5 cm, wys. 6,5 cm (ryc. 28: 12). Trzydzieści sześć fragmentów naczyń typu I, zw 2, A, w tym 3 krawędzie i 1 dno. Dwadzieścia cztery fragmenty naczyń typu II, zw 3, D, w tym 5 krawędzi i 2 dna. Czterdzieści fragmentów naczyń typu I, zw 2, DB, w tym 4 krawędzie i 2 dna (ryc. 28: 9, 10). Siedemnaście fragmentów naczyń typu I, zw 3, B, w tym 5 krawędzi, 3 dna i 1 ucho (ryc. 28: 11). Fragmenty noża żelaznego, dł. 14 cm (ryc. 28: 14). Fragment przepalonej kości; określenie niemożliwe.

Chronologia: PL II/III.

Grób 54 — jamowy (ryc. 28: 15, 16)

Zawartość: Jeden fragment naczynia typu II, z 2, w 3, A. Trzy fragmenty naczyń typu I, zw 2, B. Pięćdziesiąt trzy fragmenty naczyń typu I, zw 2, DB. Dwanaście fragmentów naczyń WP, I, zw 3, B, w tym 5 krawędzi, 1 ucho i 1 fragment ucha (ryc. 28: 20, 21). Pięćdziesiąt sześć fragmentów naczyń typu I, zw 3, B, w tym 4 krawędzie i 1 dno (ryc. 28: 19). Dwa fragmenty naczyń typu III, z 4, w 3, D. Siedemdziesiąt fragmentów naczyń typu I, zw 3, DB, w tym 7 krawędzi. Kółko żelazne, średn. 2,8 cm (ryc. 28: 17). Mała ilość drobnych fragmentów przepalonych kości ludzkich, należących do osobnika w wieku powyżej 7 lat.

Chronologia: PL II/III.

Grób 55 — jamowy (ryc. 28: 22, 23)

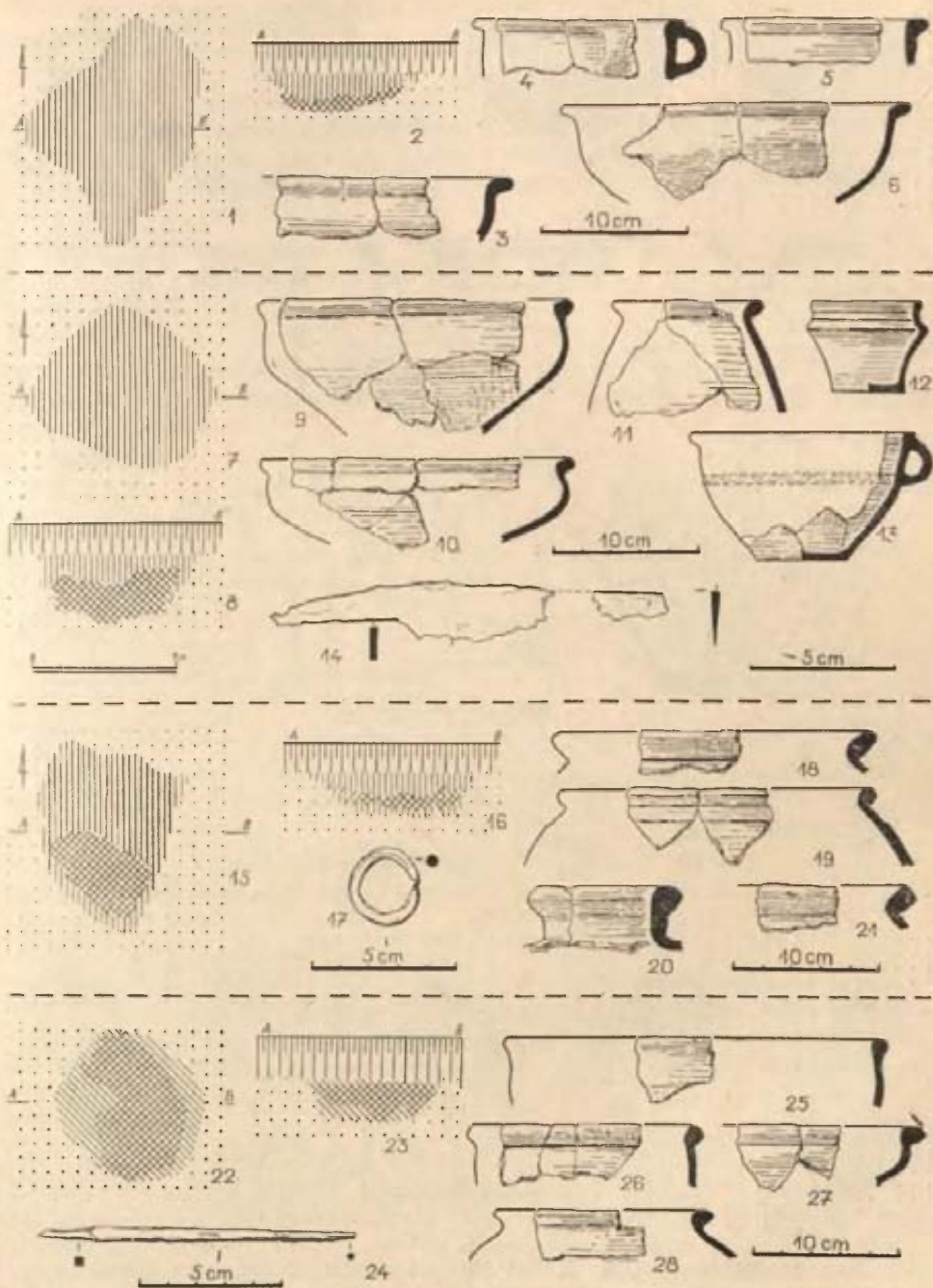
Zawartość: Pięćdziesiąt cztery fragmenty naczyń typu II, zw 2, DB. Sześć fragmentów naczyń typu I, zw 2, A. Trzy fragmenty naczyń typu I, zw 3, B, w tym 1 krawędź (ryc. 28: 27). Dwadzieścia fragmentów naczyń typu I, zw 3, DB, w tym 8 krawędzi (ryc. 28: 25, 26, 28). Fragment szydła żelaznego, dł. 11 cm, średn. 0,4 cm (ryc. 28: 24). Minimalna ilość drobnych, przepalonych fragmentów kości; określenie niemożliwe.

Chronologia: PL.

Grób 56 — jamowy (ryc. 29: 1, 2)

Zawartość: Fragment naczynia typu I, zw 3, B (ryc. 29: 3). Fragment krawędzi naczynia typu I, zw 2, BC (ryc. 29: 4). Sześćdziesiąt dziewięć fragmentów naczyń typu I, z 2, w 3, BD, w tym 2 krawędzie, 3 dna i 1 ucho (ryc. 29: 5, 11, 12). Sześćdziesiąt trzy fragmenty naczyń typu I, zw 3, B, w tym 17 krawędzi i 2 ucha (ryc. 29: 8—10). Dziewięć fragmentów naczyń typu I, zw 3, BD, w tym 1 dno. Osiem fragmentów naczyń typu I, zw 3, A. Czterdzieści fragmentów naczyń typu I, zw 2, DB, w tym 2 krawędzie. Sto siedemdziesiąt siedem fragmentów naczyń typu I, zw 3, B, w tym 16 krawędzi, 1 dno i 1 ucho (ryc. 29: 6, 7). Żelazny tok dł. 5 cm, średn. otworu 1,8 cm (ryc. 29: 26). Cztery kółka żelazne: a) średn. 2,5 cm (ryc. 29: 13); b) średn. 2,7 cm (ryc. 29: 14); c) średn. 3 cm (ryc. 29: 15); d) średn. 2,3 cm (ryc. 29: 19). Część żelaznej klamry do pasa dł. 4 cm, średn. kółka 2,3 cm (ryc. 29: 17). Nit żelazny dł. 2,2 cm, średn. 0,3 cm (ryc. 29: 16). Fragmenty żelaznej pochwy sztyletu (?) dł. 8 cm, szer. 3 cm (ryc. 29: 18). Dwie zapinki żelazne: a) dł. 8,5 cm (ryc. 29: 20); b) dł. 2,5 cm (ryc. 29: 21). Fragment przedmiotu żelaznego, dł. 4,3 cm (ryc. 29: 22). Kółeczko żelazne o średn. 1 cm (ryc. 29: 23). Dwa fragmenty przedmiotów żelaznych: a) dł. 2,5 cm (ryc. 29: 24); b) dł. 2,7 cm (ryc. 29: 25). Minimalna ilość przepalonych kości ludzkich, 3 fragmenty kości małego przeżuwacza i 2 fragmenty kości ptaków.

Chronologia: PL II/III.

Ryc. 28. Zagorzyn, pcw. Kalisz. Plany i profile grobów oraz zabytki:

1-6 — grób 52; 7-14 — grób 53; 15-21 — grób 54; 22-28 — grób 55

Ryc. 29. Zagorzyn, pow. Kalisz. Plany i profile grobów oraz zabytki:
 1-26 — grób 56; 27 — grób 57; 28 — grób 58; 29 — grób 59; 30 — grób 60; 31 — grób 61

Grób 57 — jamowy (ryc. 29: 27)

Zawartość: brak.

Chronologia: ?

Grób 58 — jamowy (ryc. 29: 28)

Zawartość: Dwa fragmenty naczyń typu I, zw 2, B. Jeden fragment naczynia typu I, zw 2, D. Trzy fragmenty naczynia typu I, zw 3, CB. Minimalna ilość drobnych, przepalonych kości, w tym 13 fragmentów żuchwy bydła; określenie pozostałych niemożliwe.

Chronologia: PL.

Grób 59 — jamowy (ryc. 29: 29)

Zawartość: brak.

Chronologia: ?

Grób 60 — jamowy (ryc. 29: 30)

Zawartość: Pięć fragmentów naczyń typu I, z 3, w 2, DB. Jeden fragment naczynia typu I, zw 2, B.

Chronologia: PL.

Grób 61 — jamowy (ryc. 29: 31)

Zawartość: brak.

Chronologia: ?

Grób 62 — jamowy (ryc. 30: 1)

Zawartość: brak.

Chronologia: ?

Grób 63 — jamowy (ryc. 30: 2)

Zawartość: Dwa fragmenty naczyń typu N.

Chronologia: PL ?

Grób 64 — jamowy (ryc. 30: 3)

Zawartość: brak.

Chronologia: ?

Grób 65 — jamowy (ryc. 30: 4)

Zawartość: Dwa fragmenty naczyń typu N.

Chronologia: PL ?

Grób 66 — jamowy (ryc. 30: 5)

Zawartość: Dwa fragmenty naczyń typu I, zw 3, B. Jeden fragment naczynia typu I, zw 2, CB. Jeden fragment naczynia typu I, z 4, w 2, DB. Jeden fragment naczynia typu I, zw 3, DB. Fragment sprężyny z apinki żelaznej. Duże ilości sporych i średnich fragmentów przepalonych kości ludzkich, należących do mężczyzny w wieku od 20 do 30 lat.

Chronologia: PL.

Grób 67 — jamowy (ryc. 30: 6, 7)

Zawartość: Naczynie gładkie, brązowoczarne, średn. otworu 8,3 cm, średn. dna 5,5 cm, wys. 8 cm, zrekonstruowane (ryc. 30: 11). Dwadzieścia dziewięć fragmentów naczyń WP, I, zw 3, A, w tym 5 krawędzi i 1 ucho (ryc. 30: 13). Osiemnaście fragmentów naczyń typu I, z 2, w 3, DB, w tym 1 dno. Dziewięć fragmentów naczyń WP, II, zw 3, BC. Osiemdziesiąt pięć fragmentów naczyń typu I, zw 3, B, w tym 9 krawędzi i 1 dno (ryc. 30: 12). Dwieście szesnaście fragmentów naczyń typu I, zw 3, DB, w tym 21 krawędzi, 3 dna i 2 fragmenty ucha. Trzy-

dzieści cztery fragmenty naczyń typu I, zw 2, DB, w tym 3 krawędzie i 1 dno (ryc. 30: 8—10, 14). Fragment przedmiotu żelaznego. Minimalna ilość drobnych, przepalonych fragmentów kości ludzkich.

Chronologia: PL II ?

Grób 68 — jamowy (ryc. 30: 15,16)

Zawartość: Cztery fragmenty naczyń typu I, z 3, w 2, DB, w tym 1 dno i 1 ucho. Sześć fragmentów naczyń typu I, z 4, w 3, DB, w tym 1 dno. Pięć fragmentów naczyń typu I, zw 3, B.

Chronologia: PL.

Grób 69 — jamowy (ryc. 30: 17,18)

Zawartość: brak.

Chronologia: ?

Grób 70 — jamowy (ryc. 30: 19,20)

Zawartość: brak.

Chronologia: ?

Grób 71 — jamowy (ryc. 30: 21,22)

Zawartość: Siedem drobnych, złuszczonych fragmentów naczyń. Minimalna ilość fragmentów przepalonych kości ludzkich.

Chronologia: PL.

Grób 72 — jamowy (ryc. 31: 1,2)

Zawartość: Jeden fragment dna naczynia typu I, zw 3, B. Trzy fragmenty naczyń typu I, zw 2.

Chronologia: PL.

Grób 73 — jamowy (ryc. 31: 3,4)

Zawartość: Pięć fragmentów naczyń typu I, zw 3, B, w tym 2 krawędzie. Dwa fragmenty naczyń typu I, zw 2, A. Dwadzieścia cztery fragmenty naczyń typu I, zw 3, DB, w tym 4 krawędzie i 1 dno. Czterdzieści sześć fragmentów naczyń typu I, zw 2, DB, w tym 2 krawędzie, 1 dno i 1 ucho (ryc. 31: 5—9). Dwa żelazne okucia: a) dł. 3,4 cm (ryc. 31: 10); b) dł. 3 cm (ryc. 31: 11).

Chronologia: PL.

Grób 74 — jamowy (ryc. 31: 12)

Zawartość: Dwa fragmenty naczyń typu N.

Chronologia: PL?

Grób 75 — jamowy (ryc. 31: 13,14)

Zawartość: Trzy fragmenty naczyń typu III, z 3, w 2, BD. Sześć fragmentów naczyń typu I, zw 3, DB, w tym 1 dno. Minimalna ilość drobnych, przepalonych kości, w tym fragment kości świni; określenie pozostałych niemożliwe.

Chronologia: PL.

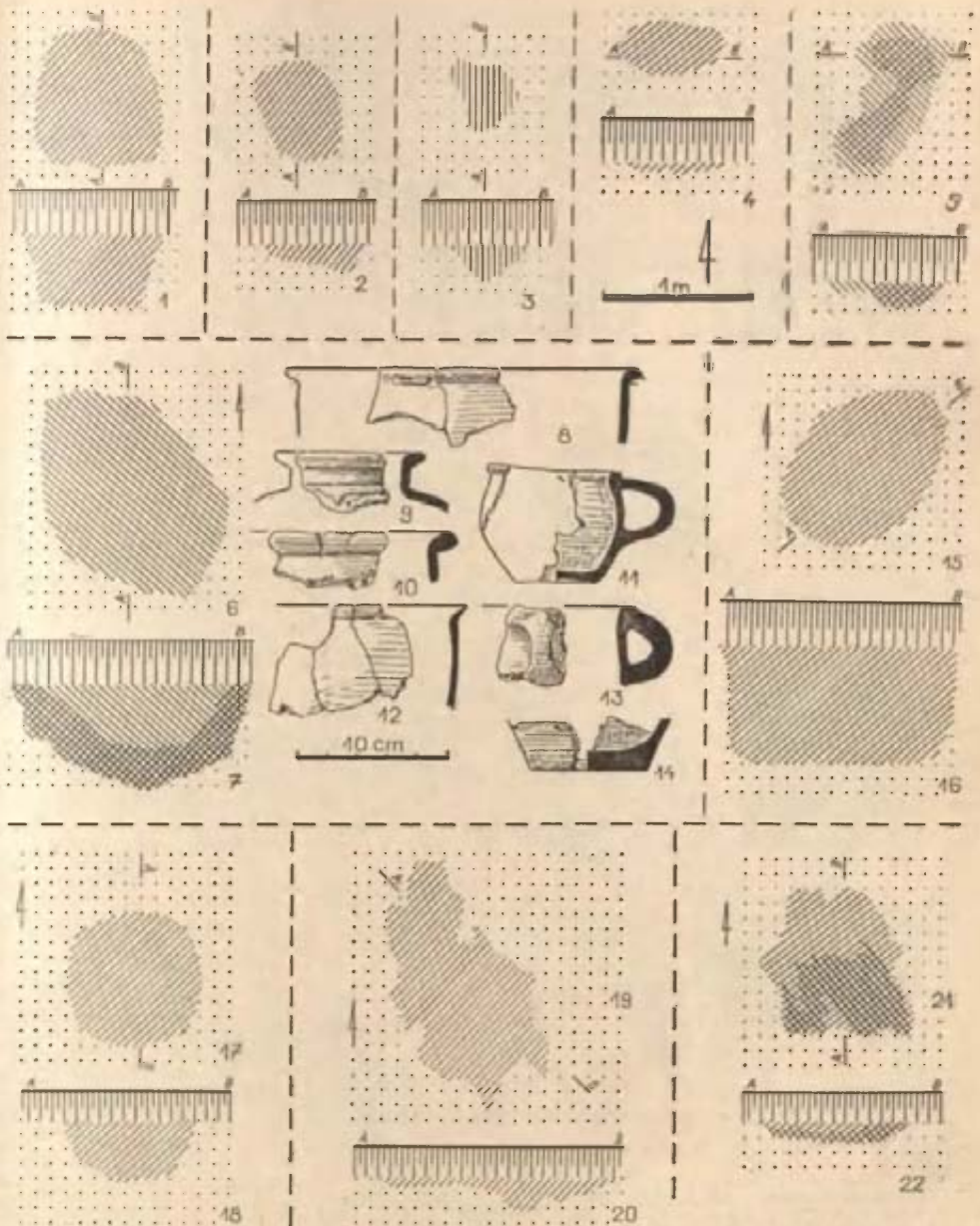
Grób 76 — jamowy (ryc. 31: 15)

Zawartość: Pięć fragmentów naczyń typu I, zw 3, B, w tym 1 krawędź. Dwa fragmenty naczynia typu I, z 3, C, w 2, A. Trzy fragmenty naczyń typu I, zw 3, C.

Chronologia: PL.

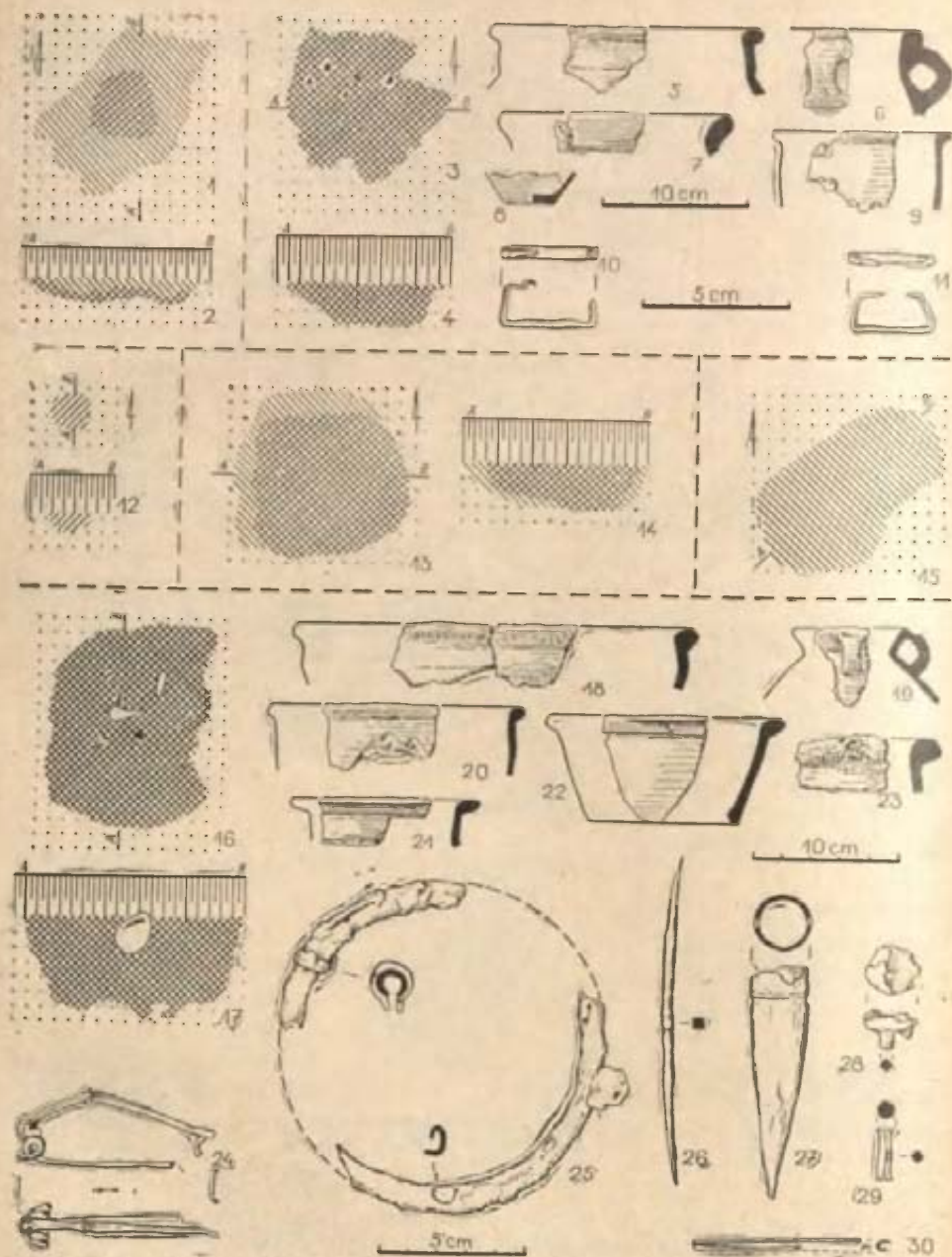
Grób 77 — jamowy (ryc. 31: 16,17)

Zawartość: Fragment naczynia szorstkiego typu I, zw 3, BD, w tym 7 krawędzi, 6 den (ryc. 31: 22). Sto pięćdziesiąt fragmentów naczyń typu I, zw 2, DB,

Ryc. 30. Zagorzyn, pow. Kalisz. Plany i profile grobów oraz ceramika:

1 — grób 62; 2 — grób 63; 3 — grób 64; 4 — grób 65; 5 — grób 66; 6-14 — grób 67; 15, 16 — grób 68; 17, 18 — grób 69; 19-20 — grób 70; 21, 22 — grób 71

Ryc. 31. Zagorzyn, pow. Kalisz. Plany i profile grobów oraz zabytki:

1, 2 — grób 72; 3—11 — grób 73; 12 — grób 74; 13, 14 — grób 75; 15 — grób 76; 16—30 — grób 77

w tym 7 krawędzi i 6 den (ryc. 31: 21). Osiemdziesiąt fragmentów naczyń typu I, zw 3, B, w tym 14 krawędzi, 2 dna, 1 ucho (ryc. 31: 19, 20). Trzydzieści cztery fragmenty naczyń typu II, zw 3, DB, w tym 3 krawędzie i 2 ucha. Trzydzieści cztery fragmenty naczyń typu I, zw 2, B, w tym 3 krawędzie i 3 dna. Trzydzieści trzy fragmenty naczyń typu I, zw 2, A, w tym 4 dna. Czterdzieści dwa fragmenty naczyń WP, I, zw 3, B, w tym 11 krawędzi, 1 dno i 2 ucha (ryc. 31: 18, 23). Pięćdziesiąt cztery fragmenty naczyń typu II, z 4, w 2, DB, w tym 2 krawędzie. Żelazny tok, dł. 8 cm, średn. otworu 1,9 cm (ryc. 31: 27). Dwa nity żelazne: a) średn. 1,3 cm, wys. 1,2 cm (ryc. 31: 28); b) średn. 0,6 cm, wys. 1,8 cm (ryc. 31: 29). Szydło żelazne, dł. 11,4 cm (ryc. 31: 26). Zapinka żelazna dł. 6,5 cm (ryc. 31: 24). Fragment okucia żelaznego pochwy miecza (?), dł. 5,8 cm (ryc. 31: 30). Jeden mały fragment przepalanej kości; określenie niemożliwe. Chronologia: PL II.

Grób 78 — jamowy (ryc. 32: 1, 2)

Zawartość: Naczynie szorstkie, szarobrazowe, wtórnie przepalone, domieszka drobnoziarnistego tłuczni, średn. otworu 13,5 cm, średn. dna 9 cm, wys. 12 cm, zrekonstruowane (ryc. 32: 6). Czterdzieści sześć fragmentów naczyń typu II, zw 3, B, w tym 13 krawędzi i 1 ucho (ryc. 32: 4). Dwanaście fragmentów naczyń typu I, zw 3, BD, w tym 1 krawędź (ryc. 32: 3). Pięćdziesiąt dwa fragmenty naczyń typu I, zw 2, CB, w tym 5 krawędzi, 2 dna i 1 ucho (ryc. 32: 8, 9, 13). Piętnaście fragmentów naczyń typu I, zw 2, A, w tym 2 krawędzie i 2 dna. Czterdzieści fragmentów naczyń typu I, zw 2, B, w tym 4 krawędzie i 1 ucho (ryc. 32: 7). Pięćdziesiąt pięć fragmentów naczyń typu I, zw 2, DB, w tym 4 krawędzie i 1 dno. Trzydzieści trzy fragmenty naczyń typu I, z 2, D, w 2, A, w tym 1 krawędź i 2 dna. Piętnaście fragmentów naczyń WP, I, zw 3, B. Nit żelazny, średn. 2,2 cm, wys. 3,5 cm (ryc. 32: 10). Okucie żelazne, średn. 3,5 cm (ryc. 32: 12). Zapinka żelazna ornamentowana, dł. 5,5 cm (ryc. 32: 11). Minimalna ilość drobnych, przepalonych fragmentów kości, w tym ułamki żebra owcy-kozy i kości skroniowej bydła; określenie pozostałych niemożliwe. Chronologia: PL II.

Grób 79 — jamowy (ryc. 32: 14, 15)

Zawartość: Jeden fragment naczynia typu I, zw 3, DB. Dwa fragmenty naczyń szorstkich WP, I, zw 3, B. Chronologia: PL.

Grób 80 — jamowy (ryc. 32: 16, 17)

Zawartość: Pięć fragmentów naczyń typu I, z 4, w 2, DB, w tym 1 dno. Dwa fragmenty naczyń typu I, zw 2, DB, w tym 1 dno. Dwa fragmenty naczyń typu I zw 3, BD, w tym 1 krawędź. Cztery fragmenty naczyń typu II, zw 3, A, w tym 2 krawędzie. Chronologia: PL.

Grób 81 — jamowy (ryc. 32: 18, 19)

Zawartość: Naczynie gładkie, brązowe, średn. otworu 17,5 cm, średn. dna 11 cm, wys. 14,5 cm, zrekonstruowane (ryc. 32: 20). Sześćdziesiąt trzy fragmenty naczyń typu I, zw 2, A, w tym 9 krawędzi i 3 dna. Sześć fragmentów naczyń WP, I, zw 3, B, w tym 2 krawędzie (ryc. 32: 21). Dwadzieścia osiem fragmentów naczyń typu I, zw 2, DB, w tym 6 krawędzi i 2 dna (ryc. 32: 22, 23). Trzydzieści fragmentów naczyń typu II, z 4 w 2, DB, w tym 2 dna. Dwadzieścia jeden fragmentów naczyń typu I, zw 3, DB, w tym 6 krawędzi, 1 dno i 1 ucho. Fragment noża że-

laczego, dł. 13 cm (ryc. 22: 24). Fragment żelaznego pasa ogniowego, średn. kółka 1,7 cm, dł. kolca 3 cm (ryc. 32: 25). Minimalna ilość drobnych przepalonych fragmentów kości; określenie niemożliwe.

Chronologia: PL III.

Grób 82 — jamowy (ryc. 33: 1,2)

Zawartość: Naczynie gładkie, brązowe, średn. otworu 12,5 cm, średn. dna 7,5 cm, wys. 12,3 cm, zrekonstruowane (ryc. 33: 4). Osiemdziesiąt dwa fragmenty naczyń typu I, zw 2, A, w tym 1 krawędź i 4 dna (ryc. 33: 5). Czterdzieści trzy fragmenty naczyń typu I, z 3, w 2, BA, w tym 2 dna. Dwadzieścia jeden fragmentów naczyń typu I, z 2, D, w 2, A, w tym 1 dno (ryc. 33: 6). Czternaście fragmentów naczyń typu II, zw 3, BD, w tym 1 ucho. Jedenaście fragmentów naczyń typu III, z 4, w 3, DB. Trzydzieści pięć fragmentów naczyń typu I, zw 2, DB, w tym 5 krawędzi. Fragment sierpikowatego noża żelaznego, dł. 7 cm (ryc. 33: 3). Minimalna ilość fragmentów przepalonych kości ludzkich.

Chronologia: PL III.

Grób 83 — jamowy (ryc. 33: 7,8)

Zawartość: Sześć fragmentów naczyń typu I, zw 2, A. Sześć fragmentów naczyń typu I, z 3, w 2, CD. Dziesięć fragmentów naczyń typu II, zw 2, DB, w tym 1 dno. Pięćdziesiąt dwa fragmenty naczyń WP, I, zw 3, B, w tym 12 krawędzi i 1 dno (ryc. 33: 9—11). Trzydzieści dwa fragmenty naczyń typu II, zw 3, B, w tym 2 krawędzie i 2 dna.

Chronologia: PL.

Grób 84 — jamowy (ryc. 33: 12,13)

Zawartość: Fragment naczynia typu I, zw 2, C. Czterdzieści osiem fragmentów naczyń typu II, zw 3, B, w tym 1 dno. Dziewiętnaście fragmentów naczyń WP, I, zw 3, B, w tym 10 krawędzi i 1 ucho (ryc. 33: 14,15,17). Pięć fragmentów naczyń typu I, zw 2, BD, w tym 4 krawędzie i 4 dna. Jedenaście fragmentów naczyń typu I, z 2, w 3, BD, w tym 5 dna. Czternaście fragmentów naczyń typu I, z 4, w 2, DB, w tym 1 dno. Fragment noża żelaznego, dł. 7 cm (ryc. 33: 16). Minimalna ilość drobnych, przepalonych fragmentów kości; określenie niemożliwe.

Chronologia: PL.

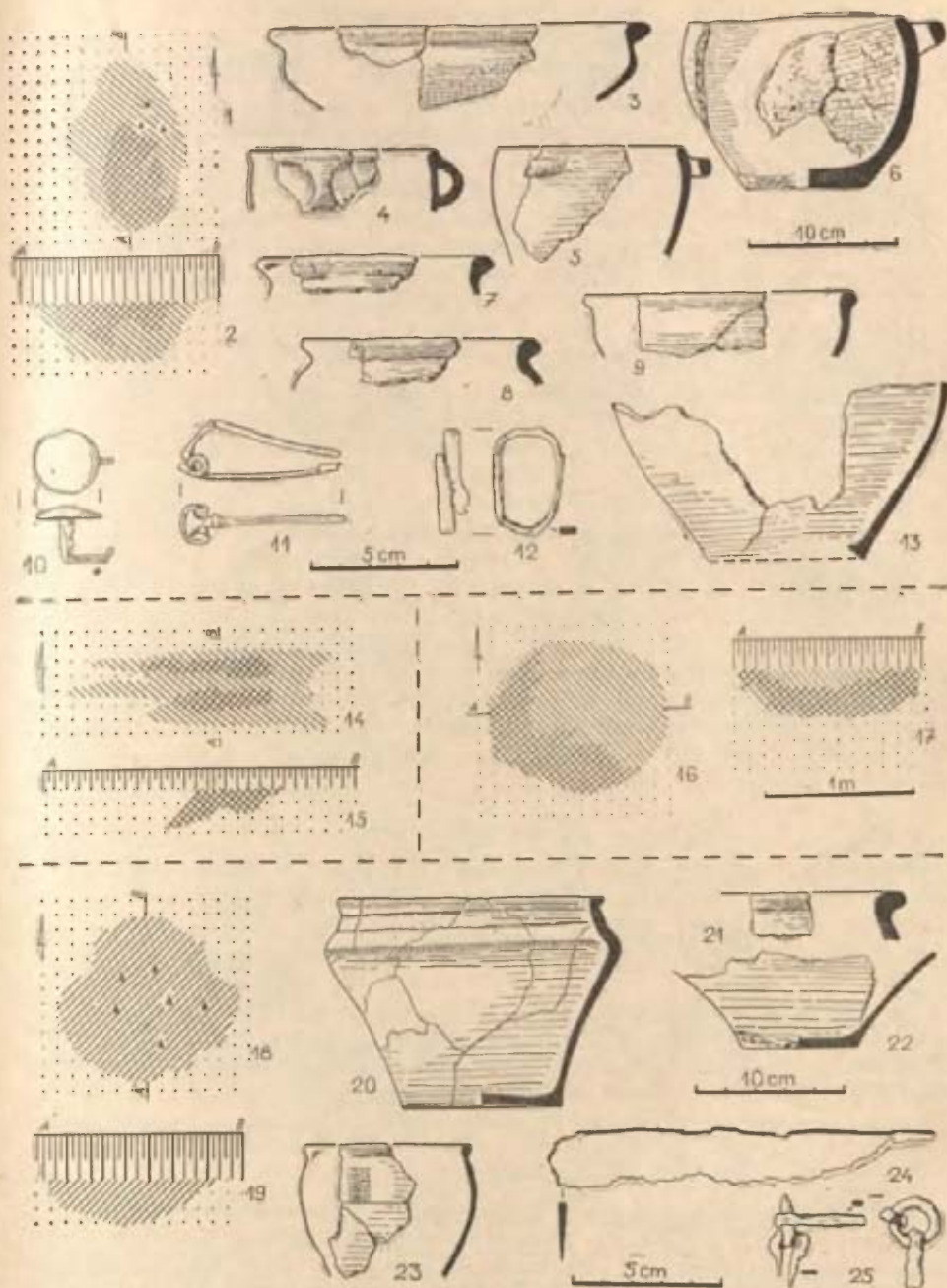
Grób 85 — jamowy (ryc. 33: 18,19)

Zawartość: Ośiem fragmentów naczyń typu I, zw 2, D. Trzy fragmenty naczyń typu I, z 4, w 2, DB. Minimalna ilość drobnych, przepalonych fragmentów kości ludzkich.

Chronologia: PL.

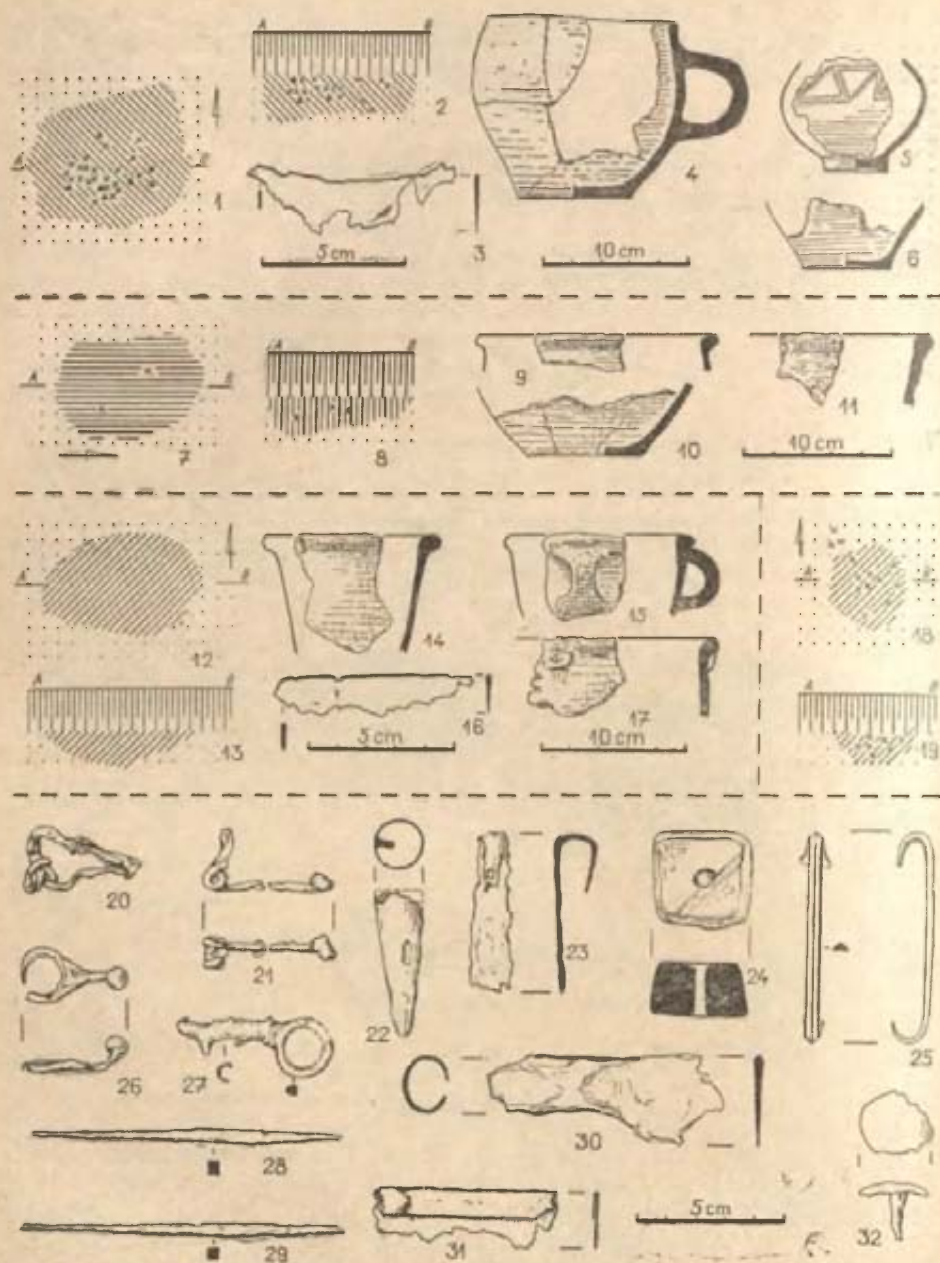
Zabytki z ziemi ornej

Przędzlik gliniany w kształcie sześciianu, szorstki, szary, wym. 3,5 × 3,3 cm, wys. 1,8 cm (ryc. 33: 24). Żelazne okucie pochwy miecza, dł. 7 cm (ryc. 33: 25). Żelazny tok, dł. 5 cm, średn. otworu 1,7 cm (ryc. 33: 22). Nit żelazny, średn. 2 cm, wys. 2 cm, (ryc. 33: 32). Fragment pochwy noża (?), dł. 6,3 cm (ryc. 33: 31). Dwa szydła żelazne: a) dł. 10,5 cm, średn. 0,5 cm (ryc. 33: 28); b) dł. 11,2 cm, średn. 0,4 cm (ryc. 33: 29). Zapinka brązowa, dł. 4 cm (ryc. 33: 20). Zapinka żelazna, dł. 4,5 cm (ryc. 33: 21). Część żelaznej klamry do pasa, dł. 3,7 cm, średn. kółka 2 cm (ryc. 33: 26). Fragment okucia brązowego, stanowiącego być może zakończenie pochwy, dł. 5,5 cm, średn. kółka 2 cm (ryc. 33: 27). Dwa fragmenty przedmiotów żelaznych: a) dł. 7 cm (ryc. 33: 23); b) dł. 8 cm, średn. tulei 1,9 cm (ryc. 33: 30).

Ryc. 32. Zagorzyn, pow. Kalisz. Plany i profile grobów oraz zabytki:

1-13 — grób 78; 14, 15 — grób 79; 16, 17 — grób 80; 18-25 — grób 81

Ryc. 33. Zagorzyn, pow. Kalisz. Plany i profile grobów i zabytki:

1-6 — grób 82; 7-11 — grób 83; 12-17 — grób 84; 18, 19 — grób 85; 20-32 — zabytki z ziemi ornej

ANALIZA MATERIAŁÓW

Obrządek pogrzebowy

Ciałopalne formy obrządku pogrzebowego stwierdzone na cmentarzysku w Zagorzynie są typowe dla okresu późnolateńskiego. Z liczby 86 odkrytych grobów 77 określono jako jamowe, 1 jako jamowy uszkodzony, 8 grobów było zniszczonych i pozbawionych wyposażenia (ryc. 2). Kształty jam grobowych były zróżnicowane. Przeważały formy nieregularne, owalne, koliste, obok których występowały też jajowate, nerkowate i gruszkowate. Istotnym czynnikiem wywołującym tak znaczne zróżnicowanie zarysów jam grobowych była orka, systematycznie niszcząca groby zalegające płytko pod powierzchnią.

Rozmieszczenie inwentarzy grobowych

Tylko w części grobów stwierdzono występowanie wyraźnych skupień fragmentów naczyń, pomiędzy którymi znajdowały się przedmioty metalowe, okrucy kości i inne zabytki. Przedmioty metalowe zalegały na różnych poziomach w obrębie wypełnisk jam grobowych. Jednak w sposobie rozmieszczenia wyposażenia grobowego nie uchwycono żadnej wyraźnej zasady. Wyposażenie w naczynia było zróżnicowane. Najuboższe groby zawierały jedynie fragmenty naczyń w ilości od 4 do 15 (np. groby 4, 6, 28, 34, 37, 40—47, 58, 60, 63, 65, 66, 68, 71, 72, 74—76, 79, 85). Bogatsze zawierały naczynia w ilości od 1 do 6 sztuk całych lub częściowo zachowanych, przy czym liczba fragmentów wahała się od 41 do 433. Inne zabytki występowały w ilości od 1 do 14 (np. groby 84 i 56). Spora część naczyń lub ich fragmentów nosiła ślady przepalenia. Z rytualnie pogiętych przedmiotów wymienić należy przede wszystkim miecz obosieczny oraz grot włóczni z grobu 31. Nie rozpatrujemy z tego punktu widzenia drobnych fragmentów, ponieważ mogły one ulec zniszczeniu w okolicznościach nie związanych z obrzędami pogrzebowymi.

Ceramika

Całe i częściowo zrekonstruowane naczynia oraz te fragmenty, które umożliwiają jednoznaczne określenie typu, w liczbie 54, zestawiamy w ujęciu chronologiczno-typologicznym (tab. A), nawiązując do zasady przyjętej w monografii Wesolek. Cyfra przeanalizowanych naczyń winna być oczywiście traktowana jako orientacyjna.

Stosunkowo najliczniejsze były kubki i naczynia z cylindryczną szyjką, lub wyodrębnionym facetowanym brzegiem. 45 naczyń, a więc 5/6 całego rozpatrywanego materiału, pochodziło z grobów datowanych na PL II—PL III. Surowiec garncarski, z którego naczynia wykonano, oraz sposób ich wypalenia określić można jako typowy dla okresu późnolateńskiego.

Uzbrojenie

Z 86 grobów przebadanych w Zagorzynie 8 było zniszczonych w tym stopniu, że nie zawierały żadnego wyposażenia. Spośród pozostałych 78 w 15 znajdowały się elementy uzbrojenia, zestawione w tabeli (tab. B)⁹. Dewastacją cmentarzyska

⁹ W tabelach oraz zestawieniu zbiorczym stosuję następujące skróty:

B — D. Bohnsack, *Die Burgunden in Ostdeutschland und Polen während des letzten Jahrhunderts v. Chr.* Leipzig 1938 (B 4 — oznacza typ umbra),
H — R. Hachmann, *Die Chronologie der jüngeren vorrömischen Eisenzeit*, „41. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”, 1960, Berlin 1961.

Tabela A. Zestawienie ceramiki

Typ naczyń	PL	PL I	PL II	PL II/III	PL III	Razem naczyń
Naczynia z cylindryczną szyjką lub wyodrębnionym facetowanym brzegiem	2	—	3	3	5	13
Misy	2	—	3	4	1	10
Wazy dwustożkowe	1	—	—	2	2	5
Kubki	3	—	7	4	5	19
Inne naczynia	1	—	1	2	3	7
Razem	9	—	14	15	16	54

tłumaczyć można fakt, że w 15 grobach zachowały się jedynie drobne elementy uzbrojenia, takie jak nity od umb, fragmenty pochew mieczy, toki lub fragmenty oku tarcz. Odkrycie broni w blisko 20% grobów zawierających wyposażenie kwalifikuje omawiane cmentarzysko do grupy średnio zasobnych w tym zakresie (tab. C).

Szczątki kompletnego wyposażenia wojowników, składającego się z włóczni lub oszczepu, tarczy i miecza, odkryte zostały w 3 grobach. Stosunkowo liczne (8) były groby, w których zachowały się umba, nity lub okucia tarczy¹⁰. Brak było zupełnie grobów wyposażonych w tarcze i miecze, co — jak wskazuje tab. C — uznać należy za zjawisko powszechniejsze. Na 16 analizowanych cmentarzysk groby zawierające tarczę i miecz odkryto jedynie w Wesólkach (3) i Wymysłowie (1).

Zdajemy sobie sprawę, że zarówno stopień zniszczenia cmentarzyska, jak i stan zachowania poszczególnych zabytków komplikował interpretację omawianego tutaj materiału. Nawiązując do sformułowań zawartych w monografii cmentarzyska w Wesólkach¹¹, analizę typologiczno-chronologiczną broni zawarłem w ujęciu tabelarycznym, do którego dla zachowania lepszej czytelności nie wpro-

J — M. Jahn, *Die Bewaffnung der Germanen in der älteren Kaiserzeit*, Würzburg 1916; (J 5 — oznacza typ umba); w odniesieniu do ostróg — tenże, *Der Reitersporn*, Leipzig 1921.

K — J. Kostrzewski, *Die ostgermanische Kultur der Spätlatenezeit*, Würzburg 1919, cz. I; (II lub N — oznaczają typy mieczy, grotów i zapinek). Cyfry bez s. oraz z małymi literami, a także duże litery oznaczają typy zestawione przez wymienionych autorów. Zapinki oznaczono według cytowanej wyżej pracy J. Kostrzewskiego dużymi literami.

Oznaczenie grobów: M — mężczy; K — kobiety; D — dziecięcy.

¹⁰ W. Wegewitz, *Die Longobardische Kultur im Gau Moswidi (Niederelbe) zu Beginn unserer Zeitrechnung*, Leipzig 1937, s. 88—89, ryc. 40—41.

¹¹ Dąbrowscy, *Cmentarzysko...*, s. 9.

Tabela. B. Zestawienie uzbrojenia

Nr grobu	Płeć i wiek zmarłego	Miecz obrotowy w pochwie	Fragmenty pochwy miecza	Grot włóczni	Grot ostrzeżu	Gwóźdź do drzewca włóczni	Tok	Umbo	Nity od umba	Fragmenty okucia tarczy	Pochwa sztyletu	Typy współwystępujących szpilek
1	?	—	—	—	—	—	—	—	B 4/9 1 J 4 b	—	—	—
2	M, 30—60	—	trzewik + 1	—	—	—	1	—	—	1 ?	—	—
9	D, 7—14	—	trzewik	—	—	—	—	—	—	—	—	—
14	D, 7—14	—	—	—	—	—	—	J 4a 1 B 7	—	—	—	1 K
15	K, 30—40 D, 7—14	—	1 ?	—	—	—	—	—	—	—	—	—
21	?	—	—	—	—	—	—	—	1 J 5	—	—	—
30	K?, 30—40	—	—	—	—	—	—	—	1 J 5	—	—	1 K? 1 N?
31	M, 30—60	1, K II	—	1, K III	—	—	—	—	1 J 5	—	—	—
31 A	M?, 30—60	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
33	?	—	—	—	1, K II b	—	—	—	—	—	—	—
36	?	—	—	—	—	—	—	—	B 4/9 8 J 4 b	—	—	—
37	K?, 20—30	—	1 ?	—	—	—	—	—	—	—	—	—
55	?	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1 ?	1 B 1 H
77	?	—	1 ?	—	—	—	—	—	1 J 5	—	—	1 K
78	?	—	—	—	—	—	—	—	B 4/9 1 J 4 b	—	—	1 K
		1	2 trzewiki + 4 (37)	1	1	1	3	1	9	1 ?	1 ?	7

Tabela C. Występowanie rodzajów broni na cmentarzyskach wielkopolskich i kujawskich

Stanowisko	Liczba przebadanych grobów	Liczba grobów z bronią	Współwystępowanie rodzajów broni							
			grot, włócznia oszczep lub ich elementy	grot, tarcza	grot, miecz	grot, tarcza miecz	tarcza	tarcza, miecz	miecz	
Wielkopolska	Ciążeń	17	3	2				1		
	Domaradzice	160	20	8	4		3	3		2
	Konin	106	21	10	4			7		
	Młodzikowo	278	36	20	7	1	1	7		
	Splicymierz	283	55	21	16		2	15		1
	Wesółki	70	33	10	6		7	3	3	4
	Wymysłowo	360	35	19	5	1	1	7	1	1
	Zadowice	171	13	7	1		3	1		1
	ZAGORZYN	86	15	3		1	2	6		1
	Zaspy	4	3		2		1			
	Zerków	1	1				1			
Kujawy	Bodzanowo	64	3	1	1		1			
	Chelmno	202	25	8	3	5	4	1		4
	Lachmirowice	38	14	3	4	2	4	1		
	Piotrków Kuj.	84	3	1			1			1
	Szczytno	37	1					1		

wadzałem odsyłać do prac R. Hachmanna¹², J. Marciniaka¹³ oraz M. D. i R. Wołagiewiczów¹⁴. Wydaje mi się bowiem rzeczą zbędną przytaczanie analogii do zabytków typowych, których klasyfikacja przy dzisiejszym stanie znajomości okresu późnolatańskiego nie powinna nastęrczać wątpliwości. Jako analogię dla gwoźdźcia służącego do wbijania w drzewce włóczni (z grobu 31A) przytoczyć

¹² Hachmann, *op. cit.*

¹³ J. Marciniak, *Cmentarzysko ciałopalne z okresu późnolatańskiego w Wilanowie koło Warszawy*, „Materiały Starożytne”, t. 2: 1957, s. 7—176.

¹⁴ M. D. i R. Wołagiewiczowie, *Uzbrojenie ludności Pomorza Zachodniego u progu naszej ery*, „Materiały Zachodniopomorskie”, t. 9: 1963, s. 9—166.

można zabytek z Dobrzankowa, pow. Przasnysz¹⁵. Nie natrafiłem natomiast na analogię do zabytku określonego jako pochwa sztyletu z grobu 56. Sposób osadzenia sprężynki żelaznej, stanowiącej ozdobne zakończenie pochwy, wyklucza zdecydowanie możliwość uznania tego zabytku za rodzaj zapinki. Nity dzielą się na dwie grupy: 1) o średnicy do 2 cm, przywodzące na myśl analogiczne zabytki występujące przy umbach typu 5 według Jahna, oraz 2) o średnicy powyżej 2 cm, jakie występują przy umbach typu 4 lub 9 według Bohnsacka, lub typu 4b według Jahna.

Zwrócić wreszcie należy uwagę na wyniki antropologicznej analizy szczątków osteologicznych, wskazujące, iż w grobie 15, zawierającym fragment pochwy miecza (?), pochowano kobietę i dziecko, w grobie 30, zawierającym nit od umba — prawdopodobnie kobietę (?), a w grobie 37, zawierającym fragment pochwy miecza, również prawdopodobnie kobietę. Występowanie elementów uzbrojenia w grobach określonych jako kobiece lub prawdopodobnie kobiece zaobserwowano na cmentarzysku w Wesołkach¹⁶. Wydaje się przy tym, że znaki zapytania, jakie ze zrozumiałych powodów stawiają antropolodzy przy analizie szczątków osobników w wieku od 7—14 lat, mogą w przypadkach jednoznacznego charakteru wyposażenia grobowego być wyjaśnione przez archeologów. Młodzieniec w wieku około 14 lat mógł bowiem władać orężem i wchodzić w skład drużyny. W badaniach grobów kryjących szczątki osobników młodocianych, gdy sprecyzowanie płci na podstawie szczątków osteologicznych nastęrcza zrozumiałe wątpliwości, kryteria archeologiczne zasługują na szczególnie wnikliwą analizę.

Na przebadanym odcinku cmentarzyska widoczne są skupienia (ryc. 34) grobów wyposażonych w poszczególne elementy uzbrojenia. Liczą one od 2 (1, 2) do 7 (30, 31, 31A, 33, 36, 37, 78) grobów. Większe skupienie grobów zawierających elementy uzbrojenia znajdowało się w południowo-wschodniej części cmentarzyska. W ziemi ornej kilka zabytków żelaznych, stanowiących elementy uzbrojenia: tok (ryc. 33: 22), nit (ryc. 33: 32), okucie pochwy (ryc. 33: 25) i fragment zapewne zakończenia pochwy (miecza, sztyletu ?) wykonanego z brązu (ryc. 33: 27).

Narzędzia pracy

Szydła. Osiem egzemplarzy szydeł żelaznych reprezentuje pospolitą odmianę tych narzędzi o przekroju okrągłym i kwadratowym. Znalaziono je w grobach męskich — 31, 51, kobiecym — 26, dziecięcym — 22, zbiorowym (kobieta i dziecko) — 19 oraz w grobach 50, 55 i 57. Okaz z grobu 22 był ornamentowany, a z grobu 26 wyróżniał się zakończeniem w kształcie galki. Dwa szydła tego samego typu, co wyżej scharakteryzowane (z grobów 50, 55, 57), znalaziono w ziemi ornej.

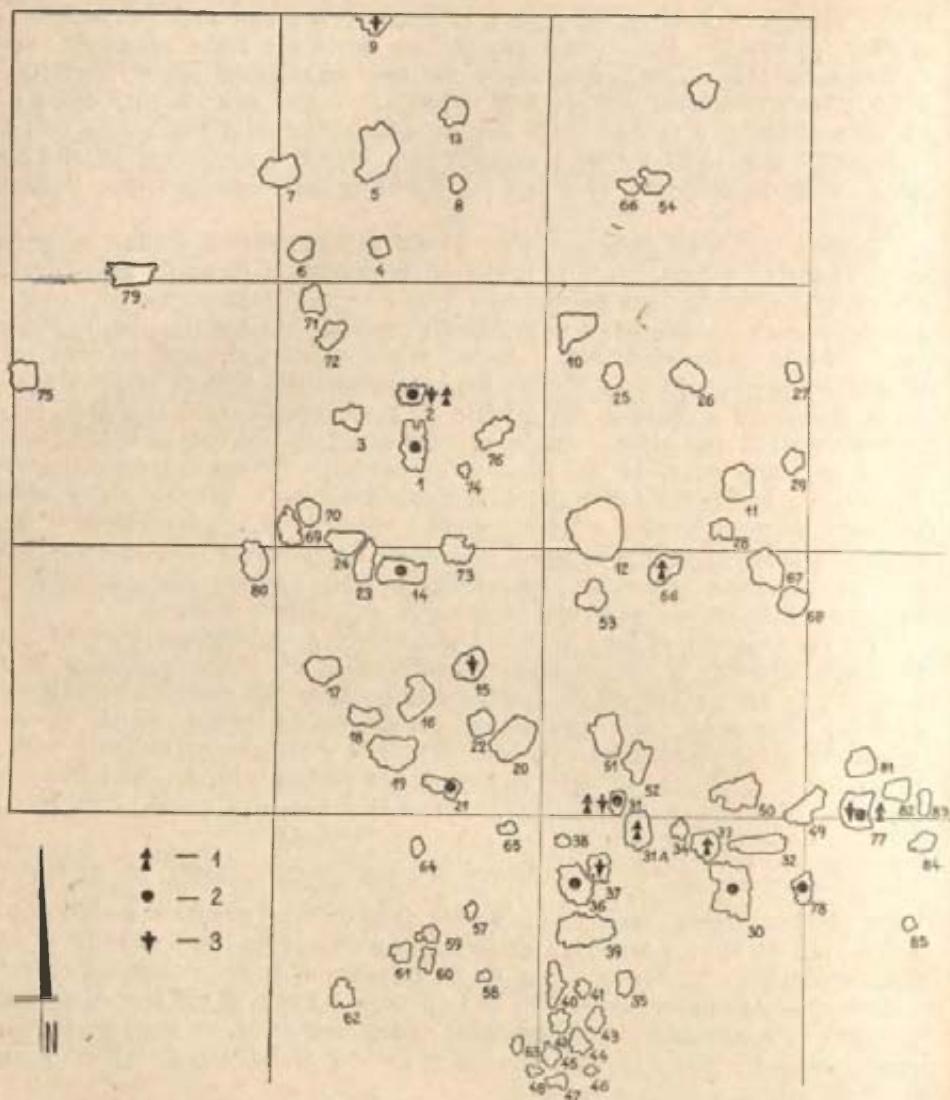
Noże sierpikowate. W liczbie 3 odkryto w grobach: 22 (dziecięcym), oraz 39, 82. Szczegółową charakterystykę tych zabytków dał J. Kostrzewski¹⁷. Opierając się na dawniejszych wynikach badań własnych¹⁸, a także nawiązując do

¹⁵ J. Okulicz, *Dobrzankowo, distr. de Przasnysz*, „Inventaria Archaeologica”, Fasc. XX, 1968, PL 121(2), 17.

¹⁶ Dąbrowscy, *op. cit.*, s. 87.

¹⁷ J. Kostrzewski, *Die ostgermanische Kultur der Spätlatenezeit*, Würzburg 1919, s. 153—158.

¹⁸ K. Dąbrowski, *Narzędzia produkcji w okresie rzymskim w Polsce* (praca w maszynopisie), rozdz. dotyczący noży i produkcji kuśniersko-garbarskiej. Wyniki uzyskane w tej nieopublikowanej pracy spotkały się z życzliwym przyjęciem w literaturze. Por. np. A. Kietlińska, *Struktura społeczna ludności kul-*

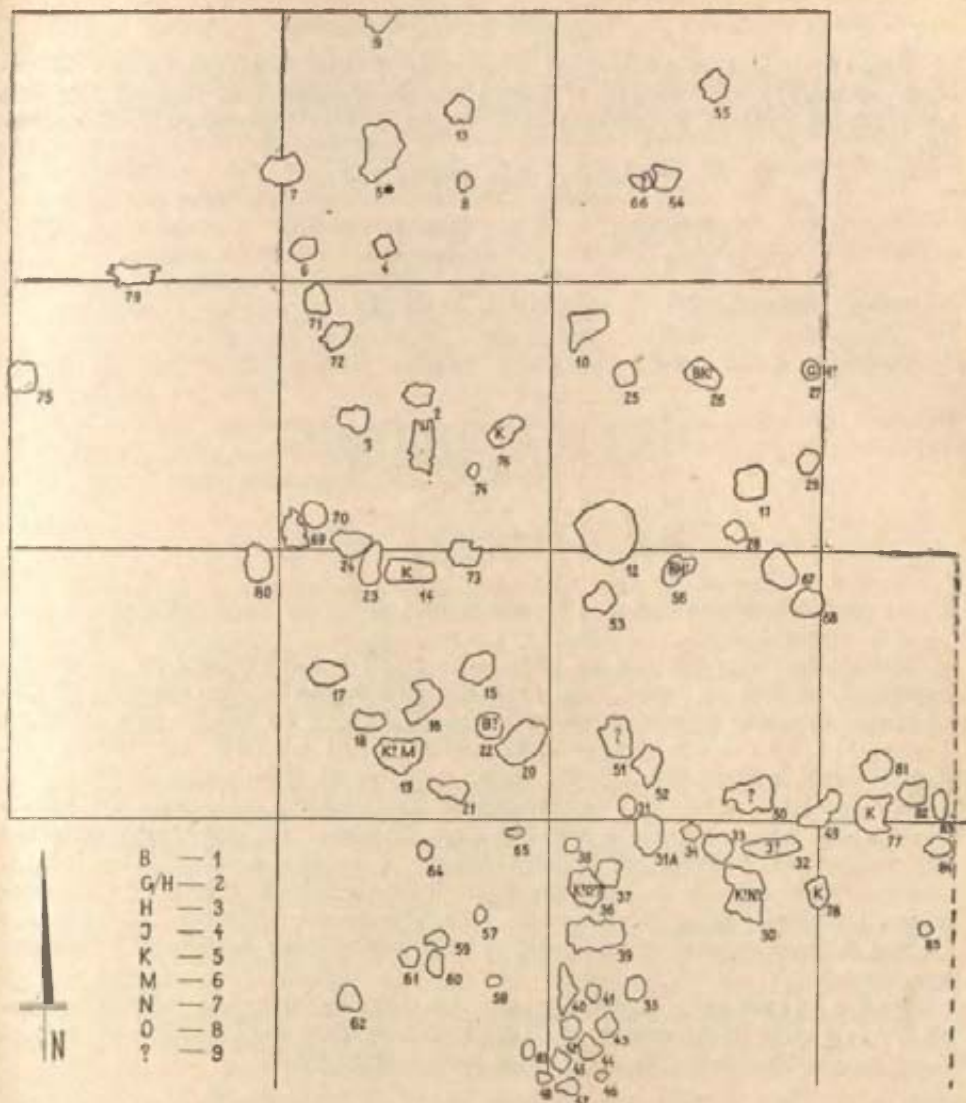
Ryc. 34. Zagorzyn, pow. Kalisz. Szkic obrazujący wyposażenie grobów w poszczególne części uzbrojenia

1 — części włóczni lub oszczepu, 2 — fragmenty tarczy, 3 — miecz

studiów U. E. Hagberga¹⁹, uważam, że narzędzia te związane były z obróbką skór i futer, a szczególnie tych ostatnich. Występują one niekiedy wspólnie z szydłami, co w Zagorzynie obserwujemy na przykładzie grobu 39.

tury przeworskiej, „Materiały Starożytne”, t. 9: 1963, s. 39, oraz J. Pyrgała w rec. monografii J. Marciniaka, *Cmentarzyska w Wilanowie*, w: „Archeologia Polski”, t. 5: 1960 z. 2, s. 330.

¹⁹ U. E. Hagberg, *The Archaeology of Skedemosse, II*, Stockholm 1967, s. 115—128. Por. rec. K. Dąbrowskiego tej książki w: „Archeologia Polski”, t. 14: 1969 z. 1, s. 214—249.

Ryc. 35. Zagorzyn, pow. Kalisz. Rozmieszczenie zapinek w grobach
1—9 — oznaczenia typów zapinek wg klasyfikacji J. Kostrzewskiego

Noże proste. Zachowane w całości lub we fragmentach, w liczbie 6 odkryto w grobach: 27 (dziecięcym) oraz 32, 39, 53, 81, 84, a pochwy noży po jednym egzemplarzu w grobach: zbiorowym, 19 (kobieta i dziecko) i 51 (męskim). W pochwie z grobu 51 tkwiły fragmenty noża. Noże proste i sierpikowate wystąpiły razem w inwentarzu grobu 39. Zabytki z grobów 39, 53, 81 należały do odmiany noży dłuższych.

Przędliki gliniane. Trzy średniej wielkości dwustożkowe przędliki gliniane odkryto w grobach: zbiorowym 19 (kobieta i dziecko), 31A (męskim) i 36. Okaz z grobu 31A miał lekko wklęsłe płaszczyzny przyotworowe. W warstwie ziemi ornej znaleziono gliniany przędlik czworokątny (ryc. 33: 10).

Ozdoby stroju

Zapinki. Z przebadanych w Zagorzynie grobów uzyskano ogółem 20 zapinek żelaznych, zachowanych w całości lub we fragmentach. Reprezentują one ściśle lub są zbliżone do następujących typów według klasyfikacji J. Kostrzewskiego.

Tabela D. Zestawienie zapinek

Typ zapinki	Nr grobu i pięć pochowanego w nim osobnika
B	22? (D); 26 (K); 56
G/H	27? (D)
H	56?
J _I	32?
K	14 (D); 19 (K, D); 26 (K); 30? (K); 36?; 76; 78
M	19 (K, D)
N	30? (K)
O	36
Nieokreślone	36; 50; 51 (M); 56

Z rozmieszczenia zapinek na rozkopanej części cmentarzyska (ryc. 35) trudno wyciągnąć wnioski na temat jego chronologiczno-przestrzennego rozwoju. W ziemi ornej znaleziono zapinki: brązową i żelazną, zbliżone do typu N (ryc. 33: 20, 2).

Szpile brązowe. Jedyne okazy krótkiej szpili brązowej, zakończonej pustym łebkiem, z otworami, odkryte zostały w grobie 22 (dziecięcym).

Klamry i sprzączki. W grobie 51 (męskim) znajdowała się kolista sprzączka do pasa z kołcem o średnicy 3 cm. Podobną, lecz uszkodzoną sprzączkę zawiera grób 31A (męski?). Klamry żelazne z zaczepami odkryte po jednym egzemplarzu w grobach 33 i 56 oraz w ziemi ornej. Zabytki tego typu scharakteryzowali szczegółowo J. Kostrzewski²⁰ i Ch. Pescheck²¹. Osobliwy typ żelaznego zaczepu (klamry?), zapewne do pasa, reprezentuje zbytek z grobu 51 (męskiego) (ryc. 27: 23).

Pas ogniwkowy. Fragment żelaznego pasa ogniwkowego odkryto w grobie 81. Jest on w typie zbliżony do zabytków znanych z cmentarzyska w miejscowości Stupsk-Kolonia²² oraz z obszarów północnej Europy²³.

Różne przedmioty metalowe

Żelazne okucie rogu do picia. Fragmenty żelaznego okucia rogu do picia, którego średnica otworu wynosiła około 10 cm, odkryte w grobie 77. Dla porównania przypomnieć tutaj warto, że średnice rogów do picia, zrekonstru-

²⁰ Kostrzewski, *op. cit.*, s. 62.

²¹ Ch. Pescheck, *Die frühwandalische Kultur in Mittelschlesien*, Leipzig 1939, s. 35—37.

²² A. Niewęglowski, J. Okulicz, *Cmentarzysko z okresów późnolitańskiego i rzymskiego w miejscowości Stupsk-Kolonia, pow. Mława, „Wiadomości Archeologiczne”*, t. 30: 1963, s. 269—280, ryc. 3e.

²³ E. Nylen, *Die jüngere vorrömische Eisenzeit Gotlands*, Stockholm 1956, s. 447; tenże, *The Middle Grave-Field*, [w:] *Vallhagar*, I, Stockholm 1955, s. 333.

wanych na podstawie zachowanych okuć brązowych, odkrytych w grobie 25 na cmentarzysku w Wesólkach²⁴, wynosiły 13 cm i 14 cm.

Kółka. Kółek żelaznych o średnicy od 2,5—3,0 cm znaleziono ogółem 10 sztuk: 1 w grobie 54 (dziecięcym), 2 w grobie 31 (męskim), 3 w grobie 2 (męskim) i 4 w grobie 56. W tym ostatnim zespole znaleziono również małe kółeczko żelazne o średnicy 1 cm. Kółka o średnicy 2,5—3 cm mogły być sprzączkami (kółce mogły ulec złamaniu) bądź elementami uprząży.

Nity żelazne. Nity żelazne tego typu, co znalezione po jednym egzemplarzu w grobach 56 i 77, służyły zapewne do łączenia elementów drewnianych sprzętu gospodarskiego (np. kasetek).

Okucia żelazne. Okucia żelazne, jakie w 2 egzemplarzach znaleziono w grobie 73 i w jednym egzemplarzu w grobie 78, mogły mieć różnorodne zastosowanie (np. do drewnianej pochwy noża, dla łączenia różnych elementów drewnianych).

Szczypce żelazne. Jeden egzemplarz szczypiec żelaznych, odkryty w grobie 77, różni się ukształtowaniem kółka od zabytków tego typu zestawionych przez J. Kostrzewskiego²⁵ i R. Hachmanna²⁶.

CHRONOLOGIA CMENARZYSKA

Poszczególne groby datowano na podstawie ich inwentarzy. Zestawienie zbiorcze zawiera dane, na podstawie których opracowywano chronologię cmentarzyska. W 13 grobach na ogólną liczbę 86 odkryte zostały zapinki, w tym z 11 grobów uzyskano okazy w miarę dobrze zachowane. Zostały one ujęte w zestawieniu typologicznym (tab. D), z którego wynika, że połowę (10 sztuk) stanowiły zapinki późnolateńskie, reprezentujące typy K, M, N, O wg J. Kostrzewskiego.

Wśród kryteriów datujących w możliwie najszerszym zakresie uwzględniono także uzbrojenie, sprzączki, klamry, narzędzia pracy i ceramikę. Niemniej jednak dla ustalenia horyzontów chronologicznych: górnego i dolnego, w obrębie którego cmentarzysko było użytkowane, zapinki mają znaczenie podstawowe.

Zdaję sobie w pełni sprawę, że granice między PL II, PL II/III i PL III w wypadkach datowania poszczególnych grobów nie zawsze rysują się dostatecznie wyraźnie. Odnosić się to będzie przede wszystkim do grobów wyposażonych wyłącznie w ceramikę. Określenie PL II/III stanowi wyraz wątpliwości, jakie nasuwały się przy datowaniu konkretnych grobów. Przy wszelkich trudnościach, jakie następczą próbą maksymalnie ścisłego datowania grobów, uważałem za celowe nie rezygnować ze stanowiska przedstawionego w monografii cmentarzyska w Wesólkach²⁷. W ujęciu tabelarycznym (tab. E) zestawilem chronologiczne zróżnicowanie grobów, a na planie cmentarzyska (ryc. 36) ich przestrzenne rozmieszczenie.

Na cmentarzysku w Zagorzynie widoczne są skupienia liczące od 2 do 3 grobów datowanych na PL II/III (np. groby 12, 53, 56) i PL III (np. groby 36, 39; 81, 82; 30, 33) występujące w jego południowej i wschodniej części.

Z powyższej analizy wynika, że omawiane cmentarzysko było użytkowane w stosunkowo krótkim czasie, obejmującym w przybliżeniu jedno stulecie (od

²⁴ K. Dąbrowski, *Wesółki, distr. de Kalisz*, „Inventaria Archaeologica”, Fasc. XXI, 1968, PL 126—128.

²⁵ Kostrzewski, *op. cit.*, s. 142—145.

²⁶ Hachmann, *op. cit.*, tabl. 8: 12—14.

²⁷ Dąbrowscy, *op. cit.*, s. 10.

Tabela E. Chronologiczne zróżnicowanie grobów

	Chronologia						Razem grobów
	PL	PL I	PL II	PL II/III	PL III	obiekty o chronologii nieokreślonej	
Ilość grobów	47	—	11	8	12	8	86

około 100 przed n.e. do 15/20 r. n.e.). Różni się więc w tym zakresie od cmentarzysk w Zadowicach²⁸ i Wesólkach²⁹. Jako zespół chronologicznie jednolity cmentarzysko z Zagorzyna rozszerza bazę źródłową do badań problematyki okresu późnolatańskiego w rejonie Kalisza.

STRUKTURA SPOŁECZNA LUDNOŚCI

Antropologiczne, zoologiczne i histologiczne badania szczątków osteologicznych dostarczyły danych dotyczących liczby osobników, ich wieku i płci łącznie z 38 grobów, w tym z 34 jednostkowych i 4 zbiorowych. Minimalną ilość ludzkich szczątków osteologicznych stwierdzono w 7 grobach. Bliższe ich określenie nie było możliwe. Szczątki kostne zwierzęce ujawnione zostały w 15 grobach zawierających kości ludzkie. Szczątki osteologiczne, wyłącznie zwierzęce, stwierdzono w 6 grobach.

Tabela F. Wymieralność według podziału na klasy wieku. Groby jednostkowe

Płeć osobników	0—7 lat	7—14 lat	14—20 lat	20—40 lat	40—60 lat	Ponad 60 lat	Wiek nieokreślony	Razem osobników
Mężczyźni	—	—	—	1	5	—	—	6
Kobiety	—	—	—	8	3	—	—	11
Dzieci	1	8	—	—	—	—	—	9
Osobnicy nieokreśleni	—	—	—	—	—	—	8	8
Razem osobników	1	8	—	9	8	—	8	34

²⁸ A. Abramowicz, *Materiały z cmentarzyska w Zadowicach, pow. Kalisz*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi”, nr 1, 1956, s. 61—95; A. Abramowicz i B. Lepówna, *Materiały z cmentarzyska w Zadowicach, pow. Kalisz, cz. II*, tamże, nr 2, 1957, s. 25—51; E. Kaszewska, *Materiały z cmentarzyska w Zadowicach, pow. Kalisz, cz. III*, tamże, nr 6, 1961, s. 191—290, E. Kaszewska, *Materiały z cmentarzyska w Zadowicach, pow. Kalisz, cz. IV*, tamże, nr 11, 1964, s. 101—186.

²⁹ Dąbrowscy, *op. cit.*, s. 82—85.

Tabela G. Wymieralność według podziału na klasy wieku. Groby zbiorowe

Płeć osobników	0—7 lat	7—14 lat	14—20 lat	20—40 lat	40—60 lat	Ponad 60 lat	Wiek nieokreślony	Razem osobników
Mężczyźni	—	—	—	1	1	—	—	2
Kobiety	—	—	—	3	—	—	—	3
Dzieci	2	2	—	—	—	—	—	4
Osobnicy nieokreśleni	—	—	—	—	—	—	—	—
Razem osobników	2	2	—	4	1	—	—	9

Analizując 34 groby jednostkowe z Zagorzyna pod kątem zagadnienia śmiertelności uzyskujemy dane, które ilustruje tabela F.

Wśród grobów jednostkowych ilość grobów kobiecych jest prawie dwukrotnie wyższa niż męskich.

W 4 grobach zbiorowych, z których łącznie uzyskano dane dotyczące wieku osobników, śmiertelność według podziału na klasy przedstawiono w tabeli G.

Sumując dane z grobów jednostkowych i zbiorowych stwierdzamy, że na cmentarzysku pochowano 8 mężczyzn i 14 kobiet. Największa liczba zgonów przypadała w klasie wieku od 20 do 40 lat. Wśród grobów zbiorowych 2 (15, 19) zawierały szczątki kobiet w wieku od 30 do 40 lat i dzieci w wieku od 7 do 14 lat. W jednym grobie (10) znajdowały się szczątki mężczyzny w wieku od 30 do 60 lat i dziecka w wieku od 0 do 7 lat. Grób 8 zawierał szczątki mężczyzny i kobie-

Tabela H. Stosunek ilościowy szczątków osteologicznych z Zagorzyna (Z) i Wesołek (W) w poszczególnych grupach płci i wieku

Płeć osobników	0—7 lat	7—14 lat	14—20 lat	20—40 lat	40—60 lat	Ponad 60 lat	Wiek nieokreślony	Razem osobników
	Z—W	Z—W	Z—W	Z—W	Z—W	Z—W	Z—W	Z—W
Mężczyźni	—	—	—1	2—6	6—2	—	—	8—9
Kobiety	—	—	—3	10—6	4—2	—	—	14—11
Dzieci	3—14	10—2	—	—	—	—	—	13—16
Osobnicy nieokreśleni	—	—	—	—	—	—	8—1	8—1
Razem	3—14	10—2	0—4	12—12	10—4	—	8—1	43—37

ty, obojga w wieku od 20 do 30 lat, i dziecięta w wieku od 0 do 7 lat, a więc zapewne całe rodziny.

Uwagi o konieczności zachowania ostrożności w wyciąganiu wniosków płynących z analizy antropologicznej szczątków osteologicznych przedstawiono w pracy o Wesołkach³⁰. Jest rzeczą interesującą, że zróżnicowanie osobników pod względem pici, a także śmiertelności w poszczególnych klasach wieku, jakie obserwowujemy w Zagorzynie, wykazuje zastanawiające zbieżności z danymi uzyskanymi z Wesołek (tab. H). W zakresie stosunku liczby mężczyzn i kobiet oraz śmiertelności w klasie wieku od 20 do 40 lat uzyskujemy dane zasługujące na szczególną uwagę.

Sluszny wydaje się pogląd A. Wiercińskiego³¹, w myśl którego wyższą średnią trwania życia ludzkiego, wyróżniającą rejon Kalisza od innych obszarów Polski, tłumaczyć należy pomyślną sytuacją ekonomiczną. Zagadnienie liczebności grupy ludzkiej użytkującej cmentarzysko w Zagorzynie trudno rozpatrywać w sposób przekonywający, skoro przebadano je częściowo. Wydaje się jednak, że wielkością grupa ta nie różniła się od innych, jej współczesnych, żyjących na interesującym nas obszarze³².

Stopień zniszczenia cmentarzyska stanowi powód, dla którego zróżnicowanie majątkowe zmarłych pochowanych na cmentarzysku w Zagorzynie rysuje się

Tabela I. Zróżnicowanie grobów według wyposażenia

Chronologia	Groby wyposażone				Razem
	bogato	średnio	ubogo	bardzo ubogo	
PL	—	2	7	38	47
PL I	—	—	—	—	—
PL II	1	1	4	5	11
PL II/III	—	4	3	1	8
PL III	—	2	6	4	12
Nieokreślone	—	—	—	8 (bez wyposażenia)	8
Razem grobów	1	9	20	56	86

mniej ostro niż na innych współczesnych mu obiektach. Zasadniczym punktem wyjścia dla klasyfikacji grobów na bogato, średnio, ubogo i bardzo ubogo wyposażone były zasady opracowane przez K. Godłowskiego³³ uzupełnione przesłankami płynącymi z analizy konkretnie rozpatrywanego cmentarzyska, które poruszyłem omawiając rozmieszczenie inwentarzy grobowych. W szerokim zakresie uwzględniono specyfikę regionu, kierując się dewizą, że ogólne zasady klasyfikacji grobów nie powinny zacierać „indywidualnych” cech poszczególnych cmentarzysk. Okreś-

³⁰ Dąbrowscy, *op. cit.*, s. 86.

³¹ A. Wiercińska, *Analiza antropologiczna ludzkich szczątków kostnych z grobów ciałopalnych w Myśliborzu, pow. Opoczno*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 30: 1964, s. 63, tab. 7 i 8. Por. też: *Zmienność długości trwania życia ludzkiego na terenie Polski w świetle antropologii*, „Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae”, t. 11, Bratislava 1966, s. 21—29.

³² K. Dąbrowski, *Kalisia Ptolemeuszowa w świetle badań archeologicznych* (maszynopis pracy doktorskiej, złożonej w Bibliotece IHKM PAN w Warszawie), s. 95; Dąbrowscy, *op. cit.*, s. 88.

³³ K. Godłowski, *Studia nad stosunkami społecznymi w okresach późnolatańskim i rzymskim w dorzeczu Odry i Wisły*, Kraków 1960, s. 52—53.

lenia „bogato wyposażony” lub „bardzo ubogo wyposażony” będą wówczas w pełni użyteczne, jeśli znajdują w nich odbicie ogólne zasady klasyfikacyjne, respektujące przypadki szczegółowe, a więc uwzględniające stan zachowania konkretnego cmentarzyska i zróżnicowanie wyposażenia grobowego występujące w jego obrębie. Zróżnicowanie grobów według wyposażenia ilustruje tab. I.

Groby bogato i średnio wyposażone były na przebadanej części cmentarzyska luźno rozmieszczone (ryc. 37). Blisko siebie usytuowane były groby: bogato wyposażony 31 i średnio wyposażony 51 oraz groby średnio wyposażone 36 i 37. Wszystkie te groby odkryto w południowo-wschodniej partii cmentarzyska. Stosunkowo liczną grupę (tab. B) stanowiły groby wyposażone w różne elementy uzbrojenia w liczbie 15, wśród których znajdował się grób nr 31, jedyny jaki na omawianym cmentarzysku zaliczono do bogato wyposażonych. Na uwagę zasługują również niektóre groby średnio wyposażone: nr 56 zawierający zapewne ozdobną pochwę sztyletu oraz nr 77, w którego wyposażeniu znajdowało się żelazne okucie rogu do picia. W obu tych grobach występowały różne fragmenty uzbrojenia. Ubogi asortyment prezentują narzędzia pracy w postaci nielicznych szydeł, noży i przęślików.

Cmentarzysko w Zagorzynie ujawniło, w zakresie struktury społecznej, obraz typowy i przeciętny dla okresu późnolateńskiego, potwierdzając istnienie zróżnicowania majątkowego widocznego szczególnie przy porównywaniu grobów wojowników z grobami pozbawionymi uzbrojenia³⁴.

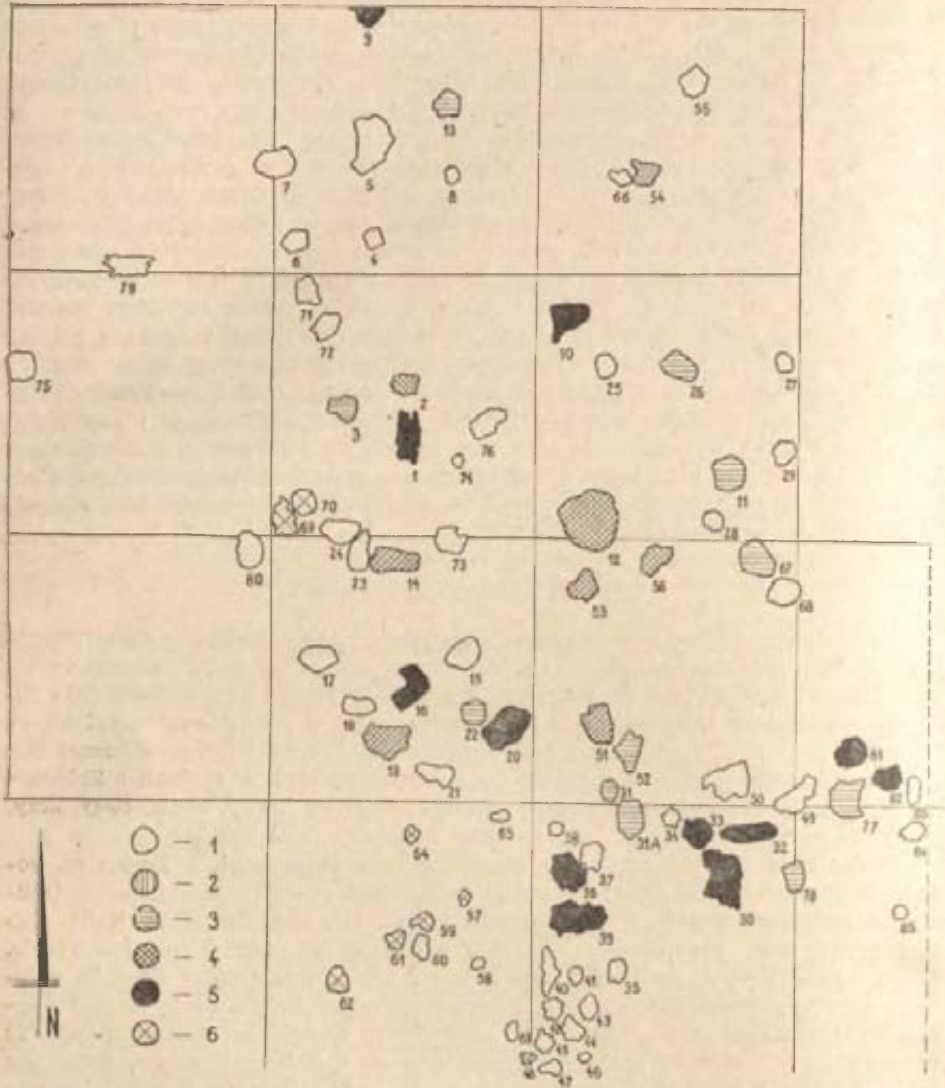
ZWYCZAJE POGRZEBOWE

Badania zoologiczne i histologiczne szczątków kostnych wykazały, że w 15 grobach wraz z ludzkimi szczątkami znajdowały się przepalone kości zwierząt i ptaków (tab. J). Wyłącznie kości zwierzęce stwierdzone zostały w 6 grobach (tab. K). Groby zawierające kości zwierzęce koncentrowały się w południowej części cmentarzyska (ryc. 38). Wyniki tych badań uzupełniają naszą wiedzę na temat hodowli oraz konsumpcji zwierząt w okresie późnolateńskim. W grobach z Zagorzyna stwierdzono przepalone kości następujących zwierząt: krowy, konia, owcy, kozy, sarny, świni, zająca lub królika oraz kości ptaków, w tym koguta.

Badania analityczne szczątków osteologicznych zwierzęcych z Zagorzyna potwierdziły ustalenia na temat hodowli i konsumpcji zwierząt, poczynione w trakcie badań materiałów kostnych z osiedli takich, jak Piwonice, pow. Kalisz, lub Słoplanowo, pow. Szamotuły³⁵. Fakt ten zasługuje na szczególne podkreślenie. Równocześnie z wyników tych badań odczytać można interesujące zjawiska dotyczące obrzędów pogrzebowych. Dość powszechny w ich świetle zdaje się być zwyczaj urządzania styp pogrzebowych, na których spożywano zwierzęta, głównie domowe. Kości ich były spalane i grzebane wraz z kośćmi zmarłego. Natomiast jamy grobowe, w których stwierdzono kości wyłącznie zwierzęce, współwystępujące z takimi elementami wyposażenia, jak ceramika i przedmioty żelazne (np. groby 21, 32, 33, 78) mogą być świadectwem urządzania styp pogrzebowych ku czci zmarłych, których szczątków nie można było pochować na miejscu, zgodnie z panującymi zwyczajami (np. poległych na wyprawie wojowników).

³⁴ R. Hachmann, *Das Gräberfeld von Ronsden, Kr. Graudenz, und die Chronologie der Spätlatenezeit im Östlichen Mitteleuropa*, „Archaeologia Geographica”, R: 2: 1951.

³⁵ J. Wielowiejski, *Konsumpcja żywnościowa w Polsce w okresach: późnolateńskim i rzymskim*, [w:] *Studia z dziejów gospodarstwa wiejskiego*, t. 9, z. 3 (Pożywienie w dawnej Polsce), Warszawa 1967, s. 22—23, oraz literatura tam zestawiona.

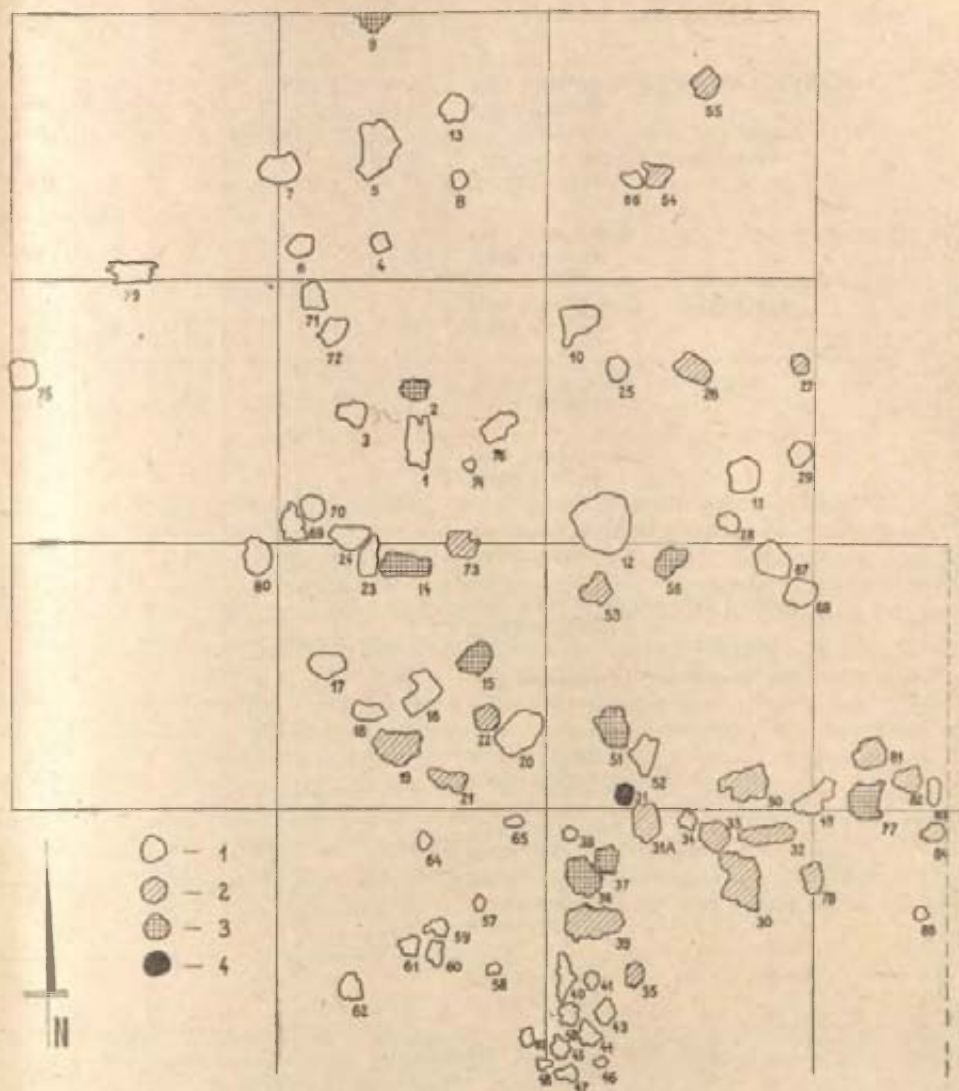

Ryc. 36. Zagorzyn, pow. Kalisz. Chronologiczne zróżnicowanie grobów w obrębie cmentarzyska

1 — PL, 2 — PL I, 3 — PL II, 4 — PL II/III, 5 — PL III, 6 — nieokreślone

Fakt znajdowania kości przepalonych zdaje się wskazywać raczej na ich związek z praktykami pogrzebowymi niż na składanie ofiar z określonych gatunków zwierząt, które to zjawisko obserwujemy w okresie wpływów rzymskich na różnych obszarach Europy⁸⁰. Z zestawień naszych wynika, że do niektórych gro-

⁸⁰ G. Behm-Blanke, *Germanische Mooropferplätze in Thüringen*, „Ausgrabungen und Funde”, R. 2: 1957, s. 129—135; tenże, *Latenezeitliche Opferfunde aus dem germanischen Moor und Seeheiligtum von Oberdorla, Kr. Mühlhausen*, „Ausgrabungen und Funde”, R. 5: 1960, s. 232—235; tenże, *Das Ger-*

Ryc. 37. Zagorzyn, pow. Kalisz. Zróżnicowanie wyposażenia grobów
 1 — groby bardzo ubogo wyposażone, 2 — groby ubogo wyposażone, 3 — groby średnio wyposażone, 4 — groby bogato wyposażone

bów trafiły kości 2 lub 3 gatunków zwierząt (owcy lub kozy oraz świni — grób 31; krowy, konia oraz ptaka — grób 26; owcy lub kozy oraz koguta — grób 13). Z braku szerszego tła porównawczego trudno stwierdzić, czy groby bogaciej wyposażone zawierały również szczątki kostne kilku gatunków zwierząt. Można się

manische Tierknochenopfer und sein Ursprung, „Ausgrabungen und Funde”, R. 10: 1965, s. 233—239; B. Stjernquist, *Präliminarien zu einer Untersuchung von Opferfunden*, Meddelanden från Lunds Universitets Historiske Museum, Lund 1962—1963, s. 5 i n., U. E. Hagberg, *The Archaeology of Skedemosse*, t. 1—2, Stockholm 1967.

Tabela J. Współwystępowanie szczątków osteologicznych ludzkich i zwierzęcych

Chronologia	Kość kobiety oraz kość krowy, konia i psa	Kość kobiety oraz kość owcy lub kozy	Kość kobiety oraz kość owcy lub kozy	Kość kobiety oraz kość owcy lub kozy i koźlą	Kość kobiety oraz kość owcy lub kozy i świni	Kość kobiety i dziecka oraz kość owcy lub kozy	Kość kobiety i dziecka oraz kość świni	Kość mężczyzny oraz kość owcy, kozy lub sarny	Kość mężczyzny oraz kość owcy lub kozy i świni	Kość mężczyzny oraz kość młodego saka	Kość dziecka oraz kość kozy	Kość dziecka oraz kość zająca lub królika	Kość dziecka oraz kość młodego przetrwacza	Kość ludzkie oraz kość psa	Kość ludzkie oraz kość małego przetrwacza	Kość ludzkie oraz kość psików i małego przetrwacza	Razem
PL	—	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	4	
PL I	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
PL II	1	—	1	1	1	—	—	—	1	1	—	1	—	—	—	5	
PL II/III	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	1	4	
PL III	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2	
Razem	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	15	

Tabela K. Występowanie wyłącznie szczątków osteologicznych zwierzęcych

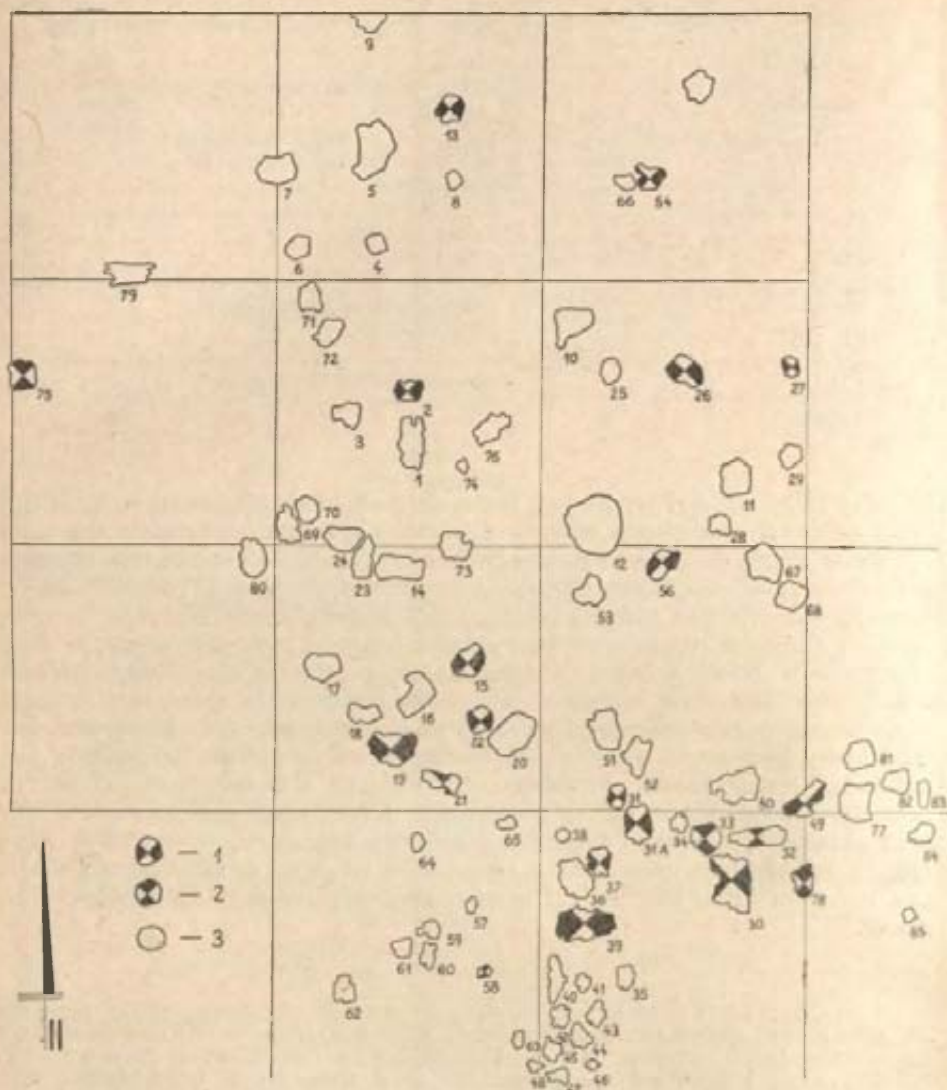
Chronologia	Kości					Razem kości
	bydła	owcy lub kozy	owcy, kozy i bydła	świni	ptaków	
PL	1	—	—	1	1	3
PL I	—	—	—	—	—	—
PL II	—	—	1	—	—	1
PL II/III	—	—	—	—	—	—
PL III	—	1	—	1	—	2
Razem	1	1	1	2	1	6

na razie jedynie domyślać, że przy uroczystościach grzebania szczątków zmarłego, który zajmował znaczniejszą pozycję społeczną, stypa była odpowiednio okazalsza.

Wolno przypuszczać, że wyniki uzyskane w Zagorzynie reprezentują zwyczajnie pogrzebowe powszechniejsze na ziemiach polskich w okresie późnolateńskim³⁷. Ukazują one celowość badań zoologicznych i histologicznych szczątków osteologicznych z grobów ciałałpalnych. Oczywiście raz jeszcze podkreślić należy, że dane zestawione w tabeli J traktowane być muszą z należytą ostrożnością. Badania histologiczne szczątków kostnych z grobów ciałałpalnych napotykają bowiem wiele trudności wynikających zarówno ze stanu zachowania tych materiałów, jak też i braku koniecznych danych porównawczych. Dalsze jednak doskonalenie metod badań histologicznych materiałów pochodzących z cmentarzysk ciałałpalnych rokuje pogłębienie naszej wiedzy o gospodarce i zwyczajach pogrzebowych w różnych okresach pradziejów. Zagadnienie zaś styp pogrzebowych oraz ofiar zwierzęcych zasługuje na obszerniejsze odrębne opracowanie w nawiązaniu do najnowszych publikacji, traktujących o tej problematyce w okresie wpływów rzymskich³⁸.

³⁷ Dr T. Dąbrowska i dr T. Liana uprzejmie poinformowały mnie, że ich zdaniem w szczątkach osteologicznych z cmentarzyska w Wilanowie trafiają się również kości zwierzęce. W grobach 19 i 26 w miejscowości Lemany, pow. Pułtusk, wraz z ludzkimi szczątkami kostnymi stwierdzono kości krów. Por. A. Kempisty, *Obrządek pogrzebowy w okresie rzymskim na Mazowszu. Lemany, pow. Pułtusk, „Światowit”*, t. 26: 1965, s. 46. Groby te nie zostały jeszcze opublikowane. Chronologia określona została w cytowanej wzmiance ogólnie na okresy: późnolateński i wpływów rzymskich. Obecność kości zwierzęcych, a wśród nich także i ptasich, stwierdził w niektórych grobach na cmentarzysku w Opatowie, pow. Kłobuck, w 1967 r. dr K. Godłowski. Wiadomość o tym zawiera *Informator Archeologiczny. Badania 1967 r.*, s. 176. Por. też: B. Czerska, *Celtyckie cmentarzysko szkieletowe koło wsi Sobocisko, pow. Oława, „Wiadomości Archeologiczne”*, t. 32: 1966, s. 88; C. Ambros, *Das Tierische Inventar aus Latenezeitlichen Gräbern der Südwestslowakei*, [w:] *Keltské pohrebiska na Južahapadnom Slovensku*, Bratislava 1957, s. 293—306.

³⁸ H. Jankuhn, *Archaeologische Beobachtungen zu Tier- und Menschen Opfern bei den Germanen in der Römischen Kaiserzeit*, „Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, I. Philologisch-Historische Klasse”, nr 6, Göttingen 1967, s. 117—147.

Ryc. 38. Zagorzyn, pow. Kalisz. Rozmieszczenie grobów zawierających kości zwierzęce

ZAKOŃCZENIE

Cmentarzysko w Zagorzynie rozszerzyło bazę źródłową do badań nad okresem późnolateńskim w rejonie Kalisza, stwarzając dogodniejszy punkt wyjścia dla śledzenia dynamiki lokalnych procesów osadniczych³⁹. Zagadnienie to przyciąga uwa-

³⁹ K. Dąbrowski, *Uwagi o osadnictwie rejonu Kalisza na przełomie er*, „Rocznik Kaliski”, t. 2: 1969, s. 141–156.

⁴⁰ J. Rosen-Przeworska, *Tradycje celtyckie w obrzędowości Protosłowian*, Wrocław 1964, s. 127.

gę badaczy sposobiących się do podjęcia szerszej dyskusji na temat istnienia w rejonie Kalisza celtyckiego ośrodka rzemieślniczo-handlowego. Pogląd o istnieniu takiego ośrodka wysunęła ostatnio J. Rosen-Przeworska⁴⁰. Faktem zastanawiającym jest stale jeszcze bardzo ograniczona liczba zabytków bezspornie celtyckich z tego obszaru.

Na podkreślenie raz jeszcze zasługuje rola hodowli w gospodarce mieszkańców regionu kaliskiego i związana z nią konsumpcja zwierząt. Obraz hodowli udokumentowany został badaniami zoologicznymi i histologicznymi materiałów kostnych pochodzących z grobów. Równocześnie zaś uzyskano zachęcające wyniki do dalszych podobnych badań, w świetle których pełniej zarysują się zwyczaje pogrzebowe w okresie późnolateńskim.

Publikacja materiałów z Zagorzyna stanowi dalszy fragment prac badawczych nad okresami późnolateńskim i wpływów rzymskich w rejonie Kalisza. Ten typowy zespół zabytków udostępniony w formie publikacji źródłowej będzie pomocny przy dalszych studiach szczegółowych i ogólnych nad schyłkiem ustroju wspólnoty pierwotnej na ziemiach Polski.

KRZYSZTOF DĄBROWSKI

A CEMETERY OF THE LATE LA TÈNE PERIOD AT ZAGORZYN, KALISZ DISTRICT

Introduction. The Late La Tène cemetery at Zagorzyn, Kalisz district, was experimentally surveyed in 1965 with the use of the proton magnetometer. The survey was carried out by the staff of the Archaeological Department of the Institute of the History of Material Culture and the Lerici Foundation of Rome. The cemetery surveyed lies on the edge of the terrace overlooking the Prosna ice marginal valley. The south-western part of the site has been for several years disturbed by farming. In order to check the result of the magnetic prospecting, a small test trench was explored in 1965, revealing 3 pit cremations (nos. 1, 2, 3). In July 1966 the most disturbed part of the cemetery was examined. The area explored covered 1160 sq. m and revealed 83 cremations in pits, usually heavily disturbed (fig. 2). The wooded part of the site will not be explored in the nearest future. The following layer sequence was established on the cemetery: a) arable soil, 0.05—40 m thick, b) primary ground of sand. The outlines of most graves were noted at varying depths in the arable soil, usually between 0.20 and 0.30 m. They were dark grey, grey-brown or black in colour. Only few graves occurred at the depth of 0.30 to 0.80 m. These were among the best preserved features.

The present publication is an attempt to break away from the traditional approach. To save space, the detailed description of potsherds has been replaced by symbols of letters and figures. The method used seems to guarantee the deciphering of all essential traits of hand-made pottery.

The following symbols have been employed: raw material used to the production of pottery: clay with a fine-grained admixture — I, medium-grained admixture — II, coarse-grained admixture — III. The surface of vessels: external — z, internal — w. Texture: smooth, shining — 1, smooth — 2, coarse — 3, rusticated — 4. Colour: black — A, grey — B, brown — C, brick-red — D. When necessary, the combinations of appropriate symbols were used. Small flaked-off

potsherds have been defined by the letter N, and secondarily burnished fragments by WP.

Only complete or reconstructed vessels and other small finds were described in the traditional way. At least one basic measurement was given to facilitate the correction of errors which might have crept into the drawings.

The description of graves has been replaced by drawings of plans and sections of all features examined, as it is believed that the pictorial record is far more effective than a cursory description.

This study is an attempt to modernize the publication of archaeological sources.

The chronology of the cemetery. The dating of particular graves rests on their furniture, basic analogies to which are given in the table listing all grave goods. As the materials from Zagorzyn represent typical forms, the chronological division established by R. Hachmann for the Late La Tène period has been used. The following designations are employed: Late La Tène period = PL — 100/90 B.C.—15/20 A.D. and PL I = 100/90—55/50 B.C.; PL II = 55/50—25/20 B.C.; PL III = 25/20 B.C.—15/20 A.D. The chronological limits of the cemetery were established on the basis of brooches defined according to Kostrzewski's classification. Naturally, the distinctions between particular stages of the Late La Tène period were not always sufficiently clearcut, and therefore such designations as PL II/III are used. When precise chronological clues were absent, the graves were dated to the Late La Tène — PL.

The explored part of the burial ground was used for about 120 years, i.e. from 100/90 B.C. to 15/20 A.D. (Table E, fig. 36). The south-eastern part of the cemetery contained graves datable to PL II/III (graves nos. 12, 53, 56) and PL III (graves 36 and 39; 81 and 82; 30, 32 and 33).

Social Structure. The anthropological analysis of osteological material has provided information about the sex and age of 26 individuals from single graves and of 9 individuals from 4 collective graves (Tabl. E, F, G). The mortality appeared to be similar to that shown by the cemetery at Wesóiki (Table H). Because of the economic prosperity enjoyed by the inhabitants of the Kalisz region, the mean age at death was higher there than in other parts of Poland in the 1st century B.C. and the first two or three centuries A.D. The group of people who used the cemetery under discussion was probably comparable in size with other contemporary groups living in this region. The cemetery of Zagorzyn was used by a group of related families (=ród) for a number of generations. Our observations on the differentiation of gravegoods have been confirmed (Table J, fig. 63). Military objects, usually preserved in fragments, were discovered in 15 graves (Table B; fig. 60), which formed groups of two (graves 1 and 2) to seven (30, 31, 31A, 33, 36, 37, 38). Since the graves with weapons account for 20% of furnished burials, the cemetery at Zagorzyn can be regarded as fairly rich in this respect (Table C). Remains of a complete warrior's equipment consisting of a spear, a shield and a sword were found in 3 graves. Eight graves have yielded shield bosses, rivets of metal binding of a shield rim. Graves furnished with a shield and a sword were absent. This seems to be typical of the Late La Tène period.

Tools formed a small and unvaried group which included iron awls, straight or curved knives and spindle-whorls. They were similar in type to those encountered on contemporary cemeteries.

Zoological and histological analyses have detected remains of animal bones in 21 graves (Table J, K). Six graves contained only animal bones (fig. 38), whereas

in 15 graves human and animal bones were mixed. The following animals have been identified: sheep, goat or roe deer, horse, cattle, swine, hare or rabbit, birds and small ruminants.

Though it seems too early to draw general conclusions about the burial rites in the Late La Tène period, attention should be drawn to some interesting details revealed at Zagorzyn, such as the occurrence of male, female and children's bones together with those of various animals. This phenomenon which has been recorded at other cemeteries as well deserves special study.

Conclusion. Like the monograph of the cemetery at Wesółki, Kalisz district, published in 1967, the monograph of the Late La Tène cemetery at Zagorzyn is part of a broad research program undertaken by the Institute of the History of Material Culture PAN for the study of the La Tène and Roman periods in Poland, and in this case in the Prosna basin, the Kalisz region.

